

CEP ÜNİVERSİTESİ

Siyonizmin Kökenleri

ALAIN BOYER

Hevsiad Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

• PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

N İ V E R S İ T E S İ

ayıncılık A.Ş. adına sahibi: Murat Belge
nel Yayın Yönetmeni: Fahri Aral
Yayın Yönetmeni: Erkan Kayılı
'ayın Danışmanı: Ahmet İnsel

Yayın Kurulu:

Belge, Tanıl Bora, Murat Gültekingil,
Erkan Kayılı, Ümit Kıvanç
oğlu, Mete Tunçay

ım: Ümit Kıvanç
ou: Gürcan Özkan
aton Dizgievi
.ıl: Hüsnü Abbas
ı (iç) / Ayhan Matbaası (kapak)
ap Üniversitesi 90 • ISBN 975-470-187-3
etişim Yayınları, Ağustos 1992.
tarihli 1. baskısından çevrilmiştir.

? Presses Universitaires de France, 1988
Ward Sain-Germain, 75006, Paris - France
© İletişim Yayıncılık A.Ş., 1992
Klodfarer Cad. İletişim Han No.7 34400
Cağaloğlu İstanbul, Tel. 516 22 60 - 61 - 62

Önsöz

Günümüzde bilgi bir yandan en önemli değer haline gelirken diğer yandan da artan bir hızla gelişiyor, çeşitleniyor. Ama katlanarak büyüyen bilgi üretiminden yararlanmak, özellikle gündelik yaşam kaygılarının baskısı altında, zorlaşıyor. Her şeye rağmen bilgiye ulaşma çabasını sürdürenler için de imkânlar pek fazla değil.

Ayrıca, özellikle Türkiye gibi ülkelerde bir konuda kendini geliştirmek ya da sırf merakını gidermek için herhangi bir konuyu öğrenmek isteyenlerin şansı çok az. Üniversitelerimiz, toplumumuzun yetişkin bölümüne katkıda bulunmak için gerekli imkânlardan yoksun.

Cep Üniversitesi kitapları işte bu olumsuz ortamda, evlerinde kendilerini yetiştirmek, otobüste, vapurda, trende harcanan zamandan kendileri için yararlanmak isteyenlere sunulmak üzere hazırlandı.

20. yüzyıl Fransız kültür hayatının en önemli ürünlerinden olan, bugün yaklaşık 3000 kitaplık dev bir dizi oluşturan "Que sais-je" (Ne Biliyorum) dizisini İletişim Yayınları Türkçe'ye kazandırıyor.

İletişim'in Cep Üniversitesi, bu büyük diziden seçilmiş , Türkiyeli okurlar için özellikle ilgi çekici olabilecek eserlerin yanısıra, Avrupa'nın başka yayınevlerinin benzer bir çerçevede yayımladığı kitapları da içeriyor.

Ayrıca Türkiye'nin siyaset, kültür, ekonomi hayatıyla ilgili konularda özel olarak bu dizi için yazılmış telif eserler "üniversite"nin "öğrenim programı"nı tamamlayacak.

Cep Üniversitesi'nin her kitabı alanının öndegelen bir uzmanı tarafından yazıldı. Kitaplar, hem konuya ilk kez eğilen kişilere hem de bilgisini derinleştirmek isteyenlere seslenebilecek bir kapsam ve derinlikte. Bilginin yeterli ve anlaşılır olması, temel kıstas. Cep Üniversitesi kitaplarını lise ve üniversite öğrencileri yardımcı ders kitabı olarak kullanabilecek; öğretmenler, öğretim üyeleri ve araştırmacılar bu kitaplardan kaynak olarak yararlanabilecek; gazeteciler yoğun iş temposu içinde çabuk bilgilenme ihtiyaçlarını Cep Üniversitesi'nden karşılayabilecek; çalıştığı meslek dalında bilgisini geliştirmek isteyen, evinde, kendi programlayabileceği bir mesleki eğitim imkânına kavuşacak; ayrıca, herhangi bir nedenle bir konuyu merak eden herkes, kolay okunur, kolay taşınır, ucuz bir kaynağı Cep Üniversitesi'nden temin edebilecek.

Cep Üniversitesi kitapları sık aralıklarla yayımlandıkça, benzersiz bir genel kültür kitaplığı oluşturacak. İnsan Hakları'ndan Genetik'e, Kanser'den Ortak Pazar'a, Alkolizm'den Kapitalizm'e, İstatistik'den Cinsellik'e kadar uzanan geniş bir bilgi alanında hem zahmetsiz hem verimli bir gezinti için ideal "mekân", Cep Üniversitesi.

İLETİŞİM YAYINLARI

İçindekiler

GİRİŞ 7

I. BÖLÜM

Siyonizmin Kaynakları 11
Yahudi Halkının Dağılma İçindeki Sürekliliği 11
Töre: Yahudi Halkını Birleştiren Öge 15
Yahudi Halkının İsrail Ülkesi İle
Bağlarının Sürekliliği 17

II. BÖLÜM

19. Yüzyılda Politik Siyonizmin
Doğuş Koşulları 23
"Özgürleşme": Politikaya Açılış 23
Yahudilerin Moderniteye Girişleri 28
19. Yüzyılın Başında Ulusal Bir Hareket 45

III. BÖLÜM

19. Yüzyılda Ulusal Yahudi
Düşüncesinin İlerlemesi 52
Ulusal Yahudi Düşüncesinin Zafer Kazanan
Asimilasyona Karşı İlk Belirtileri 52
Yahudi Ulusal Düşüncesinin Billurlaşması:
1860'lı Yılların Katkısı 55
Siyonizme Bağış Hareketi:
İlk Ulusal Yahudi Hareketi 65

IV. BÖLÜM

Politik Siyonizmin Doğuşu
ve Doğrulanması 80
Herzl, Politik Siyonizmin Kuramcısı 80
Basel Kongresi 90
Basel'deki Kazanımlar 102

V. BÖLÜM
Siyonist Hareketin Başlangıcı 108
Ani Başarı 108
Siyonist Örgütün İlk Adımları 111
Hareketin Zayıflıkları 116
SONUÇ
Herzl'in Ölümünde Siyonizmin Bilançosu
ve Perspektifler 125
BİBLİYOGRAFYA 128

GİRİŞ

Siyonizm, Yahudi halkının politik olarak özerk bir varlık ve bir ulus-devlet oluşturmak amacıyla, başlangıçtaki yurtları olan "İsrail Toprağı"na dönmesini hedefleyen ulusal bir harekettir.

Deyim yenidir: Kudüse hakim bir mevkide bulunan Kutsal Şehir* ve Kutsal Kitap zamanından beri İsrail ülkesinin tümünü tanımlayan Siyon Dağı'na** göndermede bulunarak ilk kez 1891'de[1] *Selbstemancipation (Özkurtuluş)* gazetesi redaktörü Nathan Birnbaum tarafından Almanca olarak ifade edilmiştir. Siyonizmin etimolojisi bile İsrail halkını, İsrail Töre'sini ve İsrail toprağını birleştiren bağların eskiliğini çağrıştırır.

Ama "izm" soneki, onu 19. yüzyıl ideolojilerine, özellikle de ulusal hareketlerine bağlar. Siyonizm binlerce yıllık özlemlere dayanıyor olsa da, örgütlü bir hareket konumuna ancak geçen yüzyılın sonlarında gelebilmiştir.

(*) Kutsal Şehir: Genel olarak Kudüs. Özel olarak, önce Süleyman Peygamberin saray kültü ve I. Tapınağın, sonra II. Tapınağın ve ardından İslâmi dönemde Mescit-i Aksa'nın inşa edildiği Eski Kudüs. Yahudilerin, Hıristiyanların ve Müslümanların kutsal saydıkları kent. (ç.n.)

(**) Siyon Dağı: (Zion Tepesi) Çoğu zaman Kudüs ya da İsrail ülkesi anlamında kullanılır. Kudüs yakınlarındaki tepelerden birinin adı. (ç.n.)

(1) Nathan Birnbaum deyime açık ifadesini 23 Ocak 1892'deki bir toplantıda kazandırmıştır.

Daha adı konmamışken bile Siyonizm, Yahudi halkının ulusal kurtuluşunun siyasi tasarısı olarak, düşünsel düzeyde Hess ya da Pinsker'le birlikte, örgütsel düzeyde de Siyonizme Bağış Hareketi ve çeşitli Palestinophile (Filistinsever) topluluklar aracılığı ile 19. yüzyıl boyunca yavaş yavaş oluşmaya başlamıştı. Siyonizmin Avrupa'daki milliyetçilik hareketlerine kıyasla, görece geç oluşmasının nedeni, modern antisemitizmin* meydan okumalarına inandırıcı ve ikna edici yanıtlar verme konusunda yetersizliğinin ortaya çıkmasından önce, emansipasyon** (bireysel özgürleşme) ve asimilasyon (özümsenme) ideolojileriyle daha başlangıçta karşı karşıya kalmış olmasıdır.

Tanımın geniş olması, Siyonizmin anlamında olduğu kadar kapsamında da çok farklı biçimlerinin varolmasını getirmiştir. Getto*** döneminde sınırları rahatça belirlenmiş ve kolayca ayırdedilebilir olan "Yahudi halkı" nosyonu, "özgürleşme" ile belirliliğini kaybetmiş; ikâmet ettikleri ülkelerin yurttaşı haline gelen Yahudiler çoğu kez ayırdedici özelliklerini yitirmişler ve Yahudilik bireysel seçimle dahil olunan dinsel bir topluluk haline gelmişti. Din değiştirmeler ve karma evlilikler yüzünden artık Halakha'nın**** geleneksel tanımıyla yanıtlanamayan "Yahudi kimdir?" sorusu ortaya çıkıyordu. Ayrıca "İsrail Toprağı"nın yerinin belirlenmesi pek

(*) Antisemitizm: Yahudi düşmanlığı (ç.n.)

(**) Emansipasyon: Bireysel "özgürleşme". Yahudilerin 19. yüzyılda ikamet ettikleri ülkelerde yurttaşlık haklarını kazanmalarını sağlayan dönüşüm. (ç.n.)

(***) Getto: Ortaçağ'da bazı Avrupa kentlerinde Yahudilerin iskân etmek zorunda bırakıldıkları duvarlarla çevrili mahalleler. (ç.n.).

(****) Halakha: (Halaka, İbr. "düzen") Museviliğin ve Yahudi düşüncesinin yasal ve ahlâki yaşam kurallarıyla ilgili kısmı (ç.n.).

sorun çıkarmıyorsa da, özellikle Doğu'ya doğru sınırlarının belirlenmesi güçleşiyordu. Ama asıl ayrılıklar, özel olarak, kurulacak varlığın hukuksal statüsü (özerk koloni, ulusal yurt, devlet), ekonomik ve toplumsal yapısı (kollektif ya da özel mülkiyet, liberal ekonomi, kooperatif ya da sosyalist rejim) gibi konular üzerinde yoğunlaşıyordu.

Öte yandan, Siyonist adını verdiğimiz ama tanıma yalnızca kısmen uyan,'yani başlı başına değil de salt incelememizin konusuyla ilgisi ölçüsünde ve karşılaştırma amacıyla bahsedeceğimiz kimi eğilimler mevcuttu. "Siyonsuz Siyonizm"den, Yahudi halkının İsrail dışındaki ulusal yeniden doğuş tasarılarını temsil etmek üzere sözedilmişti. Çok geçmeden toprak seçimi ve böyle bir hak iddiasının temellendirilmesi sorunu belirmiş; boş bir toprak arayışının, burjuva fetihler ve sömürgeci imparatorluklarla "dolu" bir dünyada yanılsamadan ibaret olduğu ortaya çıkmıştı.

Bu, "topraksız bir halk için halksız bir toprak" hülyasını temsil eden Filistin mitinin Arap varlığı gerçeğine çarpmasını hatırlatıyor; üzerinde çok hak iddia edilen bir toprak olmasından ötürü, "o topraklar üzerinde fazladan bir ulus mu var" sorusu ortaya çıkıyordu. Ama başka hangi topraklar üzerinde Yahudi devleti kurulabilirdi? Tasarılarda Madagaskar, Arjantin ve Uganda bile yer aldı, ama hepsi de diğer bütün ulusal geleneklere kıyasla hiçbir meşruiyetleri olmamasından ötürü başarısızlığa uğrayacaktı.

"Hristiyan Siyonistler" denen ve teolojik nedenlerle vaatlerin yerine gelmesini ve İsa'nın yeryüzüne dönüşünü hızlandırmak için Yahudilerin topraklarına kavuşmalarına yardım etmeye çalışan eğilimler de görülmüştü. Wurtemberg'deki "Temple

Tarikatı"* gibi kimi piyetist** tarikatlar ülkenin kalkınmasına yardımcı olmak ve böylelikle Mesih inancına katkıda bulunmak amacıyla Filistin'de koloniler kurmuşlardı. Bahsettiğimiz akımlar davaya sempatiyle bakılmasını sağlamışlarsa da Siyonizm yalnızca "Yahudi halkının" hareketi olagelmiştir.

Bu küçük eserin amacı, Siyonizmi, henüz çeşitli ülkelerde sürgünde bulunan bir halk konumundaki Yahudiler özelinde, önerdiğimiz tanım çerçevesinde incelemek; onun ideolojik hazırlık ve örgütlü politik hareket oluşturma sürecini, devlet öncesi kurumlaşmalarıyla birlikte izlemektir.

(*) Temple Tarikatı: (Tapınak Şövalyeleri Tarikatı) İlk Haçlı Seferleri sırasında "Templiers" denilen şövalyelerin kurduğu tarikat. (ç.n.).

(**) Piyetist: Gizemci dinî akım. Sonradan Protestanlığın içinde yer aldı ve onun bir kolu oldu. (ç.n.).

BİRİNCİ BÖLÜM
SİYONİZMİN KAYNAKLARI

Yahudi halkının yaşamında somutlaşan ve tarihsel anlamda sürekliliğe sahip Siyonizmin, politik ifadesini bulması hayli yenidir. Eserimizin konusu politik Siyonizmin yalnızca doğuşu olduğuna göre; hareketin başarısını çok özel koşullara ve kökenlerini ulusun yaşamından ve bin yıllık geleneklerden almasına borçlu olduğunu belirtmeliyiz. Bireysel "özgürleşme"nin sonucu olan asimilasyon ideolojilerinin gevşetmeye, yoketmeye çalıştığı ve Siyonizmin ulusal hareketlerin etkisiyle doğan antisemitizme yanıt olarak 19. yüzyılın sonunda yeniden keşfettiği tarihsel miras; İsrail Halkı'nı, İsrail Töresini ve İsrail Toprağı'nı birleştiren bağlardır.

I. Yahudi Halkının Dağılma İçindeki Sürekliliği

İ.S. 70'de II. Tapınağın (Süleyman Mabedi) yıkılması, Yahudilerin Filistin'deki politik özerkliğinin sonunu temsil ediyorsa da bu, ne 135 yılında Masada'nın* düşüşüyle sona eren Bar Kohba**

(*) Masada: Ölü Deniz'in batısında çıplak dağların çıkıntısı üzerinde yer alan bir kale. (ç.n.)

(**) Simeon Bar Kohba: (Bar Kohba İbranice Yıldız oğlu anlamına gelir). Roma çağında İsraili yeniden bağımsızlaştırmak amacıyla isyan başlatan ve Mesih ilân edilen Yahudi önderi. 135 yılında kurulan "Yeni İsrail" Devletinin Kralı. Aynı yıl İmparator Hadrianus'un generali Julius Severus'a yenik düştü. (ç.n.)

ayaklanmasının gösterdiği üzere, bağımsızlık arayışlarının sona ermesi, ne Yahudilerin dünyaya yayılmasının başlaması (çünkü dağılma daha İ.Ö. 588'deki Babil sürgününde başlamıştı), ne de Yahudi halkının ulusal varlığının bitmesi anlamına geliyordu.

Yahudi halkı, tarih boyunca Tanrı'yla kurulan ilişki içerisinde oluşmuştu. Kimliği; Tanrı'nın Hz. İbrahim döneminde halkıyla akdettiği ve İsrail toprağının teminatı olan anlaşmada somutlanmıştı. Bu inanç; Mısır'daki sürgünden kurtuluş, göç (exode) ve Kenan ilinin Fethi, monarşinin kurulması, I. Tapınağın yıkılışı ve Babil sürgünü, geri dönüş ve Tapınağın yeniden inşaası, Makkabe'ler isyanı* ve Hasmonî** hanedanın egemenliği gibi başlıca tarihsel evreler boyunca biçimlenmiştir. Ama helenistik çağdan itibaren, diasporadaki nüfus İsrail Ülkesi'ndeki nüfusu geçmeye başlayacaktı. Babil'deki tutsaklık sona erdiğinde yalnızca küçük bir azınlık

(*) Makkabe'ler İsyanı: Slevkos Kralı II. Antiokhos'un İ.Ö. 168'de Kudüsü yağmasından sonra Modin Kahini Matios'un beş oğluyla birlikte başlattığı isyan. Matios öldükten sonra isyanın başına oğul Yahuda geçti. Kendisine İbranice "çekiç" anlamına gelen Makkabe lâkabı verildi. Makkabe Yahuda İ.Ö. 164'te Kudüs'ü Slevkos'ların elinden kurtardı. İsyan, Antiokhos V. Evputor'un Makkabe'ler ile İ.Ö. 157'de barış imzalamasına karşın; Yahuda'nın kardeşi Simon'un bağımsızlık savaşı ile sürdü ve İ.Ö. 142'de Yahudilerin bağımsızlığı ile noktalandı. İskender'in yörede kurduğu Hellenistik şehirlerin Yahudi gençliğini nasıl "yozlaştırdığı"nı ve Makkabeler isyanını anlatan, ayrıca Tevratın yazım tekniği ile Tevratın devamı olarak kaleme alınan "Makkabe'ler kitabı" Septesaginta'nın dışında kaldığından Kutsal Kitaba dahil edilmemiştir.(ç.n.)

(**) Hasmoni Hanedanı: Makkabe'ler isyanını bağımsızlıkla taçlandıran Simon'un "Ulusal Önder" (etnarkh) ve "Baş Rahip" ilân edilmesiyle başlayan ve süreklilik kazanan soy yönetimi. Bu hanedan Roma tetrarşisinin güçlü generali Pompeius'un İ.Ö. 63'te Kudüs'ü Roma egemenliğine almasıyla son buldu.(ç.n.)

geri dönecek, çoğu Mezopotamyada kalacak ve Akdeniz havzasında yayılacaktı. Büyük bir canlılığa sahip olan Yahudilik, ayrıcalıklı bir konumda bulunduğu Roma dünyasında pek çok Paganı (çok tanrılı din mensubu ç.n.) saflarına çekecekti. İsrail'in ruhani yaşamdaki merkeziliğinden haberdar olan, katılabildikleri tüm hac bayramlarında Kudüs'ü ziyaret eden ve Museviliklerini Filistin'deki fiziki varlığın dışında yaşatmak durumunda kalan diaspora Yahudileri, Tapınağın yanı sıra sinagog kültünü yaratacaklardı. Dramatik -hatta sarsıcı- bir olay olan II. Tapınağın yıkılışı bile Yahudi halkının varlığını sona erdirememişti. Bu ulusal felaket, Yahudi ileri gelenleri tarafından; Tanrısal bir ceza, pişmanlık ve Tanrı'ya dönüş (yeşuva)* çağrısı, halkını eski durumuna getirecek, Tapınağı yeniden kuracak ve barış dolu saltanatını sürecek Mesih bekleyişinde safları sıklaştırma gerekliliğinin belirtisi olarak yorumlanmıştı.

Roma imparatorluğunda Hıristiyanlığın zafer kazanmasıyla Yahudiliğe geçişler duracaktı. Toplu din değiştirmeler, dönemin uygar dünyasının uzak köşeleri olan Kuzey Afrika'da ya da 8-12. yüzyıllar arasında Kafkasalar'dan Volga'ya dek uzanan Hazarlar'da gerçekleşebilecekti. Bundan böyle Yahudiler kimliklerine geri çekilecek; Töre hazinesinin üzerine titreyerek, kendilerini farklı kılan özellikle-

(*) Yeşuva (yeşuv, techuva, yeşiva, yeşivot) sözüğün İbranice kökü Yahve=Kurtuluş'tur. Ayrıca Yeşu (Yosva) Tevratta Musa'dan sonra İsrailoğullarını Kutsal Topraklar'a getiren melek olarak anılır. Anlamsal kökü "kurtuluşa eşlik eden tanrısal güç" olarak ifade edilebilecek sözcük biçimleri, günlük dilde adlaştılan Diaspora'da dinsel Yahudi öğretisini öğreten kurum bu adla anıldı. Yine Diaspora'da "Rahipler-Kastı" bu adla anılır oldu. Şimdilerde dinsel mütteredatlı Yahudi liseleri bu adla anılıyor.(ç.n.)

ri korumaya çabalayacaklardı. Coğrafi dağılışın, her topluluğun başından geçen farklı deneyimlerin, dilsel çevrenin etkisiyle gelişen yerel dil kullanımının (Yidişçe, Ladino, Judeo-Arap vb.) sarstığı Yahudi halkının birliği; Töre'ye yapılan ortak göndermeyle, dinsel yaşamda ve ayinlerde İbranicenin kullanılmasıyla, Siyon'a bağlılığı, geçmişi anmaya ve eğitime verilen önemle korunmuştu.

Yahudi halkının, 'aşağı konumu'yla (abaisement) Hıristiyanlığın gerçeklerinin canlı tonluğu olduğu inancı ve "hoşgörü öğretimi", Hristiyan ülkelerinde olduğu kadar İslam dünyasında da "*zımmilik*" ile Yahudi halkına benimsetilen aşağı konum onların çoğunluktan 'ayrı' biçimde varolmalarına katkıda bulunmuştu. Dinler tarihinin parçası olan Yahudiler, zulümler ve dışlanmalardan sonra bile korunmuşlardı. Verilen şehitler birlikteliği pekiştiriyor, zulümler Yahudi 'farklılığı'nı (particularisme) kutsallaştırıyor ve ulusal değerlerin kabulünü güçlendiriyordu. Toplulukta, "Yahudi ulusu"na ait oluşuyla belirlenen birey, bu sayede geniş bir iç özerklik elde ediyor; ama aynı zamanda, her an geri alınabilecek olan 'ayrıcalık'ları gereğince tüm varlığını topluluğa adıyordu. Topluluğun birey üzerinde, sivil düzende olduğu kadar mali yaşamda da zorlayıcı gücü vardı. Teorik olarak, Yahudilik olgusundan din değiştirerek kurtulunabilirdi. Ama bu, bir gelir kaynağını yitirecek olan iktidarın işine gelmiyor, yeni din değiştiren kişi de, ruhban sınıfa dahil olmadıkça, toplumsal statüden ve geçim olanaklarından yoksun kalabiliyordu. Haçlı seferlerinden başlayarak, askeri ve yönetsel mevkiilerden, toprak sahipliğinden ve loncaların kontrol ettiği iş kollarından büyük ölçüde dışlanan Yahudiler, ekonomik açıdan vazgeçilmez olduğu kadar aynı zamanda iti-

barsız olan mesleklerde yoğunlaşmak zorunda kalacaklar; ama böylelikle, kendilerini kimi zaman bir "sınıf-halk" konumuna getirdiği ölçüde dayanışmaları güçlenecek ve yaşam tarzları benzeşecekti.

Ama Yahudi halkının tüm sarsıntılara karşın ayakta kalmasını, özellikle içsel güçler sağlamıştı. Yahudiler, inanmadan vaftiz olmaktansa, tanrının adını korumak uğruna ölümü yeğliyorlardı. Din değiştirme, aileyle olduğu kadar, toplulukla da ilişkiyi sona erdiren ruhani bir ölüm olarak algılanmaktaydı. 'İsrail'in sıkı, çözülmez birlikteliği, halkın Tanrısına sadakatinin bir gereğiydi. Aralarında yaşadıkları halkların putatapıcılıklarına karşı oluş ve dinsel buyruklara (mitzvot) uyma, İsrail'in en kara günlerinde bile ayakta kalıp umudun geleceğe bağlanmasını sağlıyordu.

II. Töre: Yahudi Halkını Birleştiren Öge

Yahudi dinselliği, Yahudi halkının dünyaya dağılışı sırasında İsrail'in birliğini korumak, bağımsızlığın ve ülkenin yitirilmesini telafi etmek üzere ruhani bir yurt yaratma çabasına girişmiştir. Töre'nin sözlü, Talmud'un yazılı ifadesi, kutsal kitapların derlenmesi arzusunu karşılamıştır. Yeni durumları gözönüne almak ve diasporada, temellerini günlük yaşamdaki tüm davranış kurallarına (halakha) saygıdan alan canlı bir Yahudiliği ayakta tutmak gerekecekti.

Yahudi halkının birliği, Mesih umudu ve Siyon'a bağlılıkla korunmuştu. Yahudi halkının ruhani yurdunu temsil eden Töre, İsrail'de geçen anılarla doluydu. Töre'nin ibadetlerde, bayramlarda gündelik anlatılışı, Yahudi bireyi her an yurduna yaklaştırmaktaydı: O, Babil'deki Siyon tutsaklarının

acılarını içselleştiriyordu: "Babil'de ırmağın kenarına oturduk ve Siyon'u andıkça ağladık. Yabancıların toprağında Rabbin ilahisini nasıl okuyabiliriz? Eğer seni unutursam ey Kudüs, sağ elim beni unutsun; eğer seni anmazsam, eğer Kudüs'ü en baş sevincimden üstün tutmazsam dilim damağıma yapışsın." (mezmurlar 137) Siyon'u mesken tutan Tanrı varlığı Şehina, halkıyla birlikte sürgüne gönderilmişti ve geri dönmeyi arzuyordu. Oysa ki Raşel kaybettiği çocuklarına ve ülkesine ağlıyordu. Her paskalya ve yeni yılda Yahudiler "gelecek yıl Kudüs'te ve yeniden kurulmuş Kudüs'te..." cümlesini tekrar ederek kurtuluşu düşlerlerdi. İsrail'in karakteristik ürünlerinin kullanıldığı çok sayıda bayram, Siyon'u hatırlatmalıydı. Hiçbir mutluluğun tamamlanmış sayılmayacağı inancını temsil eden Siyon yası ibadetleri, 9 Av'da (Musevi takviminin II. ayı - ç.n.) tutulan oruç gibi, "sürgün" nosyonunu (galut) ayakta tutmaya yarıyordu. Dönüş arzusu tüm Yahudilerin belleklerinde canlıydı. İsrail'e dönüş (*aliya*), *mitzva*ya dayalı bir zorunluluktu; öte yandan, farklı *mitzvot*'lar ancak İsrail'de tamamlanmış sayılabilirlerdi. Bu nedenle *aliya* zorunluluğu farklı yorumlara yol açıyordu. Örneğin 4. yüzyıldaki Haham Yehuda gibi kimi din adamları, Mesih'in gelişinin pasif olarak beklenmesi ve Yahudilerin birlikte yaşadıkları ulusların yasalarına boyun eğmeleri gerektiğini bildirirken; diğer bazıları, her Yahudinin İsrail ülkesine dönmesinin zorunlu olduğunu, çünkü dışarıda yaşamanın putatapıcılıkla uyuşmak anlamına geleceğini belirtiyorlardı. Ama tüm bu yorumcular, yeni durumları gözönüne almak ve Yahudi halkının Tanrıya bağlılığı çerçevesinde ayakta kalması için her şeyin seferber edilmesi konusunda uzlaşmışlardı. Yahudiler "sürgün"e yerleşecekler ve

bu durum yalnızca Mesih'in son verebileceği bir ceza dönemi olarak algılanacaktı. Yine de halkın umudu, mesih zamanının çok yakın olduğunun müjdelenmesiyle ve Aziz Toprak'la sık sık kurulan ilişkilerle ayakta tutulmuştu.

III. Yahudi Halkının İsrail Ülkesi İle Bağlarının Sürekliliği

Genellikle Yahudilerin Tapınağının yıkılışı ve ayaklanmaların Romalılar tarafından bastırılmasından sonra, Filistin'den 19. yüzyılın sonuna dek yokoldukları düşünülmüştür. Oysa İsrail ülkesinde, tüm dalgalanmalar ve değişik güçlerin egemenlikleri boyunca aralıksız şekilde varlığını koruyan ve *aliyot*'larla sürekli yinelenen bir Yahudi nüfusu bulunmaktaydı.

Dindar Yahudiler kendilerini eğitmek ve yaşamlarını burada tamamlamak üzere Kutsal Topraklara yerleşmişler, Mesih'in dirilişi sırasında ilk dirilenlerden olmak için Zeytinlik Dağı'na gömülmeyi arzulamışlardı. Kimi zaman daha kalabalık topluluklar Filistin'e göç etmişlerdi. 1211 yılında Fransa ve İngiltere'den 300 kadar haham Kudüs'e yerleşmiş, 1665-66'da binlerce Yahudi Gazze'li Nathan tarafından Mesih olarak gösterilen Sabetay Sevi'yi izlemişlerdir. Yehuda Halevi gibi kimi şairler yabancı topraklarında dile getirdikleri Siyon aşkını gerçeğe döndürmeye çabalamışlardı. Mesihçi ya da 18. yüzyılda gelişen *Hassidî** akımlar gibi Yahudilik içi uyanış hareketleri, *İsrail Ülkesine* yönelik ye-

(*) Hassidim Tarikatı: (İbranice Hassid=Dindar) (Hassidimcilik) İlk kez Dindar Yuda'nın Ukrayna'da 1200'lü yıllarda yazmış olduğu "Dindarların Kitabı" (Sefer Khassidin) ile adını duyuran gizemci Yahudi tarikatı. (ç.n.)

niden canlanan bir ilgiyi ve yeni *aliyot*ları doğuracaklardı.

Özellikle bazı dönemlerde, Yahudi ileri gelenlerinin çabalarıyla İsrail Ülkesi, Yahudi ruhani yaşamının merkezi olarak belleklerde canlılığını korumuştu. İ.S. 69 yılında kuşatmaya alınan Kudüs'ü terkeden Haham Yahonan Ben Zakay Filistin'deki topluluğu (*yişuv*) yeniden örgütlemiş, II. Tapınağın yıkılışından sonra sinagog kültünü yaratmıştı. Ayrıca Yavne'de *Töre* eğitim merkezi *yeşiva*yı kurmuş, yasaların hazırlanıp uygulanmasıyla uğraşan ve başkanı Romalılar tarafından resmi düzeyde Nassi -Yahudi halkının başkanı- olarak tanınan Sanedrin'i yeniden kuracaktı. Masada'nın düşüşünü ve Yahuda'daki son Yahudi ayaklanmasını izleyen kıyımlar, Yahudi merkezlerinin, 3. ve 4. yüzyıllarda Talmud (İbranice: öğreti, şeriat, geleneksel öğreti ve yorum derlemesi ç.n.) ve mişna (sözlü şeriat derlemesi ç.n.)'nın gerçekleştirileceği Galile'ye (Hagalıl) kaymasını gerektirmişti. Filistin'in demografik ve ekonomik gerileyişi, başkanlığını *geonim*lerin yaptığı Mezopotamya'daki akademileri daha üstün duruma getirecekti. Bu nedenle çok geçmeden, Babil Talmud'u oylumuyla Kudüs'tekini geride bırakacaktı. Bölgeye Arapların egemen olması, merkezlerin batıya; öncelikle Maimonides'in (Arapça'da İbn Meymun. Ortaçağ'ın en önemli Yahudi düşünürü - ç.n.) etkinlikte bulunacağı Müslüman İspanya'ya, daha sonra daha sonra da Fransa'ya (Champagne bölgesinde Rashi ve Provence'da çeşitli Yahudi hocaların önderliğinde) kaymasını ve *Hassidî* gizemcilerin çabalarıyla Ren ülkelerinde yayılmasını sağlayacaktır. Haçlı seferleri sırasındaki kıyımlar ve kara veba salgını, Yahudi topluluğunun, ileride önemli merkezlerin kurulacağı ve *Hassidilik* ya da Has-

kala gibi yenilikçi akımların gelişeceği Doğu Avrupa'ya yerleşmesine yol açacaktı.

Ama İsrail'deki ruhani yaşam da sona ermiş değildi: Hahmanid'in 1267'de yeniden kurduğu cemaat başta olmak üzere, Safed, Taberiye, ve Hebron'da yoğunlaşıyordu. Galile (Hagallı) bölgesi ise, Osmanlıların desteği, ekonomik ilerleme ve güvenlik sayesinde 16. yüzyılda gerçek bir bahar yaşıyordu. Şehir, Yahudi gizemciliği *Kabbala*'nın* merkezi haline gelecek, Joseph Caro, dinsel buyruk derlemesi olan *Şul'han Aru'h*'u Safed'de yazacaktı.

Filistin'in 18. yüzyılda içine düştüğü kargaşada, baskı ve haksız vergilendirmeler Yahudi halkının yaşam koşullarını oldukça kötüleştirdiyse de, nüfusları azalmamıştı. Buradaki cemaat, diaspora Yahudilerinin kendi aralarında zorunluluk esasına göre topladıkları *halukay*la ayakta tutuluyor, zengin topluluklar Kudüs'ün bu 'ulu' sayılan nüfusunu yaşatmak için seferber oluyorlardı. Aynı şekilde, Kutsal Topraklardan düzenli aralıklarla gelen görevliler, kitlelerdeki *İsrail Ülkesi* coşkusunu körüklüyordu.

Bu yazışmalar ve insani ilişkiler -yolculuğun tehlikesine karşın- İsrail Ülkesi ile en uzak topluluklar arasındaki bağı bile canlı tutuyordu. Yahudiler, Araplara oranla küçük azınlık konumlarına ve Hıristiyan azınlıklar gibi kendilerini Osmanlıların hakimiyetinden koruyacak büyük bir gücün vesayetinden yoksun olmalarına karşın; yine de 15. yüzyıldan itibaren özellikle kentlerde önemli bir insani öge haline geldiler. 1850'ye doğru Kudüs nüfusu-

(*) Kabbala: (İbranice Gelenek anlamına gelir) Kuşaktan kuşağa, aktarılan dini sırlar anlamına da gelen Kabbala, 11. yüzyıldan bu yana Yahudi mistisizm akımlarının toplu adı olarak kullanılır. (ç.n.)

nun yarısından fazlasını Yahudiler oluşturuyordu. Batı Avrupalı yardımsever Yahudi insancılları (philanthropes) eski *yişuv*u modernleştirmeye ve Filistin'deki Yahudi nüfusun yaşam koşullarını düzeltmeye çabalıyorlardı; Sir Moses Montefiore, Yahudiler için yeni ve daha temiz mahalleler ve eski kent duvarları dışında etkinlik alanları yaratmaya çalışmaktaydı. Büyük güçler -özellikle de İngiltere- Yahudilere karşı sempatilerinden (philosemitisme) olduğu kadar, bölgede 'koruyucakları' topluluklar aradıklarından ötürü, Yahudilerin yaşam koşullarıyla ilgilenmeye başlamışlardı. İşte Filistin'de varolan bu topluluk, gelenekçiliğine ve ülkeyi yeniden kurmak arzusuyla gelen 'yeni'lere duyduğu güvensizliğe rağmen; siyonist kolonizasyon girişiminin en önemli dayanak noktasını oluşturacaktır.

Tüm bunlara karşı yine de politik bir tasarıdan sözedilemezdi. *İsrail Ülkesi*'nin yaşamlarındaki merkeziliğine, *yişuv*un sürekliliği ve dönüş umuduna karşın; 'coğrafi' İsrail dışında yaşamaya zorlanmış Yahudiler halen, bayramlarında sembolik olarak andıkları 'efsanevi' bir İsrail'i düşlüyorlardı.

Dönüş arzusu yaşamakla birlikte, insan etkinliği alanının dışında, eskatolojik bir düzeye hapsedilmişti. Tüm çabalar Yahudi halkının birlikteliğini ve *Töre*'ye bağlılığını ayakta tutmaya yönelikti; böylelikle Yahudi halkı, 'ulus' oluşun; devlet, toprak, dil ya da kültür gibi tüm alışılmış niteliklerini yitirmişse de, Yahudi dini tarafından pekiştirilmiş bir ulusal varoluş yaşıyordu. Yazgı ortaklığı bile farklı durumların çeşitliliğini örtemiyordu. Aliyotlar genelde bireysel düzeyde gerçekleşiyor; ülke topraklarının çalışarak değerlendirilmesi ve Yahudi halkının politik hakları için savaşılması yerine, eğitime adanan bir yaşam boyunca, *mitzvot*'ların gerçekleş-

tirilmesi ve Mesih'in dönüşünün hızlandırılması amaçlanıyordu. Naxos Dükü Don Joseph Nassi'nin İspanya ve İtalya'dan sürülen Yahudileri Taberiye çevresinde Osmanlı İmparatorluğunun himayesindeki bir bölgede toplamayı teklifi hiçbir yankı bulamamıştı. Getto'ya alışmış ve böylelikle herhangi bir politik güçten yoksun olan Yahudilerin çoğu *İsrail Ülkesi*'ne dönüşün ancak ruhani bir müdahaleyle mümkün olabileceğini düşünmekteydi. Bu nedenle, insani amaçlarla yürütülecek bir 'Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi' tasarısı, başarısızlığa mahkum olan bir günahtan ibaretti.

Bu tavrı açıklamak pek de zor değildir: genellikle 'aşağı' bir konumda bulundukları her ülkede, Yahudi olmayan güçlerin yönetimi altında yaşayan Yahudi halkı kendi kaderini belirleyemiyor; her an, sürülme, alçaltıcı "ayrıcalıklar"la kuşatılma, getto duvarları ardında "korunma"ya alınma tehdidi altında bulunuyor, "hoşgörü öğretimi"nin kurbanı oluyordu. Çoğu meslekten dışlanmışlardı ve egemenlere haksız vergilerle gelir sağlayabildikleri sürece rahat bırakılıyorlardı. Büyük krizlerde katledilen ve Şeytan'la özdeşleştirilip günah keçisi yapılan halkın dini de zorla değiştiriliyordu. Bunu takiben, eski ibadetlerini gizlice sürdürdüklerinden kuşkulanan Engizisyon'un zulmüne de uğrayacaklardı. Ayrı bir 'ulus' konumunda görülen Yahudiler geniş bir hukuksal ve mali özerklik elde etmişlerdi. Ama toplumun 'kıyı'sında yaşadıklarından ötürü, hiçbir güce de sahip değillerdi. Hıristiyan Avrupa'da olduğu gibi İslam ülkelerinde de iktidarla sürekli uyuşmak zorundaydılar; durumları her an için sallantıdaydı; "saray Yahudileri" örneğinde olduğu gibi, yetenekleri ya da hükümdarların lütufları sayesinde yüksek mevkileri elde edebildiklerinde bile bu ko-

numları, gözden düşüp düşmemeye, kişisel hınç ve kıskançlıklara bağlıydı. Bu 'aşağı' konum, Yahudi halkına bir kanuni varlık, iç özerklik ve önemli hukuksal-mali ayrıcalıklar kazandırmıştı. "Yahudi halkının" birlikteliğini sağlayan bu durum, ulusal hareketlerin beklediği anlamda bir politik tasarıya, bir ulusal programı geliştirecek olgunluğa erişmemişti. Enerjiyi *İsrail Ülkesi*'nde bir Yahudi devleti kurulması fikrine yöneltecek bir ulusal hareket sözkonusu değildi; ortada yalnızca, ortaklaşa umudu boğmakta olan, Siyon nostaljisini besleyen mistik bir bağlılık vardı. Gettodan çıkışı ve "özgürleşme"yi izleyen 'politikaya açılış' süreci Siyonizmin, Yahudi halkının ulusal kurtuluş tasarısı olarak şekillenmesini mümkün kılabilecek tek gelişmeydi.

İKİNCİ BÖLÜM
19. YÜZYILDA POLİTİK SİYONİZMİN DOĞUŞ KOŞULLARI

I. "Özgürleşme": Politikaya Açılış

İlk bakışta, "özgürleşme" ve doğal sonucu olan asimilasyon hareketlerinin, İsrail Ülkesi ile Yahudiler arasındaki bağı kopartan, Yahudi halkının birliğini bozan, onu Siyonizmden uzaklaştıran bir işlev görmüş olduğu düşünülebilir. Ama, Siyon'a bağlılığı ve geri dönüş arzusunu politik bir tasarının içine yerleştirerek, Siyonizmi -ileride- mümkün kılacak olan da bu iki gelişmedir.

1. "Özgürleşme" - Fransız Devrimi ile birlikte Yahudiler'in durumu radikal olarak değişir; politik alana 'kabul edilir'ler ama böylelikle birliktelikleri ni de yitirirler. "Yurttaş" olan çok sayıda Yahudi, öncelikle yeni yurtlarına entegre olmayı düşünerek "Yahudi halkı" fikrini ve kendilerine 'kahrolası' getto dönemini hatırlatan Siyon göndermesini reddetmiş, sıklıkla uğursuzluk getirdiğine inandıkları geleneksel Yahudilikten kurtulmayı amaçlamışlardır.

"Özgürleşen" Yahudiler tüm haklara sahip yurttaşlar olmuşlar, yüzyıllardır süren zulümden sonra modern dünya, politik ve sivil eşitliğe bağlı özgürlüğün sunduğu tüm nimetlerle, önlerine açılmıştır. Oysa Yahudilik, bu yeni meydan okumalarla, Aydınlanma'nın rasyonalizmi ve laikliğiyle karşılaşmaya hazırlıklı değildi. Öte yandan "özgürleşme" yalnızca bireysel düzeyde elde edilebilirdi. Böylelik-

le Yahudi topluluğu kanuni anlamda varlığını yitirecekti. Yahudiler artık ayrı gruplar oluşturamazlardı, Avrupa'lı uluslara entegre olmalı ve kültürel kimliklerini feda etmeliydiler. Bu amaç, Kurucu Meclis'te Clermont Tonnerre tarafından açıkça ilan edilmişti: "Yahudiler ulus olarak kabul edilmemeli, haklar onlara birey oldukları takdirde verilmelidir. Devlet içinde ne politik bir topluluk ne de sınıf oluşturmalılar. Tek tek yurttaşlar haline gelmelidirler." Yahudiler çoğu kez (Örneğin Napoléon Büyük Sanedrin'i* topladığında) bu entegrasyon yoluna girmeye özendirilmişlerdir. Batı Avrupa'da eskiden aşağılanan Yahudiler "özgürleşme"yi coşkuyla karşılayıp tamamen kabul etmişler, asimile olmuşlar, kusursuz yurtseverler haline gelerek ulusal ve geleneksel Yahudiliği terklerini haklı çıkarmaya çalışmışlardır.

2. Asimilasyon - Yahudilerin "özgürleşme"yi Cermen ülkelerinde haketmek Fransa'da "ona layık olduklarını göstermek" amacıyla giriştikleri, Yahudiliğin kendine has özelliklerini silme Batı yaşam tarzını benimseme, dinlerini reforme ederek yeni hemşehrileri için kabul edilebilir şekle sokma çabasıdır.

Asimilasyonun, dilbilimsel asimilasyon (Yidişçe gibi Yahudi dillerinin Almanca ve Fransızca uğruna bırakılması gibi), kültürel asimilasyon ve toplumsal entegrasyondan, din değiştirme ya da Yahudi kimliğinin bırakılmasına dek uzanan pek çok çeşidi olmuştu. Yahudi kimliğinin tümden yitirilmesi ancak birkaç kuşak sonra mümkün olabilmişti. Kökten asimilasyona ise pek seyrek rastlanmış, hatta yal-

(*) Büyük Sanedrin: 1807'de Napoléon'un, reformlarını onaylatmak üzere toplattığı büyük haham meclisi - (ç.n.)

nızca çok uzaktan ataları Yahudi olan kimi kişilerin Yahudiliğe geri döndüklerine de tanık olunmuştur. Yine de tüm bu gelişmeler bir kimlik sorununu ortaya çıkartmış o güne dek Halakha gelenekleriyle yanıtlanabilen "Yahudi kimdir?" sorusu "özgürleşme" ile yeniden belirmiş, ve dinsel anlamında Yahudilik (Judaisme) ile kimliği belirleyen Yahudilik (Judeité) arasında bir fark doğmuştu.

Tüm bu yaklaşımlar temellerini asimilasyon ideolojileri dediğimiz (örneğin Alman Reformu, 'Yahudiliğin misyonu' kuramı ya da Mason-Yahudilik) ideolojilerden almaktaydılar. Bu ideolojiler Yahudi halkının artık varolmadığını, Yahudilerin yalnızca bir dinsel akımın mensubu olduklarını ve ikamet ettikleri yurtlarına tamamen sadık kalmaları gerektiğini kanıtlamaya çabalıyorlardı. Yahudilerin "özgürleştikleri" için minnettarlıklarını göstermeleri ve İsrail Ülkesine dönüş fikrini reddetmeleri gerekmektedir. Mesih inancının laikleşmesi -yani Yahudilerin çeşitli ülkelere dağılmalarının Tanrı'nın arzusu olduğu, bunun onlara tektanrı gerçeğini ve Museviliğin ahlâki ve toplumsal gerçeklerini dünyaya yayma görevini yüklediği düşüncesi- de aynı ideolojilerden kaynaklanmaktaydı. Tüm bunların sonucunda "Benim Kudüs'üm Berlin (ya da Paris) tir" şiarları duyulmaya başlanacaktı. Tüm bu eğilimlerin geleneksel Yahudiliğin kökten bir reformunu arzuladıkları açıktır: "İsrail Ülkesi ile ruhani bağ kopmuştur Yahudilerin yalnızca tek bir yurtları olmalıdır, Yahudi 'halkı' artık varolmamalıdır, ve Yahudilik de diğerleri gibi bir dindir." Verilen ana mesaj bundan ibaretti.

3. Asimilasyonun Önüne Çıkan Engeller - Oysa "özgürleşme" tüm bunlarla eşzamanlı olarak elde edilebilmiş değildi. Daha çok 19. yüzyıl boyun-

ca süren uzun politik uğraşların sonucu olacaktı. Fransa'da Yahudilerin topyekün "özgürleşme"si - özerklikleri garanti altına alınmadan- 1791'de bahşedilmişti. Almanya'da ise "özgürleşme" Yahudilerin çoğunun yürüttüğü ve liberallerin desteklediği uzun politik savaşımların meyvesi olmuştu. Ama Yahudilerin büyük çoğunluğu Doğu Avrupa'da yaşamaktaydı. Onlar içinse 19. yüzyılda "özgürleşme" -bir devrim dalgası mevcut siyasi ve toplumsal düzeni yıkmadıkça-gerçekleşemeyecek bir düşten ibaretti.

Rus İmparatorluğundaki asimilasyon taraftarları, Yahudileri yerli halkın içinde asimile olmaya ve geleneksel Yahudiliği bırakmaya teşvik etmişlerdi. Ama içiçe geçmiş uluslarla dolu bir ülkede Yahudiler hangi halkın içinde asimile olmalıydılar? Bu geleneksel toplumlarda din ögesi etkisini korumakta ve ulusal aidiyeti belirlemekteydi. Yahudilerden talep edilen asimilasyon, içsel ve dışsal nedenlerle gerçekleştirilmesi mümkün olmayan "din değiştirme"den geçiyordu. Aydınlanma hareketi Haskala, Yahudiliğin modernizasyonuna ve rasyonalist akımlara açılım sağlamaya girişmiş ama çok geçmeden Mendelssohn'un Alman izleyicilerinkinden çok farklı bir yönelim kazanmıştı. İlk maskilimler, halkı Ortodoks Yahudilikten vazgeçirmek için ona kendi dilinde hitap etmişler, böylece farkında olmadan modern Yidiş edebiyatının ilk soylu örneklerini de kazandırmışlardı. 1881 pogrom dalgası çabalarını boşa çıkartarak umutlarını sona erdirmiş, onları başka yollar aramaya yöneltmişti. Ayrıca İbrani dilinin yenileşmesine katkıda bulunan ve dinsel alan dışında kullanımını özendiren de onlar olmuştur.

Doğu Avrupa Yahudiliği yapısı, örgütlenmesi ve kendine özgü kültürüyle, ulusal bir karaktere sa-

hipti. 19. yüzyıl boyunca Avrupa'yı kateden milliyetçilik hareketleri Yahudileri de saracak, "Yahudi" sorununu "ulusal" bir sorun olarak görmelerini sağlayacak, "Ulus-Devlet" ideolojisine benzer çözümler; yani, Yahudiler için bir devlet kurulması fikri, dile getirilmeye başlanacaktır. Bu ulusal tasarının keşfi sırasında, ekonomik ve politik olarak tehdit altındaki Doğu Avrupa Yahudileri, Batı'nın; asimile olmuş (hatta dışlanmış), antisemitizmin yükselişine, asimilasyon ideolojilerinin iflasına ve kimlik bunalımına tanık olan ve bir ulusal plan hazırlığı çerçevesinde, Yahudi halkının daha önce inkar ettikleri varlığını yeniden keşfeden Yahudileriyle karşılaşacaklardı.

Politik Siyonizmin ideolojik altyapısını "özgürleşmiş" Yahudiler hazırlarken, Doğu Avrupa'lı Yahudiler ulusal harekete taparcasına bağlanacak, en güvenilir ve kalabalık safları oluşturacaklardı.

Bu iki hareketin tarihsel ve coğrafi buluşma noktasını, Basel Kongresi oluşturur. Baskı ve sürgün dolu yüzyıllar boyunca politikadan dışlanan, modern dünyayla, "özgürleşme" -ve onu izleyen asimilasyon- eğilimleriyle karşı karşıya kalmakla birlikte, ne diğer uluslar arasında eriyebilmiş, ne de zaten bunu arzulamış olan Yahudi halkı 20. yüzyıla, gerçekleşmesi Şoa'nın* ötesinde, savaşlar kavgalar ve bölünmelerle mümkün olabilecek ve tüm çağdaş tarihini kapsayacak bir ulusal tasarıyla giriyordu.

(*) Şoa: Nazilerin Yahudilere yaptıkları soykırımı (génocide) tanımlayan bu kavram, geniş anlamında Yahudilere yapılan tüm katliamları niteler. (ç.n.)

II. Yahudilerin Moderniteye Girişleri

Geleneksel Yahudilikten uzaklaşan Yahudiler, "özgürleşme"lerini ve modern dünyaya girişlerini takiben, büyük toplumsal, kültürel ve politik hareketlere katılmışlar ve bunlarda çoğunlukla başı çekmişlerdir. 19. yüzyılın büyük ideolojilerinin kesişme noktasında bulunan Siyonizm, Yahudilerin moderniteye girişlerinden yararlanacaktı.

1. Yahudi Yaşamının Dönüşümü: 19. Yüzyıldaki Ekonomik ve Toplumsal Dönüşümlerin Etkisi - A) *Entellektüeller ve Ortodoksluk* - Entellektüeller, yeni ufuklara yönelmelerini ve -gettoya fazlasıyla bağlı olduğunu düşündükleri- ortodoks engelleri aşmalarını sağlayacak her fırsattan yararlanacaklardı. İbadet ve görenekte reformu arzuluyorlar, Lessing'in ve filozofların arkadaşı, *Aufklarung* öncüsü olan ve akıl adına, Yahudiliğin vahyedilmiş bir dogma olmadığını, entellektüel spekülasyona izin verdiğini kanıtlamaya çalışan Moses Mendelssohn'un düşünsel çizgisini izlediklerini düşünüyorlardı. (Bu öğretinin mensupları, ustalarının, Museviliği 'vahyedilmiş bir yasa' olarak tanımlayıp, eylemle inancın uygunluğunu -yani *mitzvot*'lara saygıyı- gerektirdiğini söylediğini tamamen gözardı etmekteydiler.) Kafalarında Yahudiliği yenileme düşüncesi olmaksızın felsefi spekülasyonlara yönelenler, çıkış noktası olarak; Yahudi kimliği ile beslenmiş olmasına karşın cemaat ve hahamlar tarafından harem ilan edilmiş (topluluktan atılmış - ç.n) olan Amsterdam'lı filozof Spinoza'yı almaktaydılar. Spinoza, onlara Yahudi kimliğini yadsımadan da entellektüel özgürlük için mücadele edilebileceğini ve dinsel baskıların, modası geçmiş geleneklerin reddedilebileceğini göstermiştir.

Değişme kalıplara sıkışıp kalmış olan ortodoks Yahudilik, modern dünyanın meydan okumalarına karşı koymaya, yeni durum ve eğilimlere tanık olan çok sayıda Yahudinin sorularına özgün yanıtlar vermeye ideolojik olarak hızırlıklı değildi. Bunun için, neo-ortodoksluğu ve dinsel Siyonizmin kuramcılarını beklemek gerekecektir. Bu sırada geleneksel Yahudilik, Yahudilerin yaşamında meydana gelen değişimlerin kendisini de ilgilendirdiğini keşfedecektir. İşte bu nedenle, -yeni tehditleri de doğurmasına karşın- Mesih döneminin başlangıcına benzer bir kurtuluşu temsil eden olaya yeni bir açıklama getirmeye, Yahudilerin toplum ve devletle ilişkilerini yeniden tanımlamaya girişecektir. Naftali Herz Weisel ya da İtzhak Erter gibi kimi düşünürler, topluluğun birlikteliğini korumaya, modern bir Yahudi eğitimi ve İbrani kültürü geliştirerek asimilasyonu engellemeye çalışacaklardı.

B) *Yahudi Yaşamının Dönüşümü* - 19. yüzyıl, tümü de Yahudilerin yaşamını etkilemiş derin altüst oluşların gerçekleştiği bir dönemdir.

a) Avrupa ve Kuzey Amerika'da ölüm oranının gerilemesine ve yüksek doğum oranına bağlı olarak ortaya çıkan demografik devrim, özellikle Orta ve Doğu Avrupa Yahudilerine yarar sağlamış, din değiştirmelere,[2] karma evliliklere ve dinsel ilgisizliğe bağlı kayıpları örtmüştü. Ekonomik kısıtlamalar ve politik baskılardan kaynaklanan bu demografik büyüme, çok geçmeden *ştetl*'in* Rus İmparatorluğundaki "ikamet bölgesi" (zone de résidence) gibi yoğun Yahudi yerleşim merkezlerinin sefaletini ve yüklü

(2) 19. yüzyıl başında Almanya'daki "din değiştirme dalgası" bile yalnızca 3000 kadar kişiyi kapsayacaktı.

(*) Ştetl (Yidişçede "küçük şehir") Doğu Avrupa'da bir Yahudi yerleşmesi (ç.n.)

nüfusunu açığa çıkaracak; yerli uluslara oranla daha yüksek nüfus artış hızına sahip Yahudiler için giderek daha keskin bir hale gelen yer sorunu belirecek, bu sorun Batı'ya -özellikle de ABD'ye- doğru kendiliğinden bir göç dalgası yaratacak, geçim olanaklarından yoksun bu insanların yola çıkışını, karşılanmasını ve topraklara yerleştirilmesini örgütlemek üzere çok sayıda tasarımı doğuracaktı.

b) Buna koşut olarak, özellikle Doğu ve Orta Avrupa Yahudi nüfusunun hızla kentleşmesine tanık olunuyordu: Alsace ve Almanya'daki kırsal nüfus azalıp, ülkelerin giderek daha önemli bir Yahudi nüfusu Paris, Berlin ve Londra gibi büyük kentlerde yoğunlaşıyordu. Bu coğrafi hareketlilik, Yahudi yaşamında geleneksel kadrolarla bir kopukluk da yaratacaktır. Büyük kent, yeni fikirlerin, ortodoks otoritelerce reddedilen kimi eğilimlerin serpildiği yerdi. (Doğu'nun geleneksel çevreleri uzun süre, Yahudi seminerinin Metz'den Paris'e taşınmasına muhalefet edeceklerdi.) Çok sayıda Yahudi bu 'köksüzleşme'yi, modernite'ye açılım olarak yaşıyorlardı. Doğu Avrupa'lı göçmenler ancak yüzyılın sonunda Paris ya da ABD'de ayrı ortodoks topluluklar oluşturabileceklerdi. Ama bu örnekle bile kötü yaşam koşulları, sosyalist fikirlerin yayılmasına yol açacaktır.

c) Yavaş yavaş doğuya yayılan I. Sanayi Devrimi, ekonomik büyüme, teknik ve maddi gelişme ve 19. yüzyıl sonundaki buluşlar, bilime inancı ve insan etkinliğinin tüm alanlarında 'sınırsız ilerleme fikrini doğurmuştu. Her şey mümkün gözükmekte, bunun yansımaları ütopyalarda, bilim-kurgu ve kehanet romanlarında hissedilmekteydi. Örneğin Herzl, *Altneuland* (Eski-Yeni Ülke) adlı romanında, 1920'lerdeki Siyonist Filistin'i kurgulayarak, Ölü

Deniz'i Akdeniz'e bağlayan bir kanalın inşaası türünden teknik başarılara vurgu yapmıştı. Bu sırada Yahudiler en yenilikçi sektörlerde ekonomik büyümeye katkıda bulunuyorlardı. Batı Avrupa sanayiinde pek az Yahudi işçiye rastlanıyorsa da, Doğu Avrupa'da önemli bir Yahudi proletaryasının gelişmekte olduğu hissedilmekteydi.

d) Kapitalizmin ve özgür girişimciliğin gelişimi, artık doğum ya da toprak mülkiyeti değil, para üzerine kurulu yeni toplumsal hiyerarşiler yaratmaktaydı. Daha açık olan toplum, yükselmeyi teşvik ediyor, ve Yahudilere entegrasyon olanağı sunuyordu. "Banker" ile özdeşleştirilen Yahudiler, soyluluk ve ruhban gibi eski egemen sınıfların ve teknik evrim nedeniyle çöken zanaatkârlık gibi toplumsal kategorilerin gözünde, "zararlı" modern dünyanın simgesiydi. Yahudi sermayedarlar, devlet dahvil yatırımlarının, hisse senetleriyle oluşturulan anonim şirketlerin yeni gereksinimlerine, iş ve mevduat bankalarına, sermaye bileşimlerine ve çapraz katılımlara uyum sağlamayı bilmişlerdi. Ekonomik gelişme, "yoksulluğun sonu ve herkes için refah" fikrinin yükselişini de sağlamıştı. Saint-Simonculuk, toplumsal ilerlemeye ve girişimcilerle teknisyenlere bahşedilen misyona güvenin bir yansımasıydı. Yahudiler için Filistin'in değerlendirilmesi ve çölün dönüştürülmesi fikri, insanlığın ekonomik ve toplumsal gelişimine tekabül etmekteydi.

e) Bilimsel bilginin hızlı gelişimi, pozitivizme ve bilimlere duyulan mutlak inancı doğurmuştu. Vahyedilmiş dinler; cehalete bağlı, modası geçmiş ve bilimin yakında yokedeceği fenomenler, boşinançlar olarak algılanmaktaydı. Dinlerin kendisi, bilimsel bilginin konusu haline gelmişti. İşte bu ortamda, Yahudi üzerine çalışmalarda bilimsel yöntemleri

kullanan *Wissenschaft des Judentums* (Yahudilik Bilimi) hareketi doğacaktı.

2. Büyük İdeolojik Akımların Etkisi - Rasyonalizmle ve 1789 ilkeleriyle birlikte, dinsel olanın bireysel alana hapsedildiği çoğulcu bir toplum oluşmaya başlamıştı. Bu tür bir laikleşme Yahudilere haklarda eşitliği, Yahudiliği salt bir din olarak algıladıkları takdirde sağlıyordu. Bir politik tasarım olarak Siyonizm, bu laikleşme ve geleneksel Yahudiliğin aşılması sürecinden doğacak, ulusal bir hareket olarak; bireysel asimilasyonla bağları koparacak, Yahudiliğin bireysel alana hapsine karşı çıkarak, onu kültürel ve kollektif bir boyutta kabul edecekti.

İnsanı bireysel ve kollektif boyutuna sıkıştırmaya çalışan 19. yüzyıl felsefi ve kültürel akımları da Yahudi dünyasını ve doğmakta olan siyonizmi etkileyeceklerdir.

A) *Saint-Alliance döneminin Katolik tepkisine bağlı olan romantizm, Almanya'da yalnızca din değiştirme salgınına yol açmamış, -Yahudi ulusal hareketinin kökenlerinde de yeralan- "kahraman kültü ve mit yaratımı"nın ve ulusal geçmişin yeniden keşfini teşvik etmiştir.* Makabelerin rolü, Masada sembolü ve Hanuka'nın ifadesi böylece yeniden deşilecekti. Yahudi ahlâkını ve tektanrıcılığını kullanan, rasyonalizimin meyvesi olan ve geleneksel Yahudiliğe göre mesafeli bir konumda bulunan Siyonizm, Aguda İsrail'e ve aşırı dincilere din-dışı bir akım gibi geliyordu. Onlar Herzl'in Yahudi devletini, diğerleri gibi modern laik bir devlet olarak değerlendiriyorlardı. Bu sırada milliyetçiliğe, biyolojik vitalizme ve romantizme bağlı ırkçılık, çok sayıda Yahudiyi ortak bir kimlik arayışına itiyordu. Asimilasyonu reddedip sürgün fikrini olumsuzlayan Siyonizm, yokolmak istemeyen bir halkın enerjisinden doğacaktır.

B) *19. yüzyıl, Fransız Devrimi ve Hegel ile birlikte, aynı zamanda siyaset felsefesinin ve klasik anayasa hukukunun yüzyılıdır.* Bu yüzyıl, "Ulus-Devlet" ve halk egemenliği kavramları üzerine kurulu "Hukuk Devleti ilkelerini koymuş, halkın bağımsızlığını ve yaşamını güvence altına almıştır. Herzl, merkezî düşüncesi Hegel'in devlet felsefesinin yansıması olan bir hukukçuydu. Ancak II. Dünya Savaşı'nın ertesinde sonuca ulaşabilecek olan milliyetçilik hareketleri, başarı ve başarısızlıklarla dolu bir seyir ile 19. yüzyıl Avrupasında gelişeceklerdir. Modern ulusal Yahudi hareketi de işte bu "milliyet" ilkesi çerçevesinde -diğer ulusal hareketlerin başarısızlığı ve Yahudilerin bunlarda kendilerine yer bulma güçlükleriyle de olsa- değerlendirilebilir.

C) *19. yüzyıl aynı zamanda sömürgeci yayılmanın yüzyılıdır.* Avrupalılar maddi, teknik ve askeri üstünlüklerinden yararlanarak dünyayı bölüşmüşler, dev imparatorluklar kurmuşlar, politik egemenliğin kolaylaştırdığı eşitsiz değişim sisteminde kendilerine temel maddeleri sağlamış, sanayii artıklarını eritmişlerdir. Siyonist düşünürler başlangıçta, Yahudi halkının nüfuslandırıp değerlendireceği bakir bir toprağa yerleşeceğini umuyorlardı. "Topraksız bir halk için halksız bir toprak" formülünün anlamı buydu. Ancak çok geçmeden, Yahudi devletinin yalnızca İsrail Ülkesi'nde kurulabileceği ve dünyada bakir bir toprak kalmadığı gerçeği ortaya çıkacaktı: Filistin, "işgalcilerinin" onu bıraktığı terk haline rağmen boş değildi. İlk Siyonistler Filistin'deki Yahudi olmayan toplulukların varlığını reddetmemekle birlikte, dinsel ve etnik çeşitliliğe ve yabancı bir güç olan Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetine vurgu yaparak, buradakilerin bir

'halk' oluşturmadıklarını ileri sürüyorlardı. Bu bağlamda, Araplar, terkedilmiş bir toprağı 'gaspedenler' olarak görüleceklerdi. Yani böylece, meşru sahiplerinin ülkelerine yeniden sahip olmaları, sürgündekilerin yurtlarına geri dönmeleri olarak algılanan Yahudi kolonizasyonu olumlanıyordu. Öte yandan, sömürgeci Avrupa düşüncesinde kolonizasyon, 'yerli'lere maddi ve ahlaki ilerlemeyi aktaran 'uygarlaştırıcı bir işlev görüyordu. Yani, Yahudi koloniciler Filistin'deki halklara Avrupa uygarlığının nimetlerini aktaracaklarını düşünmekteydiler. Yahudiler onların topraklarını adil bir fiyata satın alacaklar ve ülkeyi barışçı amaçlarla yeniden doğuracaklardı. Araplar da ekonomik gelişmeden ve mallarının artı-değerinden yararlanacak, böylelikle Yahudilerin ülkeyi ele geçirmelerini memnuniyetle karşılayacaklardı. İlk Siyonistlerin Arap sorununa yaklaşımlarındaki körlüğün nedenleri, bu sömürgeci mantığı tamamen sindirmiş olmalarında aranabilir. Ahad ha Am'ın dikkat çekici ve erken gelişmiş bilinçliliğini de bu tavra uzak olmasıyla açıklayabiliriz.

Yine de, Avrupa-dışı bir ülkenin Yahudiler tarafından kolonizasyonunu öngören Siyonizm, gerçek anlamda bir sömürgecilik değildir: örneğin, Yahudilerin sömürgeleştireceği Filistin'in Yahudi metropolü neredeydi? Yani Siyonizm, açıkça ulusal bir hareketti ama Avrupa'nın sömürgeci yayılması sırasında geliştiği için sömürgeciliğin yöntemlerini ve kimi ideolojik olumlama mekanizmalarını kullanmaktaydı. Ama Siyonizm Avrupalı güçler tarafından etki alanlarını geliştirmek amacıyla (özellikle Büyük Britanya Balfour Bildirgesi'nden sonra, Filistin mandasını Milletler Cemiyeti nezhinde kabul ettirmek üzere) kullanılmıştır. Yine de, örneğin,

mandanın başlangıcında İngiltere'nin bağlaşığı durumundaki Siyonist göçmenler, İngiliz sömürgecileri olarak değerlendirilemezler. Nitekim çok geçmeden İngiltere -Nazi baskısı acil bir Yahudi göçünü gerekli kılarken- Arap hoşnutsuzluğunu gidermek için, *white papers* (beyaz kağıtlar) denen belgelerle Filistin'e göçü sınırlandırmayı ve durdurmayı amaçlayacaklardı. Hatta İngiltere, Filistin'deki varlığını Arap ve Yahudi topluluklarının birbirlerine muhalefetleriyle açıklayacak ve aralarındaki gerginliği daha da körükleyecekti. Bu nedenle, Siyonistlerin İngilizlere karşı yürüttükleri ve sonu İsrail devletinin kurulup bağımsızlığa kavuşmasına varacak savaşım, ilk sömürgecilik-karşıtı hareketler arasında sayılabilir.

D) *Antisemitizme Yanıt Olarak Siyonizm* - 19. yüzyıl sonlarında sömürgecilik, beyaz ırkın hakimiyetini 'sözde' biyolojik üstünlüğüyle açıklayacak kimi 'bilimsel kuramlar'ın gelişimine neden olmuştu. Neo-Darwinizme dayanan bu ırkçılık sayesinde, geleneksel Yahudi karşıtlığından, yani; üzerine ekonomik sistemlerin eklendiği aslen ekonomik yapılardan, Yahudileri Avrupalılar için zararlı, asimile edilmesi gereken aşağı bir ırk olarak sunan modern antisemitizme geçiş sağlanıyordu. Antisemitler Yahudileri karikatürize ederek onların fiziksel, psikolojik ve ahlaki özelliklerini belirginleştirmeye girişeceklerdir. Sterotipleştirilmiş imgeler zihinlere işlenecek, hatta saldırının nesneleri bunları kabul etmek durumunda kalacaklardı. Yahudiler -asimilasyon telaşı içinde- bu özellikleri reddetmeye ya da silmeye uğraşırlarken, Siyonistler, özsaygı arayışları çerçevesinde, bu farklılıklara sahip çıkacaklardı.

Modern antisemitizm, "özgürleşme"nin tüm kazanımlarını sorgulamaktaydı. Antisemitizmin geç-

mişin boşinançlarından kaynaklandığına ve bilimin, aklın ilerlemesiyle yıkılacağını inandırılmış çok sayıda Yahudi hareketin boyutunu şaşkınlıkla karşılıyor, takınılacak tavır konusunda tam bir kararsızlık yaşanıyordu: boyun eğerek saldırının geçmesini mi beklemeli, akılcı argümanlarla yanıt vermeye mi çalışmalı, Yahudi onurunu bireysel yollardan mı korumalı, Yahudi direniş grupları mı kurmalı, hümanist liberaller arasında müttefikler mi aramalı, yoksa toplu göçler gibi radikal çözümlere mi sapılmalıydı? Bu arada, modern antisemitizmin tehditleriyle karşı karşıya bulunanların en savaşçı ve bilinçlilerinden olan öğrenciler arasında, Yahudilerin gerek fizik gerek ulusal ve kültürel grup olarak varlığını korumaya yönelik politik çözüm arayışları başlayacaktı. Ama Batı Avrupalı Yahudiler, kendileri de antisemitizmin kurbanları olmalarına karşın, sömürülen halklara, hatta doğudaki Yahudilere karşı bir üstünlük duygusu beslemekteydiler.

E) *Sosyalizm ve Yahudi Sorunu* - 19. yüzyılda sosyalizm, işçi sınıfının sınırlarını aşan büyük politik ve ideolojik bir akım durumuna gelmiştir. Yahudilerle sosyalizm arasındaki bağlar pek çok ve karmaşıktır.

a) Antisemitler sosyalizmin bir 'Yahudi oyunu' olduğunu iddia ediyorlardı. Sosyalizmin entellektüel hazırlığına katkıda bulunmuş olan Yahudiler tüm ezilenlerle ve işçi sınıfıyla dayanışmalarını ifade etmek üzere, gettonun içsel ve dışsal kısıtlamalarını kırmaya, toplumsal çevreleriyle ilişkilerini kesmeye çalışmışlardır. Bunlar sosyalizmde, Yahudiliğin adalet idealini, çatışmaların çözümüne doğru evrilen tarih anlayışındaysa, mesih inancının laik bir biçimini görmekteydiler. Ayrıca, "özgürleşme"den sonra kendilerine yabancı gelen bir toplu-

ma entegre olmaya zorlanan Yahudiler, -mesafeli konumlarından yararlanarak- düzenin çelişkilerini göstermekten ve eleştirel bakış getirmekten geri kalmamışlardı. Çok sayıda Yahudi, sosyalist hareketleri ve partileri, salt sınıf çıkarı ya da ideal uğruna değil, açık bir baskının hedefi oldukları ülkelerde politikaya girmenin tek yolu bu olduğundan da desteklemişlerdi.

b) Marx ve Lassale'den başlayarak, Yahudi kimliğini reddetmiş, kimlik bunalımı yaşayan çok sayıda Yahudi asıllı sosyalistin Yahudi sorunu karşısındaki tavrı belirsiz olmuştur. Sosyalistler "özgürleşme" ideolojisini kabul edecekler ve Yahudileri burjuva toplumuna karşı bir savaş aracı olarak kullanacaklardı; Marx *Yahudi Sorunu*'nda, Yahudilerin konumunun toplum yapısına bağlı olduğunu, önemli olanın, Yahudiliğin -yani kapitalizmin- ortadan kalkması suretiyle Yahudilerin değil, toplumun özgürleşmesi olduğunu yazmıştır. Böylelikle karşımıza, ilk Alman sosyalistleri tarafından sıklıkla kullanılmış olan tek yönlü denklem çıkmaktadır: "Yahudi eşittir kapitalist".

Yani Yahudiliğin özünün kâr amacı olduğu ifade edilmeye başlanmıştır. Marx *Yahudi Sorunu*'nda şöyle yazmaktadır: "Yahudiliğin maddi temeli nedir? Pratik ihtiyaç, kişisel çıkar. Maddi kültü nedir? Aşırı kazanç. Maddi tanrısı nedir? Para." Paranın saltanatını temsil eden Yahudiler, yarattıkları kapitalist toplumla beraber yokolmaya mahkum edilmişlerdir; Moses Hess 1845'de *Essence de L'Argent* (Paranın Özü) adlı kitabında şöyle yazmaktadır: "Dünya tarihindeki misyonları, insanı avla beslenen bir hayvan haline sokmak olan Yahudiler başarıya ulaştılar. Yahudiliğin ve Hristiyanlığın gizeminin aşırı para kazanma arzusunda yattığı ortaya

çıkmıştır." İlk sosyalistler Yahudilerin feodal toplumda tutunabilmelerini toprak aristokrasisi ile köylü kitleleri arasında bir tabaka, bir "sınıf-halk" işlevi görmelerine bağlıyorlardı. Ama kapitalist toplumlarda varoluş nedenleri kalmadığından ortık yokolmaları gerekmekteydi: yabancılar olarak algılanmalarını sağlayan ve antisemitizmi doğuran, bu 'farklı' konumlarıydı. Yahudilere Marx'da ve Lasselle'de rastlanan bu saldırının ötesinde sosyalistler antisemitizmin etkilerini oldukça geç farkedeceklerdi. 1880'li yıllarda çok sayıda sosyalist, kapitalist sistemi sarstığına inandıkları antisemitizmin yükselişine sevinmekteydi. 9 Ocak 1981 tarihli *Sozialdemokrat*'da şu satırlar okunabilmekteydi: "İlke olarak her tür ırkçılığa karşı olan bizler, bu gelişmeyi bir derece ilgisizlikle izliyoruz, çünkü (...) bu - kimileri yanlış bir yolu izleseler de- yüksek düzeyde bir toplumsal hoşnutsuzluğu temsil etmektedir, devam edecek ve antisemitizm çılgınlığı bittikten sonra bizim yararımıza olacaktır.

c) Bu sırada antisemitizm, "uyruksuz" sosyalizme saldırmaktan geri kalmıyordu: tepki göstermek gerekecekti. Engels, kapitalizm öncesi sınıfların gerici bir hareketi olarak antisemitizmin analizinin yapılmasını öneren ilk kişi oldu. Ona göre antisemitizm hem, kapitalizmin geç kalmışlığının kanıtı, hem de onun gelişmesine vurulan bir gem idi. Bu sırada Liebknecht sosyalistlerin, antisemitizmin başarılarından yararlanabileceklerini düşünüyor, 1893'de *Vorwarts*'da antisemitistlerin, uygarlığın düşmanı olduklarını ama cançekişen kapitalist toplumun son evresini temsil ettiklerinin ve kapitalist partileri zayıflatarak mezarlarını kazdıklarının altını çiziyordu. Bebel'in etkisiyle SDP'nin 1893 Köln Kongresinde kabul edilen Antisemitizm üzerine bil-

diride, "Sosyal demokrasi, toplumun doğal evrimine karşı duran ama gerici niteliğine rağmen ilerici sonuçlara neden olan antisemitizmle mücadele eder. Çünkü antisemitizmin etkisi altındaki küçük burjuvazi ve küçük köylülük, düşmanın yalnızca Yahudi kapitalistleri değil, tüm kapitalist sınıf olduğunu anlayacak ve sefaletlerinin sonunun sosyalizmin gerçekleşmesine bağlı olduğunu kavrayacaktır." denmekteydi. Bu koşullar altında antisemitizme karşı mücadele, büyük inançla yürütülmeyecekti: çünkü zaten tarih tarafından mahkum edilmiş olduğu düşünülen antisemitizm büyük bir tehlike sayılmıyordu. Düşmanı yanlış saptadığı için hatalıydı ama kapitalistlerin bir kısmına karşı çıktığı için hareketlerin haklılık payı vardı. Bebel tarafından yeniden ele alınmış olan ünlü formülün, "Antisemitizm, aptalların sosyalizmidir." sözünün anlamı buydu.

Ama Engels Yahudi proleteryasının önemini keşfedecek, Yahudi eşittir kapitalist denklemi artık bırakılacak 1903 Kişinyov programları, antisemitizmin Çarlık rejimini tarafından kitlesel hoşnutsuzluğun Yahudiler üzerine çevrilerek sosyalizmin aleyhine kullanıldığını kanıtlayacaktı. Sosyalistler, ezilen Yahudileri savunmuş ama "özgürleşme" mantığının etkisiyle onları bir halk olarak algılamayı reddetmiş, Yahudi topluluğunu birleştiren bağları tanımlayamamışlardır. Yine sosyalistler, Yahudi kökenlerine rağmen, o insanları savunmuşlar ama "Düşsel bir ulusa bağlılıklarını terketmemelerini" ve Bernstein'a göre "tarihsel ve kültürel bir zorunluluk olan" asimilasyonu kabul etmelerini salık vermişlerdi.

Böylelikle onları kendilerine ait tüm değerleri reddetmeye ve Yahudiliğe ait ne varsa olumsuz kabul etmeye zorlayarak "Yahudi yabancılaşması"na

katkıda bulunmuşlardır: antisemitizmin gerçek anlamını kavramakta, haksızlık ve baskılarla karşılaşan Yahudileri savunmakta geç kalmamışlar, onları genel anlamıyla kapitalistler diye tanıtarak ekonomik antisemitizmi körüklemişler, Yahudi halkının varlığını reddederek "özgürleşmenin" kollektif ve ulusal bir anlayışını geliştirememişlerdir.

d) Yine de militan yaşamın gerçekleri, bakış açılarını değiştirmenin gereğini gösteriyordu. Antisemitizmin zararları ortaya çıkıyordu. Engels, Londra East End'deki Yahudi proleteryasını keşfetmişti. Dinsel farklılıklar nedeniyle Paris ve New York'ta ayrı Yahudi işçi örgütlerinin kurulması kabul edilecekti. Doğu Avrupa'daki Yahudiler Yidişçe konuşulan sosyalist örgütleri oldukça erken kurmuşlardı. 12 saatlik işgünü için grevler yapan işçiler, 1892'den beri 1 Mayıs'ı kutluyorlardı. Rus Yahudileri ilk kez 1896'da Londra'daki Sosyalist Enternasyonal Kongresinde Vera Zasuliç, Paul Axelrod ve Rosalia Plekhanov tarafından temsil ediliyorlardı. Vilno'daki Ulusal Sosyalist Yahudi Kongresi 1897'de Bund'un, (*Algemeiner Yidisher Arbeter Bund in Lite Poiln un Rusland* - Litvanya, Polonya ve Rusya Yahudi İşçileri Birliği) kuruluş kararını alıyordu. Bund daha sonra 1898 yılında özerk bir örgüt olarak Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kuruluşunda da yer alacaktı.

Bund Yahudi proletaryası içinde sendikalar ve yardımlaşma sandıkları örgütlemiş, Yahudi özsavunma birlikleri kurmuş, Merkez Komitesinin yayın organı *Arbeter Schtime* (İşçinin Sesi) gibi, Çar rejimine meydan okuyan yasadışı sosyalist basını oluşturmuştu. Ayrıca Rusya'da ve yurtdışında örgütlenerek Sosyalist Enternasyonal toplantılarına da katılmıştı. 1900'deki Bialystok Kongresinde ör-

güt, Rusya'nın bir federasyon haline geleceği, her ulusun özerkliğinin korunacağı, "Ulus kavramının Yahudi halkı içinde geçerli olacağının" altı çizilerek belirtildiği bir çözümü savunarak ulus sorununu dile getiriyordu. Ama hem Bolşevikler hem de Menşevikler Bund'un RSDİP içinde özerk bir örgütlenme olarak kalmasına karşı çıkacaklar, Bund kuruluşuna katkıda bulunduğu RSDİP'ten ayrılacaktı. Böylece Bund, Yahudi halkının ulusal-kültürel özerkliğini ifade etmiş ve Doğu Avrupa sosyalizmi çerçevesinde Yahudi halkının yer ve gelecek sorununu netliği ile ortaya koymuş oluyordu.

Bund, Yahudi halkının ulusal özerkliği olduğunu kabul ederken, sosyalist Siyonistler ulusal kurtuluşun, toplumsal "özgürleşmeden" önce geldiğini düşünmekteydiler. İki çağdaş hareket çok geçmeden Doğu Avrupa Yahudi topluluklarını kendi çizgilerine çekmek için rekabete girecekler, Bund'culuk ancak Stalinizmin ve Nazizmin ardarda gelen darbeleriyle ezilebilecekti.

İki önemli yaklaşım mevcuttu. Birincisi Yahudi yaşamının "modernizasyonunu" arzuluyor, Yahudiler için diğer halklarla aynı hakları talep ediyor ve devletçi bir çerçeve içinde, laik ve modern bir toplumun kurulmasını öngörüyordu. Milliyetçi ideolojilerden etkilenen diğeriyse, Yahudi "farklılığının" altını çizerek kimlik ve özsaygı arayışını ön plana koyarak, ulusal uyanışın ve Yahudi değerlerinin gerçekleşmesine çabalıyordu. İşte bu iki tavır Siyonizmde birleşecekti. Ama, Yahudiler için bir devlet mi yoksa gerçek bir "Yahudi Devleti" mi sözkonusu olacaktı?

3. 19. Yüzyılda Yahudi Dünyasındaki Ayrılıklar ve Bölünmeler - a) Farklılaşmalar öncelikle, Yahudilerin oturdukları ülkelerin ekonomik gelişme durumuna bağlı coğrafi nedenlere dayanmak-

taydı: pek çok toplulukta, özelde Yemen gibi İslâm ülkelerinde, Yahudiler geleneksel yapılarını korumaktaydılar. Avrupalıların getirdiği modernleşme, sömürgecilerin nüfuzuna bağlıydı pek çok sömürgeleştirilmiş ülkede Yahudiler modernliğin -dolayısıyla sömürgeciliğin- yardımcıları olarak algılanmaktaydılar; Cezayir'de Yahudiler Crémieux kararnamesi ile Fransız yurttaşı olmuşlardı. Doğu Avrupa'da "özgürleşmeyi" engelleyen politik ve toplumsal yapılar pek değişmiyordu. Ama Çar rejimini sarsan güçlü ulusal-toplumsal hareketlere rağmen sanayileşme ilerliyor ve aşırı derecede sömürülen bir işçi sınıfının doğuşunu hazırlıyordu; Yahudiler tüm bu dönüşümlerde -her zaman ezilmiş olarak- yer alıyor, bu, dışarıya karşı topluluğun birlikteliğini güçlendiriyordu. Orta ve Batı Avrupa, Kuzey Amerika gibi ekonomik olarak en gelişmiş ülkelerde Yahudiler ekonomik büyümeye katılmışlar, böylelikle Yahudi topluluğu dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Ama Doğu Avrupa'dan kendileriyle birlikte dillerini, ortodoksluklarını ve ştetl'deki alışkanlıklarını da getiren göçmen akımı topluluğun birlikteliğini sağlamlaştırmıştı.

b) Ladino dilini konuşan İspanya kökenli sefaret Yahudileriyle Yidişçe konuşan, Almanya kökenli Aşkenaziler arasındaki eski farklılıklar, Mason-Yahudilik sentezindeki gibi bir tür kaynaşmanın sağlanabildiği yerlerde, özellikle sanayileşmiş ülkelerde silikleşiyordu. Aynı şekilde, Aşkenazi dünyasında, ortodokslukla Hasidîlik arasındaki karşıtlıklar, her iki hareketin de geleneksel Yahudiliğin modern dünyaya adaptasyonu sorunuyla karşı karşıya kalması nedeniyle zayıflıyordu. Sabetay Sevi'nin din değiştirmesinden sonra, Yahudi mesihçiliğinde meydana gelen değişimin, politik akımların ve gi-

zemci doktrinlerin hazırlanmasında İslam ülkelerinde *dumeh*'lerin ve Katolik çevrelerde *franckist*'lerin rolleri üzerinde, (Gershom Scholem'in çok iyi işaret ettiği üzere[3] fazla durmayacağız.

c) Haskala-ya da Aydınlanma Hareketi 19. yüzyılda Yahudi kültürel yenilenmesinde önemli bir öge olmuştu. Moses Mendelssohn ile doğan hareket, doktrinde özgürlüğü eylemde uygunlukla uzlaştırmaya çalışan rasyonalist bir akım olarak belirmiş, Yahudiliği "vahyedilmiş bir yasa" olarak tanımlayarak onu hümanist ve evrensel bir din haline sokmaya çalışmıştır. Batı, Avrupa'da Samson Raphael Hirsch'in dinsel buyruklara saygıyı ayakta tutmaya çabalayan neo-ortodoksluğuna rağmen Haskala, bir laikleşme; hatta asimilasyon ögesi olmuştu. Ama Doğu Avrupa'da ortodoks çevrelerin muhalefetine karşın, modernleşmede ve Yahudi kültürünün yenilenmesinde önemli bir öge haline gelecekti.

d) Dinsel açıdan Yahudiliğin bölünmesine, yalnızca gitgide laikleşen bir toplumda din değiştirmeler, Yahudi yaşamından kopma eğilimleri ve dinsel ilgisizliğin artması neden olmuyordu. Almanya'da reformla ortodoksluk arasında-ikincisi modern yaşamla buyruklara saygıyı bağdaştırmaya çalışan bir neo-ortodoksluğa evrilirken, diğeri Yahudileri kenarda tutan ve bireysel "özgürleşme"ye karşıt tüm dinsel yapıları reddederken-bir ayrışma doğuyordu. Fransa'da Mason-Yahudilik, asimilasyonu kolaylaştıran reformları sınırlayarak bölünmeleri engelleyecekti. Birleşik Devletler'de çeşitli göç dalgaları sonucunda üç tür Yahudilik yanyana geliyordu; Almanya'dan gelmiş ve reforme edilmiş Yahu-

(3) G.Scholen, *Les grands courants de la mystique juive*, Payot, 1969.

dilik, Yahudi geleneklerini ayakta tutmaya çalışan muhafazakâr Yahudilik ve Doğu Avrupa Yahudilerinin getirdiği ortodoks yahudilik.[4] Ayrıca "kaynaşmacılık (fusionnisme) gibi, dinsel ibadetlerden kopmuş Yahudilerin toplumsal entegrasyon kurumu olan Masonluğun koruması altında, tüm tek tanrıcı dinleri birleştirmeyi hedefleyen radikal reformcu eğilimler de mevcuttu.

e) Yahudilerin politik yönelimleri çok çeşitli olmuştur. Öncelikle, geleneksel toplulukların politik alanın dışında varolduklarını belirtmeliyiz: bunlar, dinsel, sivil ve mali alanlarda örgütlenmelerini sağlayan bir tür içsel özerkliğe sahiptiler; yetkililer onları topluca vergilendiriyorlar ve vergiyi, bir tür oligarşi oluşturan ve topluluğun haklarını korumak ve yetkililer nezninde savunmakla yükümlü, seçilmiş yöneticilerinden tahsil ediyorlardı.

"Özgürleşme" Yahudileri politikaya dahil edecekti. Ancien Régime'e düşman olan Yahudiler (Çarlık imparatorluğundaki gibi, tüm reform perspektifleri yokolunca) devrimcilere dönüştüler. Daha önce, çok sayıda Yahudinin sosyalizme eğilimi olduğundan bahsetmiştik ama yine de belirtmeliyiz ki, genellikle topluluklarından kopmuş bu kişiler çoğunluğu temsil edici değillerdi. Topluluklar mevcut güce bağlı seçkinlerce yönetilmekteydi. Bu sırada, Yahudi dayanışması nedeniyle bu muhafazakârlar baskı altında bulunan-özellikle diğer ülkelerdeki-Yahudileri korumayı, tüm Yahudiler için haklarda eşitliği, Evrensel Yahudi Birliği gibi (Alliance İsraélite Universelle) örgütlerin çatısı altında savunmayı kabul ettiler. Yahudiler arasında, insan haklarının

(4) N. Glazer, *Les Juifs américains du XVII. siècle à nos jours*, Calmann-Lévy, 1972.

vatanı olan Fransa'ya derin bir bağlılık vardı. Ama Dreyfus davası nedeniyle bu güven sarsılacaktı. Ayrıca "özgürleşme"yi destekleyen liberal hareketleri çok geçmeden, içinde Yahudilere yer olmayan ulusal hareketlere dönüşmüşlerdi.

Yahudiler kazanımlarını sorgulayan değişimlerden kaygı duyuyorlarsa da kısa sürede evrilerek yeni düşüncelerin çekim alanına giriyorlardı.

Yahudi kültürünün içinde Avrupa kültürünün de katkısıyla bilimsel bulgular, edebiyat, resim, müzik alanlarında yoğun bir kaynaşma başlamış, bu kaynaşma Yahudi halkının geleceğine ilişkin, İsrail Ülkesi'nde ulusal bir çözüm dâhil pek çok modelin tartışılmasını olası kılmıştı.

III. 19. Yüzyılın Başında Ulusal Bir Hareket

1. Yahudi Milliyetçiliğin Sentezi - "Basel"de bir Yahudi devleti kurdum" diye yazıyordu Herzl, I. Siyanist Kongre'nin ertesinde, ama *Journal* (Gazete)'sinde ekliyordu; "Eğer şimdi bunu yüksek sesle ifade edersem kuşkusuz herkes gülecektir. Ama belki 5 yıl, ama kesin olarak 50 yıl içinde tüm dünya onu tanıyacaktır". Aslında bunun için 15 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin resmen doğuşunu, Herzl'in portresinin altında Ben Gurion'un bağımsızlık bildirgesini okuyuşunu beklemek gerekecekti. Ama daha 1897'de geleçekteki Yahudi devletinin temelleri-Yahudi halkının ulusal haklarını, eski yurtları Filistin'e yerleşme hakkını ilan eden program ile ideolojik temelleri, Yahudi halkının sözcüğü bir uluslararası örgüt kurulmasıyla da kurumsal temelleri-atılmıştır.

Basel kongresi, Yahudi halkının bin yıllık tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır:

Yüzyıllar süren sürgünden sonra İsrail Ülkesi'ne (Yahudi halkının çok arzuladığı) dönüşü ilan ediyordu. Ama bu dönüş artık salt dinsel bir umut olmaktan çıkmış, politik bir tasarım haline gelmişti.

Basel kongresi, Doğu Avrupa'nın mistik, dinsel ve kültürel Siyonizmi ile Batı, Avrupa'nın laik ve politik Siyonizminin kesişme noktasındaydı ve asimilasyonun ipoteğini kaldırabilmiş olan "özgürleşme" nin sonucuydu. Bu yönüyle dağılma ile başlayan Yahudi tarihinin sonunu da temsil etmekteydi. Ama aynı zamanda ulusal ideolojinin yavaş olgunlaşması ve billurlaşmasından sonra kurtuluş ve - yarattığı tüm kavga ve oluşumlarla birlikte, yüzyılımızın önemli olayına, İsrail devletinin kuruluşuna neden olan- kendini "özgürleştirme hareketlerinin çıkış noktasıdır.

2. Siyonizm, Ulusal Bir Hareket - Böylelikle Siyonizm, 19. yüzyıl boyunca Yahudilerin modern dünyadaki yerini ve kimliğini, dönemin kavramsal araçlarıyla, belirlemeyi hedefleyen tüm bir ideolojik yansımanın sonu olarak algılanabilir.

Öncelikle, Fransız Devrimi'nin doğurduğu uluslar ideolojisinin ürünüdür. "Tüm ulusların kendi yazgısını belirleme hakkı vardır; konsensüsünün ötesinde ayrılıklar, ulus fikri üzerinde ortaya çıkmaktadır. Yazgı birliği ve gönüllü birlikte yaşama fikri üzerine kurulu Fransız ulus kavramı ile dilbilimsel ve biyolojik ölçütlerle tanımlanan Germen kavramı çelişmekteydi. Yahudiler ulusal özelliklerini reddetmeleri halinde "sözleşmeli" türden bir ulusa kolaylıkla entegre olabilirlerdi. Bireysel "özgürleşme"nin özü buydu. Tersine, biyolojik ölçütlere dayalı ulustan dışlanmaktaydılar: 19. yüzyıl sonunun psödobilimsel antisemitizmi onları "yabancılar" olarak kabul etmekte ve "özgürleşme"nin kazanım-

larını sorgulamaktaydı. Bu nedenle Siyonizm Yahudi halkı için ulus-devletin güvencelerini talep etmekteydi.

3. Geç Kalmış Bir Ulusal Hareket - 19. yüzyıl Avrupa'da ulusal kurtuluş hareketlerinin yüzyılıdır. Her hak arama başarılı olamamıştır ve politik haritanın uluslar haritasına benzemesi için I. Dünya Savaşı'nın sonuçlanmasını beklemek gerekecektir. Siyonizm Avrupa'da oluşan en son -ve ayrıca, Avrupa dışındaki amaçlarının gerçekleştiğini son gören- bir ulusal hareket olarak kabul edilebilir.

Yahudilerin yeni fikirlerin öncüleri olmalarına karşın ulusal hareketin doğuşundaki bu gecikme nasıl açıklanabilir?. Siyonizm çok özel koşullarda doğmuştur: Halk dağılmıştır. Yahudi devletinin kuruluşu, Avrupa dışındaki, çoğunlukla Arapların oturduğu ve Osmanlıların yönettiği bir toprağın kolonizasyonunu ve buraya kitle göçlerini gerektirmekteydi.

A) *Ulusul Yahudi hareketinin en büyük güçlüğü 19. yüzyıl boyunca Yahudilerin içinde yaşadıkları toplumlara entegre olma çabalarına tamamen ters düşmesi idi.* 19. yüzyıl boyunca Yahudi halkının birliği bozulmuş, Yahudi özellikleri silikleşmiştir. Yahudi kimliği çoğu kez, Yahudilerin tamamını kapsamayan dinsel özelliklere indirgenmiştir. Bırakalım Yemen'deki Yahudiyi; Enternasyonal üyesi ateist bir Yahudiyi, asimile olmuş burjuva Fransız Yahudiyle, Rusya'da Bund'cu proleter Yahudiyi, Polonya'lı Hassidîyle, Alman reformunun partizanını ABD'li bir Yahudiyle birleştiren neydi?.

Batı Avrupa'daki pek çok Yahudi için Yahudilik, artık önlerini tıkayan bir mirastan ibaretti, onlara göre Yahudi halkı uzun süre önce varlığını sona erdirmişti. Liberaller ve sosyalistler Yahudilerin

asimilasyon sayesinde "canlanacaklarını" ve "daha mutlu, daha yararlı" hale geleceklerini düşünüyorlardı. Yine de Yahudiler dinsel buyruklara, -kısaca giderek daha zor tanımladıkları kimliklerine- artık uymuyorlarlarsa da yokolmuyorlar, sıkı toplumsal bağlarını koruyorlardı; böylece, farklılıklara hoşgörülü olmayan toplumda Yahudi varlığının "kuşkulu" hale geldiğini gösteren bir "Yahudi sorunu" ortaya çıkıyordu. Psödo düzmece-bilimsel biyolojik kuramlara dayanan 19. yüzyıl sonunun antisemitizmi Yahudi varlığına yabancı, sağlıksız ve anormal bu karakteri kavramsallaştırıyor, önleyici tedbirler; -Yahudilerin dışlanması, hatta kovulması gibi yöntemler- öneriyordu.

Eserlerinin adlarının bile işaret ettiği üzere, Siyonist kuramcılar, modern dünyadaki Yahudi kimliği sorununa yanıt vermeye çalışıyorlardı. Hess, *Rome et Jerusalem* (Roma ve Kudüs)'te, "son uluslar sorunu" nu ele almakta, Leo Pinsker Yahudi kardeşlerini "kendilerini özgürleştirmeye" çağırmakta ve Herzl *Etat Juif* (Yahudi Devleti)'ni "Yahudi sorununa modern bir çözüm çalışması" diye tanıtmaktaydı.

B) *Siyonizm Avrupa'daki uluslar hareketinin geç kalmış bir mirasçısıdır.* Yahudileri, kendilerini ulusal bir topluluk gibi görmeye iten, Avrupa'daki -özelde çokuluslu devletlerdeki- çeşitli ulusal hareketlerdir. Yahudiler, yurtları kabul ettikleri ülkelere bağlılıklarını, minnet duygusuyla karışık eksiksiz bir yurtseverlik örneğiyle gösteriyor, tüm asimilasyon yanlısı hareketler, Alman Reformu ya da Paris ya da Berlin'in yeni Kudüsleri olduğunu ve "özgürleşme"nin, mesih devirlerinin başlangıcı olduğunu ifade ediyorlardı. Onlara göre özgürleşme dört bir yana yayılmış Yahudilere: Yahudilik misyonunu

yerine getirme, Musevi hukuğunun ahlâki değerlerini ve tektanrıcı gerçekleri yayma fırsatını vermekteydi. Ama Avrupa'da gelişen ulusal hareketlerin, Yahudilerle, (kurtuluşlarına katkıda bulunmayı arzulayan Yahudileri her zaman kabûl etmeyen) yerli halklar arasında hoşgörü ve açıklığa dayalı ilişkiler kurulabileceğini kanıtladığı pek söylenemezdi.

3) Geç doğan Siyonizm, 1900'lü yıllarda Yahudi dünyasını karakterize eden düşünce kaynaşması içinde diğerlerine kıyasla uzun süre bir azınlık hareketi konumunda kalmıştır. Geleneksel kavramlardan özgürleşen Yahudiler yeni yollar açacak, modernliğin sözcüleri olacaklardır. Yahudi dünyasında Siyonizmden başka mantıklar da varlıklarını koruyacaklardı. Antisemitizme karşı mücadele, insan haklarına dayandırılıyordu: Bernard Lazare örneği dışarda tutulursa Dreyfus gibiler Yahudi olduklarından değil, salt insan olmalarından ötürü, 1789 ilkeleri adına savunulmaktaydı. Doğu Avrupa'dan gelen göçmenlerle Yahudi nüfusunun şiştiği Birleşik Devletler'de Amerikanlaşmayla Yahudi değerlerinin ve kültürünün kaynaştığı toplumsal bir yapı oluşmuştu. Doğu Avrupa Yahudileri öncelikle ayakta kalabilmeye ve Çarlığın baskılarına son vermeye çalışmışlar, göç etmeyi düşünmüşlerse de ABD'ye yönelmişlerdi. Ama topluluğun çoğunluğu, kendilerini ulusal bir grup olarak kabul ettirip kültürel özerklik elde etmeyi amaçlamıştı. Kimi mantıkları ise tarih zayıflatacaktır: SSCB'deki Stalin dönemi zulümleri, Yidiş kültürel özerkliği girişiminin başarısızlığa uğraması ve Bribidjan dönemi; Bund'culuğun düşüşünü, özellikle Doğu Avrupa'da özerk Yahudi varlığını korumanın olanaksızlığını gösterir, sovyet Yahudilerine yokolma, ayaklanma ya da göç

etme arasında tercih şansı kalırken, Nazizm ve Şoa Yahudilerin gözünde asimilasyon ideolojilerinin iyimserliğinin -hatta körlüğünün- ne kadar anlamsız olduğunu kanıtlar.

4. Siyonist hareket Avrupa'da geç ortaya çıkmışsa da tersine ulusal Arap hareketi Üçüncü Dünya'nın ilk kurtuluş hareketlerindendir. 20. yüzyılın başında Arap dünyasının en karışık yerlerinden birinde Pan-Arabizmde, dinsel sınırları kıracak bir entegrasyon imkanı gören Lübnan Hıristiyanları arasında doğdu. Ama ulusal Arap hareketi de özel koşullarda gelişti: önce, Türk himayesinden kurtulmak üzere, Ortadoğu'ya yerleşmek için kendisine olduğu kadar Siyonizme de destek veren sömürgeci Avrupa güçlerine dayandı. Taleplerinin kesişmesine karşın birbirinden habersiz olan bu iki ulusal hareketin eşzamanlı gelişimi, pek çok sorunu beraberinde getirecekti. Yani daha 20. yüzyılın başında Arap-İsrail anlaşmazlığının temel verileri ortaya çıkmıştı denilebilir. Peki çatışma önlememez miydi? Yanıtı bulmak güç, ama karşılıklı anlayışsızlığın olayları nasıl korkunç bir şekilde tırmandırdığını görmek gerçekten çarpıcıdır.

Siyonizm, diğer Avrupa'lı uluslara kıyasla ortalama öneme sahip bir topluluğun küçük bir kısmını bağlayan bir hareket olmuştur. Ama buna karşın sonuçları-yalnızca Yahudi halkının iç yapısı için değil, aynı zamanda jeopolitik boyutta da- çok büyüktür. Ülke sınırlarını altüst edecek hareket, önemli ideolojik çatışmaları ve sembolik anlamları da beraberinde getiriyordu.

Siyonizm tarihini işlerken, toprağı olmayan bir ulusun, dönemin büyük ideolojik akımlarıyla sıkı ilişki içindeki ve topluluğun içsel güçlerini kullandığı ulusal bir hareketine tanık oluyoruz. Herzl'in Ba-

sel Kongresi ertesinde *Journal*'ine yazdığı budur: "Bir devletin temelleri mutlaka, bir ulusun devlete sahip olma arzusunda yatar. Toprak yalnızca somut bir temeldir. Devlet ise her zaman soyut bir şeydir. Basel'de bu nedenle pek çoğunun göremediği bu "soyut" varlığı yarattım."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYILDA ULUSAL YAHUDİ DÜŞÜNCESİNİN İLERLEMESİ

I. Ulusal Yahudi Düşüncesinin Zafer Kazanan Asimilasyona Karşı İlk Belirtileri

Siyonizm, Yahudi halkını yokoluşa götüren "özgürleşme" mantığının geçersizliğini ilan etmiştir. Ama "özgürleşme" evresi olmadan politik Siyonizmin gelişme şansı da olamazdı. Çünkü bireysel ve kollektif düzeyde kendi kaderlerini belirleyebilmeleri için, Yahudilerin gettodan çıkmaları, politikayı keşfetmeleri ve modern dünyayla yüzyüze gelmeleri gerekmekteydi. Siyonizm, Doğu Avrupa Yahudilerinin asimilasyondan kaynaklanan kimlik bunalımlarına, ulus-devlet ideolojisi çerçevesinde; kendini kabul etmekten ve ulusal kimliğin modern dünyayla sentezlenmesinden geçen bir çözüm geliştirmeye çabalamıştı.

1. Zamanın Atmosferi İçinde Çeşitli Kehanetler - Zafer kazanmış asimilasyon henüz hızla sürerken, Yahudilerin eski yurtlarına yeniden dönmelerini hedefleyen çeşitli tasarılar ortaya çıkmaya başladı. Amerika'nın eski Tunus konsolosu Mordechai Immanuel Noah gibi, onları önce sembolik bir Yahudi devletinde; (Ararat) Buffalo yakınlarındaki Grand Island adasında toplamayı teklif eden kimi Yahudiler bile vardı! Bu tasarıların çoğu Yahudi olmayanlardan geliyor ve politik ve dinsel kaygıları

temsil ediyorlardı. 1797'de Ligne Prensi gizli günlüğünde, Küçük Asya'da bir Yahudi devleti kurulmasını öneriyordu. Napoléon Bonaparte Suriye seferi sırasında Asya ve Afrika Yahudilerini, Kudüs'ü diriltmek üzere kendine katmayı amaçlayan bir çağrı kaleme alıyordu. İngiltere'de ise İsa'nın geri dönüşünü hızlandırmayı uman "Restoration of the Jews-Yahudilerin Yenilenmesi" hareketinin gelişimine tanık olunuyordu. Ama bu, aynı zamanda büyük güçlerin Filistin ile ilgilenmeye, Kudüs'te konsolosluklar kurmaya başladıkları dönemdi. 1839'da *Globe* gazetesi Lord Shafterbury'nin, İngiliz himayesi altında bir Suriye-Filistin devleti kurulmasını öneren yazı dizisini yayınladı. Bu devlet Mısır ile Türkiye arasında bir tampon işlevi görecek ve Doğu'daki İngiliz etkisini güçlendirecekti. *Globe*, Dışişleri Bakanlığının sözcüsüydü ve Palmerston'un tasarıyı desteklediği bilinmekteydi. Diğer pek çok makalede stratejik ve ekonomik kurgulara dayanmakta ve İngiltere'ye, Filistin'e Yahudileri geri getirme görevini, yeni bir Kyros rolünü yüklemekteydi. "Kuşkusuz" diyordu 17 Ağustos 1840 tarihli *Times* gazetesi "Avrupa'lı Yahudiler buraya göç etmeyecekler ama Filistin'i satın alarak beş büyük Avrupa'lı devlet kuracaklardır". Bu tasarılar genellikle dinsel inançlardan ve kutsal kitaplardan çıkan esinlerden kaynaklanıyordu. Örneğin eski Şam konsolosu Albay Henry Churchill'in heyecanı böyle açıklanabilir.

Düşünce romantik yönüyle de hoş gözükmekteydi. Byron Yunan bağımsızlığını desteklememiş miydi? Disraeli romanlarında, ait olduğu Yahudi ırkının eskiliğini ve soylu edebiyatını ısrarla belirtmekteydi. *Alroy* Kudüs'e bağlılığın altını çiziyor *Tancrède* Yahudilerin yurtlarına dönme olasılığını

düşündürüyordu. George Eliot, 1876'da yayınladığı *Daniel Deronda*'da daha açık bir ifade kullanır: romanın kahramanı Yahudi halkının halen varolduğuna inanmıştır ve yaşamını Filistinde ulusal bir merkez kurulmasına adar.

Almanya'da "özgürleşme"nin gecikmesi ve antisemitizmin tırmanışıyla birlikte başka tasarılar ortaya çıkar. 1840'de Lassalle ve Hess, Yahudilerin ulusal yeniden doğuşları fikrini beslerler ama çok geçmeden, zulümlere karşı çıkmadan boyun eğen Yahudi halkının korkaklığını neden göstererek bu düşüncenin gerçekleşemez olduğunu ilan ederler.[5] *Allgemeine Zeitung des Judentums*'un kurucusu ve Yahudi reformunun liderlerinden olan Ludwig Philippson, ulusal devletlerini arayan geçen Yahudilerin başkaldırmalarından ve sabırsızlıklarından ötürü özür dileyecektir. Çünkü ona göre Türklerin keyfi yönetimi altına sokulmuş olan Filistin, bu tasarı için uygun bir yer değildir. 1840'da Berlin'de yayınlanmış olan *Neujudaa*, yazarı belli olmayan bir tasarıyı ortadan atıyordu; "Yahudilerin beşiği olan Filistin (...) onun kalıcı mekanı olamayacaktır", bu nedenle Doğu Amerika'da bir Yahudi yerleşim bölgesi kurulmalıdır. 27 Haziran 1840 tarihli bir makalesinde *L'orient* (Doğu) gazetesi, her zaman yabancı konumunda kalmış olan Yahudilerin, büyük bir gücün desteği ile Türkiye ve Mehmet Ali Paşanın Mısır arasında dengeyi sağlamak üzere Filistin'e göç etmeleri gerektiğinin altını çizmektedir.

1840'ta Yahudi Devleti'ne ve Filistin'e yönelen bu ilgi nasıl açıklanabilir? Pek çok etmen birleşmekteydi. Yahudilerin, dinsel bir suçun kurbanı ol-

(5) E.Silbener, *Moses Hess, Geschichte seines Lebens Leyde*, E.J. Brill, 1966.

dukları Şam (Damas) davası, antisemitizmin ölmediğini gösteriyordu. Moses Montefiore ve Adolphe Crémieux tarafından uluslararası düzeyde örgütlenen Yahudi tepkisinin başarısı; Yahudilerin kendi kaderlerini kendi ellerine almalarının ezilen Yahudileri savunmakla görevli bir örgütün kurulmasının gerekliliğine işaret ediyor ve bundan böyle politik güçleri olduğunu gösteriyordu. İngilizlerin desteğindeki Türkiye ile Fransız bağlaşığı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'ı arasındaki gerginlik Doğu sorununun gündeme getirecek ve sınırlarda değişiklik olasılığını ortaya çıkaracaktı. "Yahudi sorunu", özellikle Cermen ülkelerinin kamu oylarında geniş ölçüde tartışılacak, "özgürleşme"nin geciktiği bu ülkelerde Yahudiler, kısa süre sonra vazgeçecekleri ulusal bir çözüme yöneleceklerdi. Son olarak, Balkanlar'daki Yahudi nüfusu, Siyon'a dönüşü ve Mesih'in gelişini müjdeleyen umutlarla ve Kabalistik hesaplarla kışkırtılmıştı. Bu kaynaşmada geleneksel ögelerin modernlere nasıl karıştığı açıkça görülebilir. Ama rüya ile gerçek arasındaki bağ kurulamıyordu. Ezilen Yahudiler Kudüs'ü düşlüyorlar, "özgürleşen" Yahudiler antisemitizm ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması üzerine düşünüyorlardı. Ama henüz kimse, Yahudileri yurtlarına götürecek hareketin başını çekmeye hazır değildi.

II. Yahudi Ulusal Düşüncesinin Billurlaşması: 1860'lı Yılların Katkısı

1860'lı yıllar Orta Avrupa'da "özgürleşme"nin gelişimine, Doğu Avrupa'da asimilasyon ideolojilerinin zaferine, Yahudilerin Avrupa orta sınıflarına entegrasyonuna tanık oluyordu. Ama yine bu yıllar, Yahudi örgütlerinin uluslararası düzeyde ortaya çıkması-

nın ve Yahudi topluluklarının güçlerinin bilincine varmalarının başlangıcını da temsil etmekteydi.

Bunun en anlamlı göstergesi; baskıya uğrayan tüm Yahudilerin korunmasını üstlenme, hukuksal eşitlik, mücadele etme ve Yahudiler arasında Batı kültürünü yayma amacını güden Evrensel Yahudi Birliğinin kurulmasıydı. Birlik, Akdeniz havzasında kurduğu eğitim ağı aracılığıyla Fransız etkisinin bölgeye sızmasına yardımcı olmuş ve Mason-Yahudiliğin tasarılarını gerçekleştirmişti. Ayrıca uluslararası yapısı, Yahudileri korumaya yönelik politikası, Filistin'in kolonizasyonuna önayak olabileceği umudunu doğurmuştu. Ama bu umut kısa zamanda boşa çıkacaktır.

Bu sırada çok sayıda Yahudinin politik ve ekonomik yaşamdaki başarıları, etkinin İsrail Ülkesi'ne dönüş yolunda kullanılabileceği umudunu doğuruyor, bekleyişten eyleme geçiş başlıyordu.

1. İlk Dinsel Siyonistler - Modern düşüncelerle ilişki halindeki ortodoks hahamlar "kurtuluş"u hızlandırmak üzere Yahudileri Filistin'e yerleşmeye çağırmışlardır.

a) Haham Yehuda Hai Alkalag (1798-1878) "Kurtuluş"un koşulları üzerine düşünen bir gizemciydi. Ona göre kurtuluş tüm Yahudi halkının İsrail Ülkesi'ne geri dönüşü gibi, yazılı pişmanlık ifadelerinden doğabilirdi. Bu nedenle Yahudiler beklememeli, kendilerini kurtarmalıydılar. Mesih ancak böyle geri gelecekti. Bekleyiş, mesih umudunu "boş bir inanca"[6] çeviren bir hataydı. Bu görüşler 1839'dan[7] itibaren ifade edilmiş ve Balkan Yahudilerinin

(6) *Dark'lheim No'am* (1839)

(7) Raglei Mevasser, aktaran Renée Neher-Bernheim, *Histoire Juive, faits et documents, XIX. siècle.*

geleceklerine ilişkin sorularına yanıt olarak pek çok eserde tekrarlanmıştır.[8] Sarajevo (Saraybosna) kökenli Alkalai, 1825'den, Kudüs'e yerleştiği yıl olan 1874'e dek Semlin hahamlığını yaptı. Avusturya ile Türkiye arasında tartışmalı olan bu bölgelerde ulusal hareketler de yeşeriyordu: Alkalai Yahudilere, bağımsızlıklarını kazanmayı başaran Sırpları izlemeyi salık veriyordu. Yahudilerin Filistin'i bulmalarını sağlayacak tüm belirtileri dikkatle izleyen Alkalai, Birlik'in çatısı altında, İsrail Toprağı'nı Osmanlı İmparatorluğu'ndan satın almayı amaçlayan bir kolonizasyon faaliyeti önerir ve ülkenin değerlendirilme sürecinin tüm evrelerini açıklıkla tasarlar.

b) Posnen'deki Thorn'un hahamı olan Sevi Hirsch Kalischer (1795-1874), 1862'de İbranice olarak kaleme aldığı küçük bir broşür olan *Drishat Zion*'da, Yahudi ulusunun yeniden kurulması üzerine düşünmektedir. İlk bakışta, Talmudî bir yorum gibi gözüken yazı, çok geçmeden günsel bir perspektif kazanmıştı. Kalischer, İsrail'in "Kurtuluş"unun bir mucize gibi birdenbire gerçekleşmeyeceğini, ama doğal bir sürecin sonucu olacağını biliyordu. "Özgürleşme" sayesinde Yahudiler dirilmişlerdi, artık İsrail Ülkesi'ne dönebilirlerdi; İtalyan Risorgimento'sundan (yeniden doğuş), Polonyalıların ve Macarların ulusal mücadelelerinden esinlenmeliydiler. Dönüşü örgütlemek üzere Kalischer, Moses Montefiore, Rothschildter ve Fould'un destekleriyle, İsrail Toprağı'nın Nüfuslandırılması Derneğinin kurulmasını önerecekti.[9] Daha sonra Hassidî ha-

(8) Özellikle *Mevasser Tov*, İngilizceye *Harbinger of good tidings. An adress to the Jewish Nation property of the organizing an association to promote the regaining of their fatherland* başlığıyla çevrildi. sayfa 369.

(9) Aktaran Hess, *Rome et Jérusalem*, a.g.e. sayfa 190 - 191.

ham Eliya Guttmacher tarafından tekrarlanan çağrısı Haim Lörje'nin Francfort-sur-Oder Kolonizasyon Derneğini kurmasıyla gerçekleşmiştir.

c) Joseph Natonek (1813-1892) Yahudilerin - "özgürleşme" tarafından mümkün kılınan- dönüşünü gerçekleştirmek üzere çok açık bir plan hazırlamıştı: Plan; Yahudi halkını temsilen bir kongre düzenlenmesini, Osmanlı hükümetinden Filistin topraklarını Yahudilere tahsis eden bir belgenin alınmasını, tarımsal kolonizasyon ve kitle güçlerinin yapılmasını, ulusal dil olarak İbranicenin seçilmesini ve bir Yahudi devletinin kurulmasını içermekteydi. "Yahudi halkı ölmedi yaşıyor. İbrani peygamberlerin Tanrı adına vaad ettiği üzere, halk kendi arzusuyla knedi ülkesi olan İsrail'e geri dönebilir". Mesih bekleyişini politik bir tasarıya çeviren, işte bu ulusal arzuydu.

Natonek önce tüccarlık yapmış, 1848 devrimi sırasında Macar ordusuna yiyecek sağlama görevini üstlenmişti. Ancak 1861'de Stuhlweissenburg hahamı olabilmiş, yenilenmiş ulusal bir Yahudilik çerçevesinde, ortodokslarla reformcular arasında birlik sağlamaya çalışmıştı. İlk siyonist eseri olan *Le Messie ou de L'émancipation des Juifs*-Mesih ya da Yahudilerin Özgürleşmesi'ni Macarca olarak takma bir adla yazdı. Yorumları, geleneksel çevrelerin kabul edemeyeceği, politik eylem çağrılarına dek varıyordu.

Natonek, 1866'da Hess'in desteğiyle Evrensel Yahudi Birliği'ni Filistin'in kolonizasyonu girişimiyle ilişkilendirmeye çalışmıştı: Crémineux başkanlığındaki Birlik *Yişuv*'un modernleştirilmesi tasarılarıyla ilgilenmiş ama insancıl (philanthropique) eylemlerin ötesine geçmemişti. Natonek, tüm dünyadaki Yahudi topluluklarının temsilcilerini,

ortak bir politika belirlemek ve Filistin'de kolonizasyonu örgütlemek üzere Paris'te toplama fikrini ortaya atınca; ayrılıklar tüm açıklığıyla ortaya çıkacaktı. Birlik, tasarının antisemistlerin eline koz vereceğinden kaygı duymaktaydı. 1870'de Charles Netter'i Mikweh İsrael tarım okulunu kurmak için Filistin'e göndererek *Yişuv*'a yardım etmekle yetineceklerdi.

Bu başarısızlıklardan sonra Natonek hastalığından ötürü Macaristan'a dönecek ve düşüncelerini 1871'den itibaren çıkaracağı *Das Einige İsrael*'de yaymakla yetinecektir. Aynı zamanda ailesinin iki üyesini Filistin'e yerleşip ilk tarım kolonisini kurmaya ikna edecektir.

2) Moses Hess (1812-1875)ve Sosyalist Siyonizmin Başlangıcı - Hess, hahamlardan tamamen ayrı bir gelenekten gelmekle birlikte ulusal Yahudiliğin yenilenmesi amacıyla, Filistin'in kolonizasyonunu hızlandırmak için Kalischer ve Natonek ile ortaklaşa çalışmıştır.

A) *Hess önceden de sosyalist bir önder olarak tanınmaktaydı.* Marx'ın *Komünist Manifesto* ve *Alman İdeolojisi*'nde, bilimsel sosyalizmle çelişen duygusal idealizmi ve ahlâki motifleri nedeniyle küçümseyerek reddettiği "gerçek sosyalizm"in önde gelen temsilcilerinden biri olmadan önce; 1830'lu yıllarda "Doktorlar Çemberi"nin Genç Hegelcileri arasında yer almış, Marx ve Engels ile ilişkiye geçmiş, politik eylemleri nedeniyle Almanya'dan kaçıp Fransa'ya yerleşmek zorunda kalmıştı. Bağlılığı kalpten geliyordu ve Marx'ın mantıksal kesinliğine sahip değildi, eski öğrencisi artık ustası olmuştu (Marx'ı Hegelci diyalektiği politik eylem alanına oturtmaya iten kişi Hess idi). 1852'de yani 1848 devrimlerinin başarısızlığından sonra, politik ya-

şamdan çekilecek, kendini bilimsel çalışmalara ve felsefi spekülasyonlara verecekti. Ama çok geçmeden İtalya, Polonya ve Balkanlardaki ulusal hareketler dikkatini çekecek, Paris'te sürgünde bulunan yurtseverleri destekleyecekti. Yahudi sorunu üzerine analizi sıklıkla değiştiyse de, asimilasyonun iyimser ve dar kalıplarından gittikçe uzaklaşmıştı.

Hess, Bonn'daki büyükbabasının yanında geleneksel bir eğitim almış, canlı bir Yahudiliği tanımıştı. Ortodokslukla bağlarını kesin olarak koparmış ve Alman kültürüyle beslenmişti. Ona göre Hıristiyanlık evrensel bir din olmayı başarmış, Musevilik ise tek bir ırka özgü kaldığı için ölmüştü. Yahudi sorunun onurlu bir şekilde; karma evlilikler ve din değiştirmelerle çözülebileceğini umuyordu. Yine de kökenini inkar etmiyor, "asırlardır başıboş gezen vücutsuz bir ruh"[10] şeklinde betimlediği Yahudilik 'durumuna' bir çare bulmaya çabalıyordu. 1840'daki Şam olayı ona kendisinin hor görülen, yasaklanan ama hiçbir şeyin yıkamadığı bir halkın üyesi olduğunu acıyla da olsa hatırlatmıştı. Ama ona göre Yahudi yurtseverliğinin uyandırdığı heyecan; en acil gerekliliğe, Avrupa proletaryasının özgürleşme kavgasına işaret etmekteydi. Hess, Yahudilerin ulus bilincini yitirdikleri, onları birleştiren dayanışma bağlarının gevşemekte olduğu ve hiçbirinin Filistin'de bir Yahudi devleti kurmayı düşünmediği yorumunu yapacaktı.

B) *Ama 1862'de Hess, fikrini tamamen değiştirmişti. Rome et Jerusalem, La Dernière Question Nationale-Roma ve Kudüs, Son Ulusal Sorun* adlı eserinde Yahudi halkının ulusal varolma hakkını belirtmekte ve İsrail'in yeniden doğuşunun tüm belir-

(10) *Jugement dernier du vieux monde social*, 1851.

tilerinin altını çizmekteydi. En zekice analizleriyse antisemitizm üzerineydi. Çağdaşları antisemitizmi, "geçmiş zamanların boş inançlarının son sıçrayışları" olarak yorumluyorlarsa da; Hess, içerdiği politik anlamı vurguluyordu: Ona göre, Yahudilerin tüm çabalarına karşın Almanlar onlardan nefret etmeyi sürdüreceklerdi. Hatta onlardan nefret edilmesini sağlayan da bu çabalarıydı. Tüm çabalar boşunaydı. Yahudilerin eksiği devletlerinin olmamasıydı. Oysa bir ülkeleri vardı: yani Filistine geri dönmeliydiler.

Hess'i kendi halkına "yirmi yıllık ayrılıktan sonra" dönmeye, "bayramlarına, yaslarına, anılarına ve umutlarına" katılmaya iten neydi? Din değiştirmesi sözkonusu değildi. Hess Yahudi göreneklerini yeniden keşfediyorsa bu, İsrail Tanrısına bağlanmasıyla değil; en iyi siperi din olan Yahudiliğin ulusal özelliğini keşfetmesiyle açıklanabilir. Yahudiliğin içindeki ulusal öğeleri boşaltarak yaşamdan uzaklaştıran Yahudilere kızması da bu yüzdendi.

Ernest Laharanne'in *Novelle Question d'Orient*-Doğu'nun Yeni Sorunu ya da Joseph Salvador'un *Paris, Roma, Jerusalem: ou la Question Religieuse au XIX e Siècle*-Paris, Roma, Kudüs ya da 19. Yüzyılda Dinsel Sorun adlı eserlerinin, üzerindeki etkisi belirleyici değildi. Hess onlarda önsezisinin doğrulandığını görmekte ve bunları fikirlerini kanıtlamak için kullanmaktaydı.

Hess ezilen halkların uyanışını ilgiyle izliyordu: Mortara olayı (Papalığın Mortara adında bir çocuğu onlarda gizli vaftiz olduğu bahanesiyle ailesinin elinden alması) ona, İtalyan halkının Roma'yı kurtarmak üzere yürüttüğü savaşımın, kilisenin ezdiği Yahudilerin savaşımıyla birleşebileceği göstermiştir. Hess'in Yahudi halkının asimile edilemez oldu-

ğu görüşü, antropolojik araştırmalara dayanmakta ve Darwin'in rağbetteki kuramlarına uygun düşmekteydi.

Yahudi sorunu Hess'e göre "son ulusal sorun"du. Ulus ilkesine göre Yahudilerin de bir devlet kurma hakları vardı, bu yüzden yurtları olan Filistin'i geri almalıydılar. Hess, asimilasyoncu akımın gücünü görmekle birlikte, nasıl çıkmaz bir yola doğru gittiğine işaret ediyordu. Ona göre, Filistin'in kolonizasyonu; Lübnan'da Dürziler tarafından katledilen Marûnilerin yardımına koşmuş olan ve Yakın Doğu'da etkisini sağlamlaştırmayı arzulayan Fransa'nın yardımıyla gerçekleşebilirdi. Hess yeni ülkeye Batı Avrupa'dan göç beklemiyor ama buradaki Yahudilerin maddi ve manevi desteklerine güveniyordu. Çünkü Batı Avrupa Yahudileri "ubi bene ibi patrie -rahat nerede ise vatan orasıdır" şiarını benimsemişlerdi. Oysa kaybedecek hiçbir şey olmayan, kazanacakları çok şey olan, Siyon'a bağlı, Hasidîliğin uyandırdığı Doğu Avrupalı Yahudileri, göç akımlarının saflarında çoğunluğu oluşturacaklardı. Sonuçta ona göre, Filistin'e yerleşeceklerin sayısı önemsizdi; asıl gereken orada ulusal harekete bir üs, bir ruhanî merkez yaratmaktı.

Martin Buber'in altını çizdiği üzere bu tür bir Siyonizm, Hess'in sosyalist bakış açısıyla çok iyi uyuşuyordu: ulusal kurtuluş hareketleri sosyalizmin ön basamakları olduğundan sosyalistler tüm ezilenlerin desteğini almalıydılar. İsrail'deki Yahudi toplumu Musevi -yani sosyalist- ilkeleri üzerinde kurulacak ve özel mülkiyeti, kapitalist sömürüyü dışlayacaktı. Yahudi Devleti kendi içinde bir son olmayacak, daha adil bir düzenin müjedicisi olacaktı.

C) *Hess'in çevresinde ortadokslarla bağlarını koparmış, ama Yahudi kimliklerini korumaya ve Ya-*

hudilikle bağlarını yeniden tanımlamaya özen gösteren entellektüeller de bulunmaktaydı. Heinrich Craetz (1817-1891) *Histoire des Juifs*-Yahudilerin Tarihi adlı eserinde Yahudi halkının sürekliliğini ve ulusal ruhunu yüceltiyordu. Yenilikçi -ama sözü gerektiğinden fazla uzatan- bir yazar olan Alexandre Weill (1811-1899); Yahudi topluluğuna parçalanmasının önüne geçmek üzere bir gelecek tasarısı sunmaya çalışmıştı. Yahudi kökeni, Katolikliğe geçen büyükbabasına dek uzanan Armand Lévy (1827-1891), Doğu Avrupa'daki ulusal savaşları desteklediği sırada Yahudi ulusal karakterini keşfetmişti. Kuralcı (normatif) Yahudiliğe göre marjinal konumda olan bu entellektüeller; "özgürleşme"den yararlanmış ama asimilasyonun sonuçları karşısında kararsızlığa düşmüş kuşağın çok iyi birer temsilcisiydiler.

D) *Her şeye rağmen, Hess fazla etki yaratamamıştı.* Kitabı başarısızlığa uğramış, fazla yenilikçi olan düşünceleri ardılları tarafından genellikle görmezlikten gelinmişti. Bu, Batı Avrupa'da asimilasyonun ulaştığı en son noktayı göstermektedir. Hess bir hayalci ve "oyunbozan" olarak gösterilmiş ve kasten, üzerine bir sessizlik perdesi örtülmüştür. Birliğe yaptığı başvururlar da yanıtsız kalmıştı. Tüm ezilen Yahudilere -Filistin'de bile olsalar- yardım etmeye hazır olan Birlik, her türlü ulusal tasarıyı reddediyordu. Hess Doğu Avrupalı Yahudilere güveniyordu. Oysa onların kaygıları Hess'in umduğundan farklıydı; günlük sorunlarla eziliyorlar, daha iyi yaşam koşullarını arzuluyorlar, geleneksel Yahudiliğin içinde evriliyorlar ve bir politik tasarıya girişemiyorlardı.

3. Doğu Avrupa'da Ulusal Kaynaşmalar - Doğu Avrupa Yahudiliği, Siyon'a geleneksel bağlı-

lıkla tanımlanıyordu. Hess *Rome et Jérusalem*'de, arkadaşı Armand Levy'nin Tuna ırmağının taşra bölgelerinde Yahudi lejyonu toplamak amacıyla, "dönüş anının yaklaştığı" haberini verdiği zaman halkın gösterdiği heyecanın altını çizmekteydi. Bu bekleyiş 1860'larda, Yahudi yaşamının laikleştirilmesi ve modernleştirilmesini amaçlayan "aydınlanma" hareketi Haskala ile, gelenekçilik yanlıları arasındaki kavga dolayısıyla perdelenecekti. Haskala, zorluklarla dolu bir süreç boyunca yeni bir dünyanın başlangıcını müjdeliyor ve şair Yehuda Leib Gordon'un ağzından ulusal uyanışa çağırıyordu. Haskala'nın belli başlı merkezlerinden olan Odesa ve Vilna, entellektüel bir kaynaşmaya tanık olmaktaydı. Ama bu modernist akım da kendi "batıcı"larını, asimilasyon yanlılarını, ulusal yeniden doğuşu ve Yahudi halkının dönüşünü göklere çıkaran "slavophile (Slavsever)"lerini içeriyordu.

1842'de Mohilev'de doğan Peretz Smolenskin kültürel asimilasyonu reddeden, Yahudi değerlerine, ulusal dil İbraniceye dönüşü öngören ilk kişilerdendi. 1863'de Polonyalıların ayaklanması sırasında herkesin dışladığı Yahudilerin trajik durumun vurgulamış ve ülkelerine geri dönmeleri halinde saygı kazanacaklarını belirtmişti. 1868'deyse dönemin en etkili gazetesi olan *Hasha har-Tan*'ı kurmuştu. Ona göre Yahudiler, tapınağın yıkılmasından sonra bile halk olarak varolmuşlardı. İbranice olmadan Töre Töre olmadan Yahudi halkı varolamazdı. Elbetteki Yahudiler modern kültürlerden alıntı yapabilirlerdi, ama hiçbir şekilde kökenlerini reddetmemeliydiler. Bu düşüncelerine karşı Smolenskin cesaretini yitirecek, 1880'de İbranicenin genç kuşaklar için ölü ve yararsız bir dil olduğunu kabul etmek zorunda kalacaktır. Önerdiği çözüm

ise Yahudilerin Rusya'yı terketmeleri, İsrail'e göç edecek ulusu orada "yeniden" yaratmalarıydı. Böylece dil, çok geçmeden yeniden doğacaktı.

Smolenskin uzun süre çölde bir ses gibi kalmıştı. Ama 1870'li yıllara da Moskova ve Petersburg'lu Yahudi öğrenciler arasında etkisi hızla artacaktı. Uzun süre asimilasyonu destekleyen ve ünlü "dışarıda adam, evde Yahudi ol" formülünü ortaya atan büyük İbrani şair Yehuda Leib Gordon, 1877'de isimsiz olarak yazdığı bir broşürde, Filistin'de İngiliz egemenliği altında bir Yahudi Devleti kurulması fikrini destekliyordu.[11] Geleneksel Yahudiliği ve Talmud'un sert eleştirmeni olan Moise Leib Lillienblum ya da, Ben Yehuda adıyla tanınan Eliezer Perlman gibi Rus halkının ulusal özlemlerine katılan kimileri Filistine dönmenin gerekliliğini keşfedeceklerdir. Tüm bu kişiler asimilasyon akımına karşı durmakta zorlanmaktaydılar. Bu sırada II. Alexandre'a yapılan suikastı izleyen antisemit ayaklanmalar, Rus Yahudilerini bir bilinç sınavına sokacak ve ulusal hareketin oluşumuna katkıda bulunacaktı.

III. Siyonizme Bağış Hareketi: İlk Ulusal Yahudi Hareketi

1. Antisemitizmin Etkisi - Hukuksal "özgürleşme"nin gerçekleştiği, toplumsal entegrasyonun başladığı dönemde antisemitizm, Yahudileri dışlamayı, hatta sürmeyi hedefleyen "özgürleşme" karşıtı bir hareket olarak ortaya çıkıyordu. Antisemitizm, çıkış olarak Darwin kuramının antropolojiye uyarlanmış bilimsel iddialarını almaktaydı. Bu

(11) *Die judische frage in der orientalische frage*, Viyana, 1877.

akım, özellikle de Cermen ülkelerinde gelişmekteydi. Deyim ise 1873'de Wilhelm Marr tarafından ortaya atılmıştı. Alman ulusal ulusal hareketinin başlangıcından itibaren *Volkisch-halkçı* ırkçı eğilimleri olmuş, kapitalist gelişime katkıda bulunmuş olan Yahudiler ekonomik krizin sorumlusu olarak gösterilmişlerdi. Antisemitizm, toplumsal ve ahlaki yapıları alt üst eden ama politik yapıları fazla değiştirmeyen sanayileşmeye tepki olarak doğmuştu. Kurulan Alman birliği ise devrim olasılığını önlemişti. Aynı şekilde, antisemitizm iktidardakiler için toplumsal hoşnutsuzluğu başka yönlere çevirmek imkanını yaratmıştı.

Modern antisemitzm Avrupa'da yayılacak, hatta taraftarları sözde Yahudi komplolarıyla savaşım amacını güden bir uluslararası örgüt kuracaklardı. Fransa'da Drumant tarafından yönetilen ve Dreyfus olayını yaratacak antisemit kampanya, ılımlı cumhuriyete karşı bir savaş aracı olarak kullanılacak, soldan ve sağdan kişileri bir kitle hareketinde toplayan faşizm-öncesi popülist bir olgu görünümünde ortaya çıkacaktı. Şüphesiz Yahudilerin dışlanması, en şiddetli olarak, hem yabancı hem de kozmopolit ilan edildikleri ve ulusal ayaklanmaların hızlandığı Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda yaşanıyordu. François Joseph'in tüm muhalefetine karşın Karl Luegerin antisemit bir programla belediye başkanı olduğu dönem Viyana, Nazizmi yaratan ögeleri doğuracaktır.

Büyük oranda asimile olmuş çok sayıda Yahudi, bu yeni antisemitizm karşısında tamamen silahsız idi. Gelişmeleri nasıl yorumlayıp ne türden bir tepki vermeleri gerektiğini bilmiyorlardı. Ünlü entellektüellerin desteğini alan birçok örgüt, boşu boşuna, akılcı argümanlarla karşı koymaya çalışıyordu.

İlk toplu tepkiler, onurları, hakları ve varlıkları antisemitizm tarafından tehdit edilen Yahudileri korumayı amaçlamışlardı. Cermen ülkelerinde kökenleri nedeniyle öğrenci örgütlerinden dışlanan Yahudi öğrenciler kimliklerini keşfederek yeniden toplanmaya çalışıyorlardı. Aynı zamanda pogromlardan kaçan Yahudilerin gelişi, soruna global bir çözüm bulmanın gerekliliğini gösterecekti.

Doğu Avrupalı Yahudilerin günlük yaşamları gitgide daha da zorlaşmaktaydı; sayıları hızla artmasına karşın pek çok meslekten dışlanmışlar, zaten gereğinden fazla nüfusun barındığı "ikâmet bölgeleri"nin alanları daha da daraltılmıştı. *Maskilim*'lerin umutları suya düşecek, II. Alexandre'a yapılan suikastı, yetkililerin gözyumduğu, hattâ desteklediği, bir pogrom dalgası izleyecekti. Romen hükümeti, Berlin Kongresinin Yahudilerin "özgürleşme"sine ilişkin hükümlerini uygulayacağı yerde; haklarını kısıtlıyor, üzerlerinde baskılar uyguluyor, ve resmi olarak onlar yabancı kabul ediyordu. Bir devlet ideolojisi haline gelen antisemitizm ileride *Siyon Protokolleri*'ni* hazırlayacak bir propaganda sayesinde yayılmış, kitlesel hoşnutsuzluğun "Centuries Noires" adıyla bilinen pogromcu çetelere aktarılmasıyla, devrimci patlamanın engellenmesi işlevini görmüştü. Pogromları (yoldan çıkmış olsa da) "devrimci değişimleri müjdeleyen halk hareketleri" olarak değerlendiren ilericiler, Yahudileri kıyımlar karşısındaki yalnız bırakmışlardı.

Dış ülkelerdeyse, Yahudi örgütleri mülteci akımlarıyla dolup taşmaktaydı. Protesto mitingleri yeterli olamamaktaydı. En çok tehdit altındaki Rus

(*) Siyon Protokolleri: Yahudilerin dünyayı ele geçirmek için düzenledikleri "sözde" komploları içeren düzmece belgeler.

Yahudileri için bir sığınak bulunması fikri yayılıyordu. ABD'de bile yoğun göçler, entegrasyon sorunları yaratıyor, Avrupa ülkeleri olası tehlikeli bir akından kaygı duyuyorlardı. İnsancıl örgütler hayır vakıfları kurarak dindaşlarına yardım etmeye, onları el işçiliği yapılan kimi işlere yerleştirmeye çabalıyorlardı. İşte bu sırada Edmond de Rothschild *yişuv*'un gelişimiyle ilgilenmeye başlayacak, Baron Maurice de Hirsh (1831-1891) Yahudileri Arjantin'de tarımsal koloniler kurmalarını amaçlayan Jewish Colonization Association (JCA) Yahudi Kolonizasyon Derneği'ni kuracaktı.

1881 pogromları özellikle *Maskilim*'ler ve entellektüeller için çok sarsıcı olmuş, tüm umut ve çabaları yıkılmıştı. Ama demokratik Rusya içinde bir yerleri olacağı umuduyla devrimci eylemlere katılanlar arasında bile, Lilienblum gibi, proletaryanın olası zaferinden kaygılanmaya başlayanlar da vardı: "kapitalistler olarak görüleceğiz ve her zamanki gibi bir günah keçisi, bir paratoner olacağız".

2. Leo Pinsker ve Kendini-Özgürleştirme - Leo Pinsker (1821-1891) önceleri asimilasyon taraftarıydı. Odesa'daki üniversitenin ilk Yahudi öğrencilerinden biri olarak hukuk eğitimi görmüş ama önünün kapalı olduğunu fark edince Moskova'da tıp okumuştu. Odesa'ya yerleşerek Yahudi kültürünün gelişimini desteklemek üzere Rus dilinde yayınlanan ilk haftalık Yahudi dergisi olan *Rosvet*'i çıkardı. Tanık olduğu pogromların ardından 1882'de Almanca olarak yazdığı *Auto Emancipation, Mise en Garde d'un Juif Russe à ses Frères* -Kendini Özgürleştirme, Bir Rus Yahudisinin Kardeşlerine Uyarısı adlı eserinde sorunun geçici olmadığına, yanılsamalarla zaman yitirmenin tehlikeli sayılacağına dikkat çekmekteydi.

Antisemitizmin klinik bir analizini yapan Pinsker, Yahudilerin anormal şekilde varoluşlarının, yani yokolmak istemeyen bir "hayalet-halk" konumunda olmalarının, etraflarında akıldışı bir korku çemberi belirmesine; kalıtsal, tedavi edilemez bir hastalık olan Yahudi fobisinin oluşmasına neden olduğunu belirtmekteydi.

"Yahudiler canlılar tarafından bir ölü, yerliler tarafından bir yabancı, hali vakti yerinde kişiler tarafından bir dilenci, yoksullar tarafından milyoner, bir sömürücü, yurtseverler tarafından bir yurtsuz ve tüm sınıflar tarafından nefret edilen bir rakip olarak kabul edildiler".

Ona göre, bugüne dak antisemitizme karşı başvurulan önlemler kökene inememişti. "Özgürleşme"nin tek yaptığı antisemitizmi körüklemekti. Çünkü Yahudi kimliğini değersizleştirmekte ve Yahudileri aşağılık yaratıklar konumuna düşürmekteydi.

Tek çıkar yol Yahudilerin topluca özgürleşerek normal bir ulus haline gelmeleri, güvenlikte olacakları ve kendi kaderlerini çizebilecekleri bir Yahudi devleti kurmalarıydı. Yahudi örgütlerin yapması gereken, büyük güçlerin garantisi altında bir toprak elde etmek ve antisimitizmin tehdit ettiği Yahudilerin kitle halinde göçünü organize etmek üzere ulusal bir kongre toplamak idi. Onu ilerideki devletin yeri pek ilgilendirmiyordu. Kuzey Amerika ya da Osmanlı İmparatorluğunun Asya toprakları farketmezdi; önemli olan Rus Yahudileri için bir sığınak yaratmak ve ulusal uyanışı gerçekleştirmekti. Yahudi öğrencilerin canlandırdığı Filistin'in kolonizasyonu hareketlerinin etkisiyle, Siyon Dostları örgütünün - Lilenblum, Mandelstam ve Hermann Schapira ile birlikte- yöneticilerinden biri haline gelebildi.

3. Hovevei Zion (Siyon Dostları) Hareketi - Pogromların boyutu göç sorununun ateşli şekilde tartışılmasını sağlamıştı. Pek çok insan Filistin olasılığından şüphe ediyordu: Ülke çok fakirdi, Yahudiler Türk zorbaların keyfi yönetimi ve haham teokrasisinin baskısı altında ezilebilirlerdi. Pek çoğu için Amerika özgürlük ülkesiydi. Ama Lilienblum burada da Yahudilerin durumunun radikal olarak değişmeyeceği, antisemitizmin gelişimin önünde engel olmadığı görüşündeydi. İbre Filistin'e dönüyordu.

A) *Toprağa Dönüş* - Yahudileri toprağa bağlayıp tarıma iterek, "normal" bir yaşam sürmelerini tasarlayan tüm girişimler, Hirsch'in JCA'sı da dahil olmak üzere başarısızlığa uğramıştı. 1870'de Mikve İsrael tarım okulunu açan Charles Netter İsrael'in, atalarından kalan toprakları işlemeye gönüllü genç Yahudileri çekebilecek tek yer olduğunu sezinlemişti.

Sir Montegione'nin (1784-1885) Kudüs'teki Yahudi nüfusu kent surlarının dışında yerleşmeye özendirmesine karşın, eski *yişuv* bile modernleşmeye ve Haluka'nın avantajlarının terketmeye yönelmişti. Kudüs Yahudileri Yafa'nın kuzeyinde Petah Tikva'yı kurarlarken, Eliezer Rokea'h da tarım köyünün gelişmesine yardımcı olacak bir fon oluşturma amacıyla Bükreş'e geldi.

Yeni hükümetin uluslararası sözleşmelere uymayarak, kendilerin yurttaşlık haklarını vermemesinden ötürü, Romanya Yahudilerinin[12] göç etmekten başka çareleri kalmamıştı. Daha 1875'de Alkalai ve Kalischer, Moinesti'de Romen Yahudilerinin

(12) Carol Iancu, *Les juifs de Roumanie (1866-1919), de l'exclusion à l'émancipation*, Aix-en-Provence, 1978.

Filistin'e yerleştirilmesi için bir örgüt kurmuşlardı. 1881'de Bükreşte düzenlenen bir konferanstaysa, 36 örgütün temsilcileri Filistin'e göçü düzenlemek üzere biraraya geliyorlardı. Romen Yahudileri 1882'de Roch Pinah ve Samarin tarım kolonilerini kuracaklardı.

Rusya'daki pogromlar, kolonizasyonu özendirmeyi amaçlayan çok sayıda bağımsız örgütün kurulmasını doğuracaktı. Bunların ilki Ysud Hamal, Souvalki'de kurulurken, en etkini olan Bilu (adını İşaya'nın bir ayetinden (II,5) almaktaydı: "Bet Yaakov le huve hel ha- Ey Yakup evi, gelin de yürüyelim") oruç gününe denk gelen ve pogromların protesto edildiği 21 Ocak 1881'de, sosyalist devrimcilere yakın olan Harkov'lu Yahudi öğrenciler tarafından oluşturulacaktı. Üyeleri "Biluim"ler, Rusya'yı baştan başa katederek destek aramışlar, aralarından küçük bir grup Filistin'e yerleşmeyi başarmış, topluca çalışarak Gedera'yı kurmuştu. Onların Filistin'e yerleştikleri tarihe birinci *aliya* denecektir. Bu öncüler için toprakta çalışma, "kurtuluş" anını yaklaştırmaktaydı: Kurdukları kolonilerin adları da bunu göstermektedir: Petah Tikva; Umut kapısı, - Richon Le Siyon; Siyon'da ilk ... Anavatanlarını yeniden keşfeden Yahudi gençliğinin öncüleri olduklarının bilincindeydiler. Ama maddi güçlükler (toprak satın almak için para yetersizliği, sulama sorunları, sıtma yatağı bataklıklar, tarımsal teknoloji yokluğu, yabancı -hatta düşman- toplumsal ve ekonomik çevre vb...) eksik olmuyordu. Bu nedenle pek çok kişi başarısızlığa uğrayacak ve vazgeçecekti. Ama çok geçmeden Rusya ve Romanya'da yardım hareketleri örgütlenecek, girişimlerin tamamen batması önlenecekti. Pinsker'in yönettiği Odesa komitesi, "Biluim"leri desteklemek ve yeni topraklar satın al-

mak üzere para toplamaktaydı. Yeni bir *yişuv*'un, yeni bir anlayışın ortaya çıkması, eski *yişuv*'un düşmanca tepkiler göstermesine, ama böylelikle gerçeklerin farkına varmasına yol açmıştı. Örneğin en büyük görüş ayrılıkları, Sabatik geleneklerin (her yedi yılda bir toprağın dinlenmeye bırakılarak alacakların istenmemesi ç.n.) uygulanması konusunda çıkıyordu.

Geleneklere harfiyen uyularak toprakların boş bırakılması, zaten ekonomik olarak çok hassas olan kolonileri yıkabilirdi. Rav Muhilever çevresindeki pek çok dinsel yetkili, çalışma (toprağı sürme) izni vermişlerdi. Ama Kudüs'teki dinsel yetkililer ise gelir kaynakları Haluka'yı gitgide kurutan bu gibi bozucu girişimlere pek iyi gözle bakmıyorlardı. Çok sayıda önce "özgürleşme" arzusuyla, toplumcu ideolojile beslenmişlerdi. ve geleneksel ortodoksluğun himayesini kabul etmiyorlardı. Türklerse bu yeni gelenlere pek sıcak bakmıyorlar, resmi düzeyde tanımayı reddediyorlardı: hatta 1893'de Rus Yahudilerinin Filistin'e göç etmeleri ve toprak satın almaları yasaklanacaktı. Bu, kolonizasyon girişiminin ne denli dayanıksız temellerde yükseldiğine işaret etmektedir.

B) *Ulusa Dönüş* - Rusya ve Romanya'daki Siyonizme Bağış Hareketi'nin[13] Siyonizme en önemli katkısı, ortodokslar, Hasidiler, laikler, sosyalistler gibi çok farklı eğilimlerin mensuplarını ulusal bir program etrafında birleştirmek olmuştur. Samuel Mohilever (1824-1898) ya da Pinsker etrafında, Siyonizmde birleşecek çeşitli akımların kümelendiği görülmekteydi. Çok parçalı yerel örgütlerin birleş-

(13) Jean-Marie Delmaire'in yayınlanmamış tezi, *De Hibbat Zion au sionisme politique*, Strasbourg, 1986, 3. cilt, 1680.

mesinden oluşan Siyonizme Bağış Hareketi'nin merkezi bir yapısı yoktu. 1884'de bu farklı grupların katıldığı ve Pinsker'in başkanlık ettiği Katowice Konferansında, pratik çalışmayı, kolonizasyonun geliştirilmesini öngören bir program onaylandı. Ayrıca, Odesa ve Varşova'da, yürütmeyi sağlayacak iki komite örgütlenecekti. Ama iç tartışmalarla zayıflayan Siyonizme Bağış Hareketi etkisiz bir insancıl örgüt konumuna düşecekti.

Siyon Dostları hareketi ise Batı'da yayılıyordu. Galiçya'da Filistin'deki kolonicileri desteklemek üzere örgütler kuruluyor *Ahavat Zion*, Viyana'da *Kadima* antisemitizmle savaşmaya çabalıyor, Nathan Birnbaum *Selbst Emancipation*'u yayınlıyordu. Almanya'da, İngiltere'de ve Fransa'da Filistinsever (palestinaphile) derneklere rastlanmaktaydı. Yahudi halkı için ulusal bir yurt yaratma fikri gitgide benimseniyordu.

Siyonizme Bağış Hareketi, dinsel nedenlerle İsrail Ülkesi'ne bağlı olan ve Doğulu Yahudilerin yaşam koşullarını düzeltmeyi arzulayan kimi büyük philanthropeların maddi ve manevi desteğini sağlamıştı. *Yişuv*'un modernleşmesine çalışmış olan Mafes Montefiore, kolonizasyonun, Yahudi yaşamını yenileyebileceğini anlamıştı. Katowice Konferansı, Yahudi haklarının bu unutulmaz savunucusunun 100. yaşgününü kutlamayı, Yehuda Leib Gordon'un şiiriyle süslenmiş olan portresini İsrail Ülkesi'ndeki koloniler yararına satışa çıkarmayı kararlaştıracaktı. Gordon Konferanstan sonra Ramsgote'e gidecek, Montefiore'ye Hovvei Zion'un 50 grubundan 1562 üyenin imzaladığı belgeyi teslim edecekti. 1865'te "Filistin Yahudilere ait olmalı ve Kudüs Yahudi halkının merkezi haline gelmelidir" diyen Montefiore ile Siyonizme Bağış Hareketi'nin yürüt-

tüğü kolonizasyon faaliyeti arasındaki devamlılık ilişkisi dikkat çekicidir.

Filistin'in kolonizasyonu girişimi, Mohilever (1824-1898) ile Sir Lawrence Oliphant'ın[14] çabalarıyla Baron Edmond de Rothschild'in desteğini kazanacaktır. Baronun yardım etmeye karar vermesinden önce kurulmuş olan koloniler, kritik bir konumdaydı ve pek çoğu kapanma tehdidiyle karşı karşıyaydı. Kadrolarını bağcılığa yönelen tarımbilimci ve yöneticilerin oluşturduğu kimileri, ekonomik olarak daha sağlam temellere yayılabildi. Başarıya fazlasıyla önem veren Baron ile, rahatsız edici himayeyi kabul edemeyen idealist koloniciler arasında pek çok anlaşmazlık çıkacaktı. Koloniciler koşulların iyileştirilmesi ve Yahudi işgücünün kullanımı için ayaklandılarsa da, kimi koloniler bağımsızlıklarını koruyabildiler. Dil tartışması, bu uyuşmazlığın en belirleyici ögesiydi. Baron'un yönetimi Fransızca kullanımını tercih ederken, koloniciler İbrani dilinin yenilikçisi Eliezer ben Yehuda'nın etkisiyle, İbranice kullanımını ve eğitimini arzuluyorlardı. Bu sırada baronun çabalarıyla gelişen yeni *Yişuv*, Yafa ve Hayfa'yı Yahudi ekonomisinin etkinlik merkezleri haline getirecekti.

C) *Dile Dönüş; İbranicenin Yeniden Doğuşu* - Siyonizme Bağış Hareketinin, Filistinsever toplulukların, "ulusal Yahudi" öğrenci derneklerinin ve ilk Siyonist örgütlerin etkisi çok kısıtlı olmuştu. Birkaç on bin üye yılda yalnızca 15 ile 20 bin ruble arasında para toplayabiliyordu. Filistin'de ise on kadar koloni ve ancak birkaç yüz göçmen bulunmaktaydı. Ama yine de bu, gerçek bir kültür devrimi oldu.

(14) Sekreteri Naftali Herz İmber, Yahudi ulusal marşı olan *Hatikva*'yı besteleyecektir.

a) Eliezer Ben Yehuda (1858-1922) Litvanya'da doğmuş, Paris'te okumuş, kendini İbranice eğitimine vermişti. İbraniceyi, modern, canlı, Yahudi halkının ulusal düzeyde kullanacağı bir dil haline getirmeye çalışmıştı. 1881'de Filistine yerleşmesiyle birlikte, yalnızca İbranice'yi kullanmaya başladı; bu onun için politik bir eylem biçimiydi. *Vaad ha lashon* (İbrani Dili Akademisi) bünyesinde çalışmış, oylumlu bir sözcük bilim (leksikoloji) çalışması gerçekleştirmişti. İbraniceyi kutsal ve felsefi boyuttan kurtarmış; Filistin'deki kolonicilerin, eğitimde olduğu gibi, günlük çalışmaları sırasında da bu dili kullanmaları için kampanya başlatmıştı. Bu sırada özellikle şair Bialik öncülüğünde Rusya'da, modern bir İbrani edebiyatı gelişmekteydi.

Aynı sıralarda Yidişçe derleniyor, popüler yansımasını masal ve öykülerde bulan Yidiş edebiyatı gelişiyordu. *Maskilim*'ler *Ştetl* insanının günlük dili olan Yidişçeye seçkin eserlerini kazandırıyorlardı. Yidişçe Orta Avrupa'daki Yahudi işçi hareketinin de dili olacaktı; Bund ve Yahudi halkına göç etmeksizin kültürel özerklik kazandırma fikrini savunan tüm akımlar, bu dili kullanacak, Yidiş edebiyatının ve tiyatrosunun gelişmesini destekleyeceklerdi. Sosyalistler Yidişçeyi, halkın, "seçkinlerin, entellektüellerin ve hahamların" dili olan İbranice kadar geliştirdiği bir dil olarak görmekteydiler. Ama Yidişçe yalnızca Orta Avrupalı Yahudilerin ve Aschkenazi kökenli göçmenlerin diliydi ve ulusal bir tasarım çerçevesinde Yahudi halkının tamamının dili olamazdı; oysa her yerde ibadet ve eğitim dili olarak kalmış olan İbranice, kutsal dilin kutsal olmayan alanlarda kullanılmasına kızan ultra-ortodoks çevrelerin muhalefetine karşın, yeniden ulusal dil haline gelebilirdi. Özellikle Rusya'daki Siyonistler

Yidişçeyi, *gaut*'taki Yahudilere yapılan baskı sonucu ortaya çıkmış ari olmayan bölgesel bir dil olarak değerlendiriyorlar, Yahudi kimliği yansıtan ulusal dili, İbraniceyi ateşli şekilde savunuyorlardı.

b) Kültür devrimi insanların anlayışlarını da dönüştürmüştü. Yahudiler artık kaderlerine boyun eğmeyi reddediyorlar, direnişi örgütlüyorlar, insanlık onurlarını koruyorlar, Yahudi olmaktan duydukları kıvancı ifade ediyorlardı. Kuşkusuz, kültürel yenilenmenin gerekliliğine vurgu yapan ve insanların dikkatlerini, demografik ve politik merkezden önce, Yahudi halkının ruhani merkezi olarak algılanan Siyon'da yoğunlaştırmalarını sağlayan kişi Ahad ha Am idi. Bu ruhani uyanış kaygısı ayrılıklar çok geçmeden belirecekse de Biouimler'den Pinsker'e Bialik'ten Mendele'ye dönemin tüm entellektüelleri tarafından paylaşılmaktaydı.

Siyonizm en sağlam neferlerini, Yahudi kültürüne ulusal bir ifade arayışı içinde edinmiştir; kültürel devrimin damga vurduğu entellektüeller hareketin anlamını kavrayacaklar, Rusya'da doğmakta olan Siyonizmin kadrosunu oluşturacaklardır.

Yeni fikirlerin ortaya çıkıp anlayışların dönüşmesini sağlamış olan Siyonizme Bağış Hareketi Yahudi kimliğinin modern düşüncelerle çarpışmasının yarattığı belirsizlikten ötürü, açık bir politik tasarının birleştiriciliğinden yoksundu. Siyonist harekete bu özelliği kazandıracak kişi Herzl idi.

4. A'had Ha Am (1856-1927) ve Ulusal Duyguların Uyanışı - Pinsker ve Lilienolum, Yahudi halkının geleceğini tehlikeye atan ulusal bir programı ilan etmişlerdi. Siyonizme Bağış Hareketi kolonileri güçlükle ayakta tutmaya çabalıyordu. 1889'da A'had Ha Am (Halktan biri) takma adını kullanan tanınmamış genç bir yazar, Ascher Gainsburg

Lo ze ha dere'h (Yol Bu Değil) adlı denemesinde tasarlananla gerçekleşen arasındaki farka işaret ediyor, bu farkın nedenini Yahudiler arasında ulusal duyguların güçlü olmamasına bağlıyordu. Odesa Komitesi tarafından 1891 ve 1893'te Filistine gönderilen A'had *La Verité sur Erets Israel* -İsrail Ülkesi Üzerine Gerçekler- başlıklı yazı dizisinde kolonizasyon yöntemlerini eleştiriyordu: kolonizasyon, başarılı olmak için kişisel çıkarlara seslenip bireysel girişimlere güvenmektense; örgütlü biçimde geniş bir motivasyon yaratmalıydı.

Yine de Filistin, yıkıma uğramış tüm Yahudileri kabul edemezdi. O, ruhani bir merkez haline getirilmeliydi. Önemli olan ulusal duyguların yeniden doğmasıydı ve bu da her şeyden önce bir eğitim sorunuydu. Bu amaçla Ahad ha Am, kendini Yahudi halkının yeniden doğuşuna adamış seçkin gruplarını "Bnei Moşe"leri[15] kurdu. Bunlar İbrani yayınevleri ve kütüphaneleri oluşturacak, İbranice eğitim veren okullar açacak, Rehovot tarım kolonisini yaratacaklardır. Bnei Moşe'ler varoldukları 1889-1897 yılları arasında en fazla yüz kadar üyeyi biraraya getirdilerse de gelecekteki Rus Siyonizmi'nin kadrolarını yetiştireceklerdir.

5. Nathan Birnbaum "Siyonizmi Bulan Kişi" - Siyonizme Bağış Hareketi Batıda yayılıyor, Boston'da *Ha Pisga*, Kudüs'te *Ha Or*, Bükreş'te *Ha Yoez* gibi pek çok gazete Filistin'in kolonizasyonuna eğilmeye başlıyordu. Köln'lü avukat Max Bodenheimer, (1865-1940) 1891 yılında yazdığı *Que faire des Juifs Russes?* - Rus Yahudilerine Ne Yapmalı?[16] adlı broşüründe, onları Filistin'e göndermeyi önere-

(15) Musa'nın oğulları
(16) *Wohin mit den russischen juden?*

cekti. 1896'da Menahem Usiskin Odesa Komitesi'nin başına geçerek canlılık kazandıracaktı. Batı Avrupa'daki Rus kökenli Yahudi öğrenciler, Les Motzkin Nah'man Syrki ve Shmaryahu Levine'in Berlin'de kurduğu ve İsrail devletinin ilk cumhurbaşkanı Haim Weizmann'ın da sonradan saflarına katılacağı Yahudi-Rus Bilimsel Derneği gibi, ulusal karakterde örgütler kuruyorlardı. Heinrich Löwe (1867-1950) *Zien* dergisiyle, Rusya ve Almanya Yahudileri, ulusal Yahudiler ve Willy Bambus gibi kolonizasyon yanlıları arasında bağlantılar kurmaya çabalamaktaydı.

Yine de, insancıl kolonizasyonu destekleyenlerle, ulusal Yahudilik yanlıları arasındaki ayrılıklar gittikçe daha net olarak ortaya çıkıyordu. 1883'te Polonya ve Romanya kökenli bir grup Viyanalı Yahudi öğrenci, Filistin'e yerleşen Rus Yahudilerini desteklemek amacını güden Ahavat Zion örgütünü, asimilasyoncu eğilimini kınayarak terkedeceklerdi. Bunlar Smolenskin'in teklifi üzerine hem "ileri" hem de "doğuya" anlamına gelen *Kadima*'yı kuracaklardı. Hareketin lideri Nathan Birnbaum pek çok yazısında antisemitizmin salt ekonomik bir olgu olmadığını, politik kökenlerinin bulunduğuna dikkat çekmekteydi. Ona göre ulusal Yahudi hareketi politik bir güç haline gelmeli ve Yahudi halkının Filistin üzerindeki haklarının tanınmasını sağlamalıydı. Gazetesi *Selbstemancipation*'u "Yahudi ırkının ulusal, toplumsal ve politik çıkarlarını" savunan "ulusal Yahudilerin yayın organı" yapmayı arzuluyordu.

1890'da, Yahudi ulusunun varolduğunu ilan edip, asimilasyonun ve yıkıcı sonuçlarının ilacı olacak bir tür Yahudi milliyetçiliğini överek ilk kez "Siyonist" düşünce deyimini kullanıyordu. 23 Ocak

1892'de *Les principes du sionisme* - Siyonizmin İlkeleri üzerine verdiği bir konferansta, ilk kez ifade etmiş olduğu kavramı şöyle tanımlayacaktı:

"Siyonizm, Siyon sözcüğünden türemektedir. Eski zamanlardan beri Kudüsteki bir tepenin adı olan Siyon, aynı zamanda Kudüs kentinin şiirsel adlandırması olarak kullanılmıştır. Çünkü bu kent Yahudi Devletinin merkezi olmuş, bu ad da Filistin'deki Yahudi ülkelerini belirtmiştir. Bağımsızlığın Roma tarafından sona erdirilmesinden itibaren de "kurtuluş"a duyulan ulusal özlemi simgelemiş, diriliş umudunu temsil etmiştir. Siyon'a geri dönüş iki bin yıllık sürgün ve acılar boyunca Yahudi halkının ülküsü olagelmiştir. İşte bu ülkü, Siyonizmin temelidir".

Birnbaum tüm dünyada ezilen Yahudileri toplayacak bir sığınak oluşturmayı amaçlayan planının tüm ayrıntılarıyla açıklıyordu: Yahudilerin ulusal varoluş haklarının ifadesi olacak bu devlet ancak Filistin'de kurulabilirdi. Bu, Yahudi konumu üzerine tüm düşünüşlerini ve ulusal uyanışa tüm çağrıların vardığı son nokta idi. Ama ulusal güçleri biraraya getirip coşturarak Siyonist hareketi yaratacak kişi Herzl olacaktı. Zamanın atmosferi içinde zaten oluşmuş düşünceye bir ad ve program sunma bilinçliliğine sahip olan Birnbaum örgütçü yetenekten, kişisel hünerden ve elbette maddi olanaklarda yoksundu. Harekette yerini bulamayan Birnbaum "diaspara'da ulusal Yahudilik" fikrini savunmak, Yidişçenin gelişimini desteklemek ve ultra-ortodoks dinci parti Aguda İsrail'de mücadele etmek suretiyle Siyonizmden uzaklaşmıştır. Bu inkarlar kuşkusuz Birnbaum'un rolünün anlaşılmasını engellemiştir; Siyonizme Bağış Hareketi Siyonizme açılıyordu, başkaları hareketi örgütlemeye ve geliştirmeye girişeceklerdi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
POLİTİK SİYONİZMİN DOĞUŞU VE DOĞRULANMASI

I. Herzl, Politik Siyonizm Kuramcısı

Herzl çoğu zaman Siyonizmi "bulan kişi" olarak gösterilmiştir. Oysa Siyonizm düşüncesi, hatta kavramı ondan önce de varolmaktaydı. Ama, dağılmış akımları bir program etrafında billurlaştıracak ve politik hareketi yaratacak kişi oydu. Ayrıca Hrzl Siyonizmi, hemen hemen tüm öncülerinden (örneğin Hess ya da Pinsker) habersiz olduğu uzun bir yürüyüşün sonucunda kurmuştur.

1. Herzl'in Kişiliği - Kökenleri ve aldığı eğitim ile Herzl, asimile olmuş Yahudi burjuvazisinin iyi bir temsilcisiydi. 1860'da Budapeşte'de doğmuş, çocukluğunun büyük kısmını Viyana'da geçirmişti; burjuvaziye katılan ailesi Yahudilikten uzaklaşmıştı. Herzl, soy büyüklerinin henüz uyguladıkları ve kendisinin tamamen habersiz olduğu geleneksel Yahudiliği öğrenmek istemiyor, onu artık geçmişte kalmış bir olgu sayıyordu. Önce lisede sonra hukuk fakültesinde okudu. Yüksek sosyete yaşamı gözlerini kamaştırıyordu ve aristokrat çevrelere kabul edilmeyi arzulamaktaydı. Çok kez Yahudi kökeni öğrenci birliklerinden dışlanmasına neden olmuştu ama bu tür önyargıların kası süre içinde yok olacağını Yahudilerin entegrasyon sürecinin onurlu bir biçimde gerçekleşeceğini düşünmekteydi. Kendini gazetecilik ve edebiyat alanlarında kabul ettirmeye

girişti: piyesleri "Burgtheater" de başarıyla sergilendi, asimile olmuş iki Yahudinin Eduard Bacher ve Moritz Benedikt'in yönettiği büyük liberal gazete *Neue Freie Presse*'deki edebiyat köşesi oldukça beğeni topladı. Bir süre sonra 1891'de gazetenin Paris muhabiri oldu, böylelikle Fransız parlamenter yaşamını öğrendi ve pek çok politikacıyla yakınlaştı. Evlendikten sonra rahat bir yaşam sürmeye başladı, çok iyi bir mevki elde etmişti, ama hala dönemine damga vurmayı arzuluyordu.

Herzl'in Yahudiliği güçlü değildi. *Bar mitzvah*sı* yapılmıştı ama zorunlu olduğu için öğrendiği İbraniceyi çok geçmeden unutmuştu: lise arkadaşlarıyla konuşmadığı, aile ortamında edindiği ve anlamı olmayan bu dil kendisi için sosyolojik bir olgudan ibaretti. Evlerinde Yahudi bayramları salt *"folklorik" açıdan önem taşırken ailenin en önemli* sevinç kaynağı Noel idi. Herzl sık sık Yahudilerle, ama kendisi gibi, kabus olarak görülen gettoya sırtlarını dönmüş modern Yahudilerle görüşmekteydi. Asimilasyonun antisemitizmi yoketmek için tek yol olduğunu düşünüyordu: Yahudi sorununu halletmek için en iyisi hiç Yahudi olmasındı! "Antisemitizmle Mücadele Derneği"ne yazdığı bir yazıda; "Hiç gerekmediği halde çocuğumu, kendi yaşadığım -ve ileride de kuşkusuz yaşanacak- türden zorluklarla dolu bir yaşama mahkum etmeye hakkım var mı? (...) O halde Yahudi çocuklarını, hiçbir şeyin ayırdına varmamaları, ne aleyhte ne de lehte hiçbir şey hissetmemeleri için vaftiz ettirmeliyiz. Kitlenin içinde erimeliyiz" diyordu. Hatta Papa'ya yazdığı garip bir mektupta, Viyana Yahudilerin Saint-

(*) Bar mitzva: 13 yaşında oğlanların ibadet topluluğuna kabul edilme töreni-çn.

Etienne Katedralinin kapısına dizilerek hepsini vaftiz edilmesini önerebilecekti. Yahudilik onun için hiçbir şey ifade etmediğinden, bu "yük"ten, Yahudi olma şanssızlığından kurtulmaya hazırdı. Ama yine de utanılacak bir Yahudi değildi; kökenlerini inkar etmemekte, Yahudi olma şanssızlığına; "Judennoth"a onurlu ve saygıdeğer bir çözüm aramaktaydı.

2. Herzl Antisemitizmle Karşı Karşıya - A) Ama Herzl, asimilasyonun çıkmaz bir yoldan ibaret olduğunu, ne yaparlarsa yapsınlar Yahudilerin hep yabancı kabul edileceklerini görmek zorunda kalacaktır: "yalnızca atalarımızın dinini koruyarak yaşadığımız ülkelerin uluslarına karışmaya çabaladık. Ama bize izin verilmedi. Sadık hatta bazen fazla sadık olmamız boşuna... hemşehrilerimiz gibi, yaşamlarımızdan ve varlıklarımızdan fedakarlık etmemiz boşuna... Ülkemizin sanatına ve bilimine ticaret ve değişim yöntemleriyle zenginliğine katkıda bulunmaya çabalamamız boşuna... Yüzyıllardır yaşadığımız ülkelerin yabancısı ilan ediyoruz (...) Kimlerin yabancı olduğuna çoğunluk karar veriyor. Bu bir güç sorunu. Göç etmeye zorlanan Huguenot'lar gibi iyi yurtseverler olmak bize bir şey getirmiyor. Eğer bizi rahat bıraksalardı... Ama kimsenin bizi rahat bırakacağına inanmıyorum".

Herzl gerçekleri açıkça görmüş ulusal hareketlerin tehdidiyle karşı karşıya bulunan Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda antisemitizmin gücünü kavramıştı. Viyana'da Lueger'in belediye başkanı seçilmesinden sonra Yahudilerin tepkisiz kalmalarını eleştiriyordu. Aynı tarihlerde Viyana'daki Yahudi mahallesinde gerçekleşen küçük çaplı bir pogromu Herzl şöyle aktarıyordu: "Önceki gün (pazartesi) Leopoldstadt'da antisemit adayın liberal

aday tarafından yenildiği seçimden hemen sonra Yahudi mahallesinde karışıklıklar çıktı. Serseri çeteler caddelerde kafeteryaların vitrinlerini kırıp bazı dükkanları yağmalayarak ilerlediler. Sokaktaki Yahudilere küfür ederek saldırdılar. Haber gazetelerde yeraldığı zaman sanırım Yahudiler bir şok yaşadılar ama bu sarsıntı çabucak geçti. Olaylar daha da ciddileşecek ve o zaman her şey gerçekten korkunç olacak. Kuşkusuz, milyonerler kıyımdan kolayhkla kurtulacaklar! Yine de halkımızın büyük çoğunluğu gibi: Viyana Yahudileri de 'getto'nun üyeleri olmaya devam ediyorlar. Hepsi de, tüm saldırılardan küçük sıyrıklarla kurtuldukları zaman sevinçten havaya uçuruyorlar!"

B) Herzl'in düşünsel evrimini, dahil olduğu 19. yüzyıl sonu Viyanasının Yahudi çevresi "Stiz im Leben" çerçevesinde kavrayabiliriz. Viyana'daki Yahudi nüfusu demografik ve ekonomik olarak güçleniyor, hızlı bir toplumsal tırmanış (ascension) yaşıyordu. Üyeleri kimi zaman yüksek burjuvaziye katılıyor, finans, baro ve basın çevrelerinde önemli roller üstleniyordu. Devlet aygıtına verilen seçkin hizmetlerin ödülü soyluluk ünvanı almak bile olabiliyordu. Herzl'in gazetesi incelendiğinde, Burgtheater çevresine çok devam etmesinden ileri gelen toplumsal, edebi ve dünyevi başarı kaygısı ve aristokrasiye duyduğu hayranlık insanı şaşırtmaktadır. Bu anlamda Herzl, demokrat olmayan bir liberal'dir. İngiliz tipi anayasal bir monarşi sistemi altında, seçkinlerden (doğuştan soylu olanların yanı sıra maddi varlıkları ve kültürleriyle de bu sıfatı hakedeceklerden) kurulu bir hükümetin yönetimini düşlüyordu.

Viyana, modernitenin hazırladığı önemli merkezlerden biri, çokuluslu bir imparatorlukta çeşitli

kültürlerin kaynaştığı ve çalıştığı bir pota, Doğu ve Batı Avrupa'nın karşılaşma noktasıydı. Bu, kültürel bir kaynaşmayı getiriyor insan yaratısının hemen her alanında Viyana "okullarından" söz edilmesini sağlıyordu.

3. Siyonizmi Keşfediş - Herzl'in Fransa'da tanık olduğu antisemitizmin yükselişi, Yahudilerin liberalizme güvenmemeleri gerektiği düşüncesini doğruluyordu. Dreyfus'un yargılanarak rütbelerinin sökülmesi, Herz'i yavaş yavaş Siyonist düşünceye itecekti.

Herzl ilk başta *Neue Freie Presse*'e, davanın seyrine ilişkin tarafsız haberler göndermekle yetiniyordu. Ama yavaş yavaş kendini Dreyfus ile özdeşleştirmeye, onda, asimile olmuş, yabancı kabul edilerek dışlanmış ve kökenlerinden ötürü zulme uğramşı Yahudi sembolünü görmeye başlayacaktı. Yüzbaşı, tutuklandığı sırada, Fransızların hemen hepsi gibi Herzl de Dreyfus'un suçlu olduğuna inanmıştı ve bu iğrenç casusluk olayının ifade ettikleri üzerinde uzun boylu düşünmemişti. Aynı sırada, tüm Yahudileri "iç getto"dan kurtarmaya çabaladığı tiyatro oyunu olan *Nouveau Ghetto* (Yeni Getto)yu yazacaktı. Oyunun kahramanı Sammuel Kohn, intihar yerine vaadilmiş toprakları seçmekteydi. Yine de Herzl, bu çözümü reddetmeye devam etmektedir çünkü ona göre Yahudilerin ortaklaşa paylaştıkları pek az şey kalmıştır. "Yahudiler yüzyıllardır yeni yurtlarına kök salmışlar, ulussuzlaşmışlardır. Onları birleştiren ve diğerleri ayıran az sayıda ögenin sağladığı tek şey, her yerde katlanmak zorunda oldukları baskıları üzerlerine çekmekten ibarettir". Aynı şekilde "kayıp yurdunu yeniden bularak dağılmış kardeşlerini biraraya getirme"ye uğraşan Yahudi Daniel'in-Alexandre Dumas (fils)'nın *La Fem-*

me de Claude -Claude'un Karısı adlı kitabındaki kahramanın- başarısını da reddetmektedir. Ama yine de antisemitizmi yok etmeye yönelik kökten bir çözüm aramaktadır.

Daha sonra tavrı değişmeye başlayacaktır: dava sırasında Dreyfus'un bir portresini çizecek ve salondaki *kalabalığın rütbelerin sökülmesi sırasındaki* düşmanca tavrını vurgulayacaktır. Yazısının başında Dreyfus'un suçluluğu üzerindeki şüpheleri dile getirmekte, sonra onun düpedüz Yahudi olduğundan ötürü cezalandırıldığını ifade etmektedir. Buradan yola çıkan Herzl, Yahudilerin onurunu savunacak ve Yahudiler arası dayanışmanın gerekliliğini vurgulayacaktır. Dreyfus olayında, kişisel bir dramdan öte Yahudi halkını yokoluşa götüren asimilasyon ideolojilerinin çöküşünü temsil eden antisemitizmin yükselişini görmektedir:

"Dreyfus davası yalnızca hukuki bir hata değildir. Aynı zamanda Fransızların çoğunluğunun bir Yahudiyi, onun aracılığıyla da tüm Yahudileri cezalandırma isteklerinin belirtisidir. Yüzbaşının rütbeleri sökülürken mahkeme salonundaki kalabalık "Yahudilere ölüm" diye bağırmaktaydı. Nerede?. Fransa'da. Cumhuriyetçi modern uygar Fransa'da, hem de insan Hakları Bildirisinden tam yüz yıl sonra. Fransızlar, ya da onların büyük çoğunluğu, insan haklarının Yahudilere uygulanmasını istememektedir. Böylelikle Büyük Devrim'in ilkeleri iptal edilmiştir. Bugüne dek pek çoğumuz Yahudi sorununun çözümünün sabırla olgunlaşacağına, insanlığın ilerleyişinin meyvesi olacağına inanıyorduk. Ama diğerlerine kıyasla bu denli ileri, bu denli uygar bir ulusun yaptıklarından sonra yüzyıl önceki Fransa'nın bile düzeyine gelememiş diğer halklardan ne umabiliriz?."

Herzl ahlâki yargı getirmemekte, antisemitizmi saptayıp analiz etmekle yetinmekteydi. Kilisenin ve Hıristiyan basının (örneğin *La Croix* (Haç) gazetesinin) Dreyfus karşıtı kampanyada oynadığı rolden haberdar olan Herzl, Hıristiyan Yahudi karşıtlığı ile modern antisemitizm arasındaki farkın altını şöyle çiziyordu: "Güncel antisemitizmi eski dinsel hoşgörüsüzlüğe benzetebileceğimiz pek az yer kalmıştır. Antisemitizm çoğu kez, uygar ulusları kendi geçmişlerinden bir hayaleti kovma çabası olarak ortaya çıkmaktadır." Herzl'e göre soruna uygun bir çözüm bulmak için bunu göz önünde bulundurmak gerekliydi. "Bir hareketi yok edemiyorsanız, ona karşı başka bir hareket geliştirin". Ulusal ilkelerin zafere ulaştığı bir dönemde Yahudi halkını (antisemitizme karşı) harekete geçirmek için ona, varlığını ve değerlerini koruyacak bir devlet oluşturma fikri sunulmalıydı.

Nisan 1898'de Herzl, yalnızca dilenciler yaratabilen insancıl girişimleri dışlayan ve Yahudileri politik olarak örgütleyip bir bayrak ve ordu ile vaadedilmiş Toprak'a yönelmelerini amaçlayan tasarılarını sunmak üzere Baron Maurile de Hirsch ile görüşecekti. "Proleterleşmiş aydınları kullanarak, gelecekteki Yahudi yurdunu saptayacak, araştıracak ve kuracak ordunun kadrolarını ve beyin takımını oluşturacağım". Ama Maurice de Hirsch yalnızca Arjantin'e çiftçi olarak yerleşecek Yahudi göçmenlere yardım etmeyi düşünmekteydi. Herzl bunun üzerine Rothschild'lere başvuracak ve durumun acilliğini vurgulayacaktı. "Avrupa'nın her yerindeki Yahudilerin durumu dramatiktir ve ancak bundan sonra daha kötüye gidebilir: sürülebilirler ve sığındıkları yerlerde katledilebilirler. Hiçbir kurtuluş yolu yok mu?. Evet baylar, var; uzun süre önce kul-

lanılmış olan bir yol. Günümüzün tüm olanakları bu basit ve anlaşılması kolay amaç için seferber edilebilir. Bu basit manevra, Mitzraim Exode'nun (Israiloğullarının Mısır'dan göçü olayı ç.n.) tekrarıdır". Bu barışçı göçü gerçekleştirmek üzere, Yahudiler adına hareket edecek, ilgili devletlerle ilişkiye geçecek ve gerekli toprakları satın almak için para toplayacak *Society of Jews* Yahudiler Derneği'nin kurulmasını da öneriyordu.

4. Yahudi Devleti - Herzl, ancak çok sayıda red yanıtı aldıktan sonra doğrudan Yahudi halkına seslenmeye karar verecekti. Şubat 1896'da Viyana'da Rothschild'e yaptığı teklifi yeniden ele alıp, *Etat Juif. Essai d'une Solution Moderne à la Question Juive*-Yahudi Devleti. Yahudi Sorununa Bir Çözüm Denemesi başlığını koyduğu bir broşür bastırıyordu. Ona göre, Antisemitler Yahudileri yabancı kabul etmeyi sürdürdükleri için, yapılması gereken, yurtlarına "entegre olamayan ya da olmak istemeyen" tümü Yahudileri biraraya toplamaktı.

"Vaadedilmiş Toprak'ta kızıl ya da siyah sakallı, yamuk burunlu, çarpık bacaklı olsak bile, bundan dolayı aşağılanmayacağız. Orası, bize ait bir toprak üzerinde özgür yaşayıp barış içinde ölebileceğimiz yerdir". Yahudilerin "özgürleşme" sayesinde gettodan kurtulduklarını, ama halen yaşanmış tarihlerinin kurbanı olmaya devam ettiklerini düşünüyordu. "Bizim eserimiz olmayan getto, üzerimizde kimi antisosyal özellikler bıraktı (...) Değişik ulusların arasında yabancı bir kitle gibi kaldıysak, bu bizim suçumuz değildir." Yani Herzl'e göre sorun, ulusaldı; asimilasyon hiçbir şekilde gerçekleşemezdi. Çünkü antisemitler Yahudilerin asimile olmalarına izin vermeyecek, onları asla rahat bırakmayacaklardı.

Yani ona göre Siyonizm Yahudi sorununun çoktandır aranan çözümüdür. "Yahudi sorununun çözümünü biliyorum. Nasıl mı buldum? Bilmiyorum... Ama bu düşüncenin oluşmasının 13 yıl aldığını sanıyorum. Çünkü ilk denemelerim, Dühring'in kitabını okuduğum 1882 yılına dek gidiyor. Şimdi her şey bu kadar açıkken, geriye baktığımda, geçmişte çözüme oldukça yaklaşmışken kenarından geçivermiş olmama yanıyorum". Herzl bundan böyle her şeyini bu fikrin gerçekleşmesine adayacaktı: "Sanıyorum ki bu anda artık yaşam benim için sona erdi ve tarih başladı".

Ama ona göre Siyonizm, antisemitizme tepki olmaktan ibaret değildi. Aynı zamanda Yahudi halkının bekleyişine de yanıt vermekteydi.

"Yahudi farklılığı (particularisme juif) silinememekte ve silinmek istememektedir. Zaten silinmemelidir de... Silinemiyor çünkü dış düşmanlar Yahudilerin birlik içinde bulunmasını sağlıyorlar... Halk tarifsiz acılardan sonra halen ayakta kalabildiği üzere, silinmek de istememektedir. Öte yandan bu kitapta da kanıtlamaya çalıştığım üzere, çok sayıda Yahudinin umutlarını halen yitirmemelerinden ötürü, silinmemelidir de. Yahudiliğin tüm dalları kopabilir ya da solabilir. Ama ağaç yaşayacaktır."

Herzl'in harekete en önemli katkısı "Yahudi halkı için bir devlet" fikridir. Başlangıçta Herzl, devletin yeri ile pek az ilgilenmekte, Siyonsuz Siyonizmden bahsedebilmekteydi: 1895'de "Size Vaadedilmiş Toprak hakkında her şeyi söyleyebilirim. Nerede olduğu dışında her şeyi... Bir an için Filistin'i düşündüm. Halkımızın unutulmaz yurdu olan bu yerin adı bile başlıbaşına bir programdır ve alt sınıflara kolaylıkla çekici gelecektir. Ama Yahudile-

rin çoğunluğu artık doğulu değillerdir ve başka yerlere alışmışlardır. Ama ben ilke olarak ne Filistin'e karşı, ne de Arjantin'e taraftarım." demekteydi. Ayrıca yeni devletin dilinin İbranice olabileceğini de düşünmüyordu. "Hanginiz bu dilde tren bileti isteyebilecek kadar İbranice biliyorsunuz?"

1895'ten itibaren fikirleriyle, aralarında Paris'te baş halam Zadoc Kahn Max Nordau ve Bernard Lazare Londra'da Zangwill Albay Goldsmith ve Sir Montegu olmak üzere çok sayıda önde gelen Yahudinin ilgisini çekmeyi başaracaktı. Bu sırada *Yahudi Devleti* broşürüne tepkiler de gelmeye başlamıştı: asimilasyon yanlıları, kendisini, antisemitizmin eline koz vermekle suçluyorlardı. Hovevei Zion'daki çok sayıda grup, mevcut kolonizasyon girişimlerinin geleceğinden kaygı duyarak tasarısına kuşkuyla yaklaşacaklardır. Ama Orta ve Doğu Avrupa'daki genç Yahudi entellektüelleri arasında umutların hızla artmasına neden oluyordu: Yalnızca 'esin veren kişi' konumuyla yetinmek istemesine karşın, Yahudi öğrencilerin topladığı binlerce imza, onu hareketin başına geçmeye ikna edecekti. Kısa sürede Hechler aracılığıyla Almanya ve Nevlinski sayesinde Osmanlı İmparatorluğu nezninde diplomasi uygulamaya başlayacaktı. Ama Yahudi finansörlerin destek vermeyi reddetmeleri karşıtlarının manevraları ve Siyonizme Bağış Hareketi'ndeki bölünmeler, asimilasyonla ve Yahudi burjuvazisiyle köprüleri atacak popüler bir kitle hareketi oluşturmanın gerekliliğini gösteriyordu. Yahudi burjuvazisini şöyle tanımlıyordu: "üzerinde, uygarların vahşilere yaptığı bozucu etkiyi bırakmış olan Hıristiyan dünya ile temasından ötürü çürümüştür. Batı özellikle Fransa Yahudilerinin 'sözde' üst sınıfı, had safhada kokuşmuş bir haldedir. Artık ne Yahudi ne de Hı-

rıstiyandır. Herhangi bir felsefe, hatta halen sahip olmadığı ilkeli bir ahlak kuracak halde değildir. Yüz yıllardır devleti olmayan Yahudi burjuvazisi, çürümüşlüğüyle Yahudi ulusunu zehirlemektedir."

Herzl programını onaylatmak üzere, Siyonist düşünürler tarafından sıklıkla dile getirilen, sürgündeki Yahudi halkının gerçek parlamentosu olacak bir dünya kongresi düzenlenmesi fikrini yeniden ele alacaktı. Bu kongre herkesin gözünde Yahudi halkının iradesini temsil etmeliydi: politik bir program çerçevesinde yürütme organının sözcü konumunda olacağı bir hareket oluşturulabilirdi. Yahudi halkının henüz herhangi bir toprak üzerinde biraraya gelmemiş olması önemli değildi; çünkü toprak, daha üstün, soyut bir gerçeklik olan 'Devlet'in herhangi bir ifadesinden ibaretti. "Devlet Yahudi halkının devlete sahip olma arzusuyla (XVI. Louis gibi güçlü bir kralın "Devlet benim" sözüyle ifade ettiği gibi) zaten kurulmuştur."

II. Basel Kongresi

1. Kongrenin Hazırlanması - A) *Kongre Düşüncesi* - Asımile olmuş Yahudiler Herzl'in programına düşmanca tepkiler göstermekte, onu gözden düşürmek için her yolu kullanmaktaydılar.

Oysa çok sayıda kaynak, Herzl'in bir umut patlaması yarattığını kanıtlamaktadır. Lemberg çektiği telgrafta Herzl'e harekete önderlik etmesi için yalvarıyordu: "Hareketin başına geçin. Tüm Doğu Avrupa Yahudileri sizi bekliyor!" Polonya'nın bir köyünden ona mektup yazanlar "Programınız Siyonizm idealini cisimleştirmekte, düşünceyi kanıyla, canıyla elle tutulur bir gerçekliğe dönüştürmektedir. Artık ne istediğimizi ve ne yapacağımızı biliyo-

ruz" demekteydiler. Rusya, Romanya, Galiçya ve Bulgaristan'dan "Kurtarıcı"ya, Musa gibi, halkını kölelikten kurtarmak için "Midian'dan gelen seçilmiş kişi"ye katılma mesajları akıyordu.

Herzl, İngiltere'deki Siyonizme Bağış Hareketi'nin liderlerinden Albay Goldsmit'e, parababalarının muhalefetine, philantrophe'ların ve Filistin'deki kolonilerin tehlikeye düştüğünü düşünen Hovevei Zion'un kuşkularına rağmen artık geri çekilmenin sözkonusu olmadığını, başarının mümkün olduğunu ifade ediyordu: Açıkçası, arkasındaki halk desteğine güvenmekteydi: "Kararlaştırılmış bir organizasyon olan ve kesinlikle bir gereklilik olduğuna inandığım Münih Kongresine (Kongrenin ilkin burada düzenlenmesi düşünülmüştü) karşı çıkacak değilim. Uzun süre sonra yeniden ulusal Yahudi Meclisi toplanacak. Bu tüm Yahudilerin gurur duyması gereken bir an değil mi?. Bugün yabancı toprağındaysa da, belki *Şana haba* (gelecek yıl) eski yurdumuzda toparlanacağız!"

B) *Yayın organı Die Welt* - Büyük basına söz geçiremeyeceğini anlayan Herzl, haftalık Siyonist dergi *Die Welt*'i yayınlayarak bir propaganda aygıtı oluşturmaya girişecekti. Peretz Smolenskin'in *Ha Sha'har*'ı David Gordon'un *Ha Maggid*'i, Siyonizme Bağış Hareketi'nin *Ha Melitz*'i ya da Nathan Birnbaum'un *Selbstemancipation*'u gibi çeşitli Siyonist yayın organları bulunmakta, ancak bunlar kısıtlı militan çevrelerine seslenmekteydiler. Basının önemli rolünü çok geçmeden kavrayan Herzl, farklı görüşlere sahip prestijli isimlerin yer aldığı bir kadroyla, yüksek tirajlı, modern bir gazete çıkarmaya girişecekti. Ailesinden ve Viyana'daki arkadaşlarından gerekli sermayeyi bu amaç için toplamıştı.

C) *Yer Seçimi* - Kongre'nin önce, tarafsız bir ül-

kede bulunan Zürih'te (Herzl, örgütlenme için Dr. Farbstein gibi partizanlara güveniyordu) düzenlenmesi düşünülmüştü. Ama Siyonizme Bağış Hareketi'nin Rus temsilcileri, kaygılarını dile getireceklerdi: Zürih'te çok sayıda Rus göçmeni vardı. Çarlık hükümeti onların devrimcilerle ilişkiye geçmelerini önlemek için Kongre'ye katılmalarını engelleyebilirdi. Bu nedenle Münih'te toplanmaya karar verilecek, Filistin'in kolonizasyonuyla ilgilenen çeşitli Siyonist ve insancıl örgütlere program gönderilerek delegelerini saptamaları istenecekti.

Ama bu kez de, Almanya'daki hahamlar, Siyonizmin yurtseverliğe aykırı bir hareket olduğunu öne sürerek Kongreye karşı çıkacaklardı.

Bu muhalefet dolayısıyla Kongre Münih'te düzenlenemiyordu. Sonuçta, tarafsız bir ülkede, Alman hahamların etki sahası dışında ama Cermen dünyasının tam sınırında konumlanan, Yahudi halkının İsrail'e dönmesi fikrini kabul etmeye yatkın insanların yoğun şekilde bulunduğu Basel kentinde karar kılınacaktır.

2. Delegeler - Herzl, Filistin'in kolonizasyonuyla ilgilenen ve çoğu zaman rakip konumdaki çeşitli örgütleri; Hovevei Zion'daki grupları, Hıristiyan Siyonistleri biraraya getirmek ve kongreyi hazırlayan ve kendi fikirlerini paylaşan kişilerce yönetilen çeşitli ülkelerdeki Siyonist grupları harekete geçirmek için yoğun çaba göstermekteydi.

İngiltere'deki "Siyon Dostları"nın desteğini kazanmaya çalışacak; 1895 Kasımından itibaren Maccabean Club'da, 1896'da *Jewish Chronide*'de yeniden ele alınacak olan konferanslar verecekti.

Ama Yahudilerin ileri gelenleri, Herzl'in ulusal programına güvenmiyorlardı ve Hovevei Zion-İngiltere'nin Siyonist harekete katılması için 1898

Martı'nı beklemek gerekecekti. Oysa Harz, East End'deki mitingde halkın hayranlığını topluyor ve büyük sefarat hahamı Moses Gaster ve yazar Israel Zangwill gibi sempatizanları biraraya getirmeyi başarıyordu.

a) *Delegelerin Saptanması* - Çeşitli ülkelerde Herzl'in programına karşı takınılacak tavrı belirlemek ve kongreye gönderilecek delegeleri seçmek üzere Yahudi grupları toplanmaktaydı. Bunlardan en önemlisi, 28 Temmuz 1897'de Çarlsbad da düzenlenen ve Rothschild'le ile, Rusya ve Osmanlıların Herzl'e karşı olmalarından ötürü kolonizasyon girişiminin zedeleneceğini düşünen Odesa komitesinin kaygılarına karşın, Rusya'daki tüm Siyonizme Bağış Hareketi'nin kongreye katılmasını sağlayacak hazırlık konferansıydı. Odesa komitesini ikna etmek için uzun süre uğraşılmıştı. Max Nordau, tüm dünyadaki Yahudilerin durumunun genel bir görünüşünü çizerken, Rusya'daki pogromlardan bahsetmemesi oldukça güç olacaktı. Ama ne var ki, Rus hükümetini doğrudan suçlayacak herhangi bir söz söylememesi kararlaştırılmıştı. Aynı şekilde, kolonizasyonun sonuçlarından bahsetme ve gelişimini engelleyecek hiçbir girişimde bulunmama kararı alınmıştı. Ama Herzl, kolonizasyonu suçlamaya; bu yolla Osmanlı İmparatorluğunun Filistin'e Yahudi göçünü yasaklayan kararının kaldırılamayacağını, gerekenin, Filistin'i Yahudilere veren bir belgenin (charte) elde edilmesi, yani pratik çalışma yerine politik bir karar olduğunu ileri sürmeye devam ediyordu.

Çok sayıda Hovevei Zion üyesi Yahudilerin yurdunun Filistin olduğunun açıkça belirtilmesini istiyorlardı. Carlsbad'da bu amaçla, "yurtlarını terketmeye zorlanan din kardeşlerine yardım etme"yi

amaçlayan insancıllara hitaben bir bildiri hazırlanmıştı: "Yurtsuz kardeşlerimiz Filistin'den başka bir ülkeye yerleşmek istemiyorlar. İşte bu yüzden, çileli dindaşlarımızın kullanımına sunulan fonların (örneğin merhum haham Hirsch'in fonu) ya da kolonizasyona harcanacak paranın tamamının Filistin'e aktarılmasını öneriyoruz".

Fransa'da Bernard Lazare, Marmorek kardeşler Max Nordau etrafında küçük Siyonist gruplar oluşturmakla birlikte topluluğun büyük çoğunluğu kongreye halen ilgisiz ya da düşmanca tavırlar içindeydi. Edmon de Rothschild, girişimine yöneltilen hiçbir eleştiriyi dinlemiyor, haham Zadoc Kahn kişisel sempatisini belirtmekle birlikte, kamuya herhangi bir açıklama yapmayı kesinlikle reddediyordu.

Herzl'in Batı'da ilgiyle karşılanan fikirleri İslam ülkelerine pek sokulabilmiş değildi. Avrupa uygarlığının etkisinin ulaşabildiği bölgelerde, kolonizasyona bağlantılı olarak kimi gruplar ortaya çıkıyordu. Evrensel Yahudi Birliğinin oluşturduğu eğitim ağı, Yahudi toplulukların modernleşmesine ve Fransız kültürünün yayılmasına büyük katkılarda bulunmuştu. Ama Araplık bilincinin yükselmeye başladığı dönemde kimi Yahudiler, kolonizasyon aygıtlarına yardım ederek yanlış bir yol tuttuklarını farketmişler, yapılması gerekenin Yahudilerin ulusal özelliklerini öne çıkartmak olduğunu görmüşlerdi. Şubat 1887'de Kahire'de "Doğu Yahudiliğin maddi ve manevi yükselişi"ni hedefleyen ve "Yahudi halkının ulusal bağlarını korumasını sağlayacak Siyonizmi" yaymayı da amaçlayan Bar Kohba örgütü kurulmuştu. Böylelikle Arap halkları ve İslam kültürü içinde asimile olmanın olanaksızlığını ifade edilmekteydi.

O zamandan kalan gündemler, hazırlık komite-

sinde görüşlerin nasıl çatıştığını gözler önüne sermektedir. Görüşmelerin sonunda, farklı konuların ayrı raporlar halinde tartışılmasına karar verilmişti:

1) İş grupları, ekonomik, politik ve toplumsal koşullar hakkında istatistik veriler de dahil olmak üzere çeşitli ülkelerdeki Yahudilerin durumları (ülke başına 1 konferans üyesi)

2) Bugüne dek sürdürülen, Filistin'in Yahudi nüfuslandırılmasının sonuçları

3) İnsancıl girişimcilerin Filistindeki görevleri ve *haluka*

4) Yahudi göçünün sorunları

5) Propoganda türleri ve mali gereksinimler

6) Siyonist harekete muhalefet eden hahamlar sorunu"

b) *Delegelerin Coğrafi Kökenleri* - Yirmi farklı ülkede 69 topluluk ve örgütü temsil eden 246 delege arasındaki en önemli grup, toplamın üçte birini oluşturan Rus kökenlilerdi. Bunların çoğu, Hovevei Zion'un çeşitli örgütlerinden gelmekte, İsrail'e bağlılıklarını, orayı tek Yahudi yurdu olarak tanıdıklarını ifade etmekteydiler. Hatta Basel kongresinin hemen ertesinde Varşova'da toplanan Rus Siyonistleri, (93 farklı topluluğu temsilen 160 delege) Herzl'in yürüttüğü diplomasinin sonuçlarını beklemeksizin kolonizasyonu devam ettirme kararı alacaklardı. Siyonizm-özelde de kongrenin hazırlık dönemi-krizdeki Siyonizme Bağış Hareketi'nin uyanışını sağlamış, daha açık politik bakış açıları geliştirmiş, farklı ülkelerden gelen taze "kanları" saflara kazandırmıştı.

Egemen grup, Cermen ülkelerinden (Almanya, Avusturya ve İsviçrenin Alman bölgesi) geliyordu. Viyana, 14 delegeye en iyi temsil edilen şehir konumundaydı. Bu, Viyana'daki topluluğun dinamizmiy-

le, Herzl'in bağlantılarıyla ve şehrin Avrupa Yahudiliğindeki pivot rolüyle açıklanabilir. İşte bu öğeler, Siyonist örgütün merkezinin tartışmasız bir şekilde Viyana olmasını sağlayacaktır. Orta Avrupa'nın ağırlıklı temsil edilmesi, Yidişçeye karışık bir Almancanın -*O Kongressdeutsch*'un- Kongrenin dili olmasını gerektirecekti. Kimi delegelerse İbranice konuşmayı tercih edecekler, Mena'lem Usiskin bu nedenle sekreter seçilecek ve İbranice kongrenin ikinci dili olacaktı.

Fransa'nın Paris ve Montpeller'den gelen görece daha iyi eğitimli temsilcileri de olmakla birlikte delegelerin büyük çoğunluğu Fransa Yahudiliğini pek temsil etmeyen, kötü entegre olmuş, entellektüel kişilerdi. Bunlar arasında Max Nordau gibi Avusturya ya da Rusya, Jacques ve Blanche Bahar gibi Kuzey Afrika kökenli öğrencileri de sayabiliriz.

ABD Siyon Dostları örgütünün özellikle New York'lu üyelerini göndermişti. İstanbul'dan gelen Attali'yi saymazsak, İslâm ülkelerindeki Yahudileri temsilen pek az delege vardı. Israel'in yeni *yişuv*ları ise, koloniciler ve Yafa'dan Heinrich Loewe gibi kolonizasyon sorumlularıyla temsil edilmekteydiler.

c) *Delegelerin Toplumsal Kökenleri* - Delege listelerine ve mesleklerine göz atınca, çeşitli iş gruplarından gelen entellektüellerin sayısı insanı şaşırtmaktadır: doktorlar, tarımbilimciler, hukukçular ama aynı zamanda insani bilimler uzmanları... vardı. Yazarlar (örneğin A'had Ha Am ve İsrael Zangwill) ya da gazeteciler de oldukça kalabalıktı; toplam 40 kadar öğrenci, bir o kadar da gazeteci ve edebiyatçı bulunmaktaydı.

Yalnızca 3 bankerin bulunması, büyük iş burjuvazisinin temsil edilmediğini göstermekteydi. Önemli isimler, konumlarını sarsacağına inandıkla-

rı kongreye katılmamayı yeğlemişlerdi. Tek önemli isim olarak, Londra'dan Jacob de Haas göze çarpıyordu.

Oysa 60 kadar küçük ya da orta düzeyde tüccar sayılabiliyordu. Yani Siyonizm, asimilasyon ideolojilerini destekleyen, kimlik bunalımı ve antisemitizmi tehditlerine karşı çözümler geliştiremeyen -zaten, özellikle öğrencilere ve küçük burjuvaziye tehlike oluşturan antisemitizmden fazla etkilenmeyen- zengin seçkinlerin egemenliklerine karşı Yahudi orta sınıflarının başkaldırısı olarak görülebilir.

Öte yandan, Yahudi proletaryasının gerçek temsilcileri de kongre'de yeralmamaktaydı.

Siyonizmi, *mitzvah* ve *aliya*'yı gerçekleştirme aygıtı olarak gören ve "kurtuluş" saatinin edilgen bir şekilde beklenmemesi gerektiğini düşünen 6 haham da kongreye katılmışlardı.

d) *Dinsel ve Politik Akımlar* - Delegelerin önemli bir kısmı, ulusal Yahudi hareketine yeni katılan kişiler değillerdi. Max Nordau gibi; diplomasi yoluyla, ulusal hukuk tarafından tanınacak ve Yahudi halkına ait olacak bir toprağın elde edilmesini hedefleyen katıksız politik Siyonizm savunucuları, azınlık konumundaydılar. Herz, daha önceden varolan düşüncelere canlılık veren ve gerçekliğin gücünü kazandıran, farklı hareketleri biraraya getirip Siyonist düşünceyi billurlaştıran kişi olmuştur.

Kongrede Ortodoksluğa bağlılığı koruyan ve dinsel nedenlerle, Yahudi halkını İsrail Ülkesi'nde birleştirmeye çalışan güçlü bir dinsel akım da hissediliyordu.

İsrail toprağı, halkı ve Töre'sinin birbirlerine bölünmez şekilde bağlı olduğu, önce Reines ile Misra'li daha sonra Rav Kook tarafından ifade edilecekti.

Çoğunlukta olan "laik"lerin arasında da ayrılıklar beliriyordu: A'had Ha Am taraftarları, öncelikle eğitsel çalışmalar yaparak Yahudi kültürünü güçlendirmenin, İbranice'nin kabulünün, diaspora'da asimilasyoncu güçlerle savaşmanın gerekliliğine inanıyorlardı.

Diğer bazıları Yahudilerin yaşam koşullarıyla, özellikle de antisemitizmin yükselişiyle ilgilenmekte, Yahudi savunma örgütünün kurulmasını istemekteydiler.

Yahudi halkının sefaleti ve az sayıda üretici, gerektiğinden fazla aracı (ara tabaka) içeren Ber Barochov'un deyişiyle "anormal" bir toplumsal piramidin ve kendilerini gerçekleştirme olanaklarından yoksun kişilerin (lufmenschen) varlığı, özellikle Doğu Avrupalı pek çok delegeyi öncelikle toplumsal sorunlara vurgu yapmaya itmişti.

e) *Yahudi Olmayan Katılımcılar* - Kongre Herzl'in isteği üzerine Siyonizle ilgilenen kimi Hıristiyan kişilikler de kabul edecektir. Herzl Siyonizmi, yalnızca Yahudi halkı değil, istikrarsızlığın tehdit ettiği tüm Avrupa devletleri için sorun oluşturan antisemitizmin çözümü olduğuna inanmaktaydı. Hatta, Siyonizmi onların da isteğini -yani Yahudilerin ayrılmasını- gerçekleştireceğini göstermek amacıyla antisemitlerle bile ilişkiye girmeye hazırdı. Örneğin Çar'ın bakanı ve pogromlardan sorumlu kişi olan Plehve ile görüşmeyi kabul edecekti.

Yahudi olmayan bu kişilerin arasında öncelikle Kızıl Haç'ın kurucusu Henri Dunant (1828-1910)'ı saymalıyız. Dunant, kimi tehlikeli spekülasyonlara ve Cezayir üzerine yatırımlara girişmişse de, 1860'lı yıllardan itibaren bir Arap İmparatorluğu ve Yahudi Devleti kurmak üzere III. Napoléon ve Abd el-Kader ile görüşmüştü. Dunant daha sonra acılar

yaşayarak varını yoğunu yitirmiş, unutulmuştu. Ama 19. yüzyılın sonlarına doğru saygınlığı iade edilip çalışmaları incelenmeye başlanacaktı. 1901 Nobel ödülünü alan, barışın ve insani ilkelerin bu büyük savunucusu desteğini Herzl'e verecekti.

Bade grandükünün din adamı olan Hechler, kutsal topraklara can vermeyi vaad eden Herzl'in tasarısından etkilenmişti. II. Wilhelm'le yakınlaşan Hechler, politik bir rol alabileceğini düşlüyor, Herzl de onu, Osmanlı İmparatorunun müttefiki olan ve sultanı, Filistin'e yerleşme hakkını ve özerkliklerini garanti eden bir belgeyi (charte) Yahudilere vermeye ikna edebilecek, Kayzer üzerinde kullanabileceğini umuyordu.

Herzl Siyonist diplomasiyi ilerletmek için, Sultan'a oldukça yakın olan maceracı bir diplomatın, Neulinskinin desteğine de sahipti. Onun aracılığıyla II. Abdülhamid'le 1896 Haziranı'nda görüşmüş, 'Mecidi Emri'ni sağlamış, ama Filistin'le ilgili hiçbir kesin teminat elde edememişti. Sultan ona; "Eğer imparatorluğum parçalanırsa belki de karşılığında hiçbir şey vermeden Filistin'i elde edebilirsiniz. Ama sadece cesedimi parçalayabilirler. Canlı canlı bölünmeyi kabul etmiyorum!" demişti.

3. Kongre'nin Gelişimi (29-31 Ağustos 1897-A) Kadro - Herzl, Yahudi halkının bu ilk toplantısına seçkin bir görünüm kazandırmaya çalışıyordu, bu nedenle tartışmaların gelişimine ve törenlere kişisel olarak çok özen gösterecekti: Delegeler resmi elbise (frak) giymek zorundaydılar. Bu, imgelemleri etkilemeye yönelik bir onur göstergesiydi: Yahudi halkı, paçavralar içinde bir zavallılar sürüsü değildi: kaderinden ve geleceğinden emin bir halktı.

Herzl, parlamenter gelenekleri, *Neue Freie Presse* muhabiri olarak Palais-Bourbon tartışmalarını

izlemiş olması nedeniyle çok iyi bilmekteydi. Basel kongresinin, minyatür bir parlamento gibi gözükmesine çok dikkat ediyordu. Doğu Avrupa'lı bir delegeler, önce, bu, (olayın önemini ve ciddiyetini vurgulayan ama bir ölçüde de yapmacık) protokolden rahatsız olmuşlardı. Ama kısa sürede coşku, delegeleri daha içten ve rahat davranmaya itecek, Yahudi halkının biraraya gelme olayı büyük bir heyecan yaratacaktı.

B) *Açılış* - En yaşlı üye olması nedeniyle Jassy'den Dr. Karl Lippe tüm mutlu günlerde okunan *Che Kheyanu* duasını okuyarak Kongre'yi açmıştı. Böylelikle, Siyonizmin Siyonizme Bağış Hareketi ile bağını da çok açık bir şekilde belirtmişti.

Lippe konuşmasında, Yahudilerin ulus bilincini reddeden asimilasyoncuları suçlamış; Siyonizmin çekinilecek bir şey olmadığını, Filistin'de kurulan 32 koloninin Yahudilerin durumunu kötüye götürmediğini ifade etmişti.

Ona göre Kongreye, haklarını arayan, baskı altındaki Yahudi azınlıkların sesini duyurmalıydı: "Baskılardan kurtulmak ve eski yurdumuza geri dönmek için haykırıyoruz 'Bir şef seçelim ve Kudüs'e dönelim' Eğer diğer uluslar arasındaki görevimiz henüz bitmediyse, bırakın orada tamamlayalım. Çünkü Töre ve Kudüs Tanrısının sesi! yalnızca Siyon'dan gelir."

C) *Herzl'in Rolü* - Daha sonra Kongrenin düzenleyicisi olarak Herzl delegelere seslenecekti: "Yahudi halkını bir gün barındıracak ocağın ilk taşını yerleştirmek istiyoruz" diyerek amacının altını çizecekti. Ona göre, öncelikle raporlar aracılığıyla çeşitli ülkelerdeki Yahudilerin durumlarını tespit etmek gerekmekteydi; bu konuda "Yahudileri birleşmeye iten, antisemitizmdir" saptamasını yapıyordu.

Diaspora'daki Yahudilerin durumu üzerine raporlar, (özellikle Max Nordau'nun çalışması) İsrail Ülkesi'nde durum ve kolonizasyon girişimleri hakkında açıklamalar ve son olarak da diaspora'da izlenecek eğitim ve kültür politikaları üzerine tartışmalar olmak üzere 3 koldan ilerleyen çalışmalara Harzl başkanlık ediyordu.

D) *Nordau ve Yahudilerin Durumu* - Nordau raporu, tüm dünyada varolan ve acil çözüm gerektiren "Judennot"un altını çizmeyi amaçlıyordu. Nordau "Judennot"u "Yahudilerin insan olmalardan değil, Yahudi olmalarından ötürü çektikleri ve Yahudi olmasalar çekmeyecekleri acılar" diye tanımlamaktaydı.

"Özgürleşme"yle birlikte Yahudiler, diğer halkların kimliklerini edinemeden kendi kimliklerini yitirmişlerdi. Antisemitizme karşı ne yurtları ne de sığınakları vardı. "Özgürleşmiş" Yahudiler, gerçeklik, güvenlik ve umuttan yoksun yeni Marrane'lardır.* Tek umutları da devrimde yatmaktadır. Yahudilerin sefaletine kimse, -ne Hıristiyan halkları ne de biz- ilgisiz kalabilir. En büyük düşmanlarının bile yeteneklerini takdir ettiği bir halkın fiziksel ve entellektüel sefalet içinde ölüme yaklaşmasına göz yummak büyük bir hata olacaktı."

Bu sentez raporundan sonra çok sayıda konuşmacı, kendi ülkelerindeki durumu özetler: Usiskin Rusya'dan, Jacques Bahar Kuzey Afrika'dan bahsedecek Max Mendelstam *Ştetl*'in sefaleti üzerinde duracaktı.

(*) Marrane: İspanya'da dinlerini değiştirmiş gibi gözüküp, ibadetlerini gizliden gizliye sürdüren Yahudiler - çn.

III. Basel'deki Kazanımlar

1. Basel Programı - "Siyonizm, Yahudi halkı için Filistin'de, açık güvenceleri bulunan ve kamusal hukuk tarafından tanınan bir yurt yaratmayı hedefler. Kongre bu amaçla aşağıdaki olanakları denemeyi düşünmektedir.

1) Filistin'in çiftçiler, zanaatkarlar ve işçiler tarafından kolonizasyonunun ilke olarak teşvik edilmesi.

2) Bulundukları ülkelerin kanunlarına uymak suretiyle tüm Yahudilerin yerel ya da genel derneklerde birleştirilmesi ve örgütlenmesi.

3) Yahudi kimliği ve bilincinin güçlendirilmesi

4) Hükümetler nezninde Siyonizmin amaçlarının gerçekleşmesini sağlayacak anlaşmaların elde edilmesi için çalışılması.

Siyonizmin bu kurucu metni, farklı eğilimleri temsil eden küçük bir komite tarafından hazırlanmış, delegelere sunulmuş ve tartışıldıktan sonra oybirliğiyle kabul edilmişti. Ama çok geçmeden, Siyonizmin hedeflerinin tanımı konusunda ayrılıklar çıkacaktı. Orijinal metin "hukuksal olarak tanınan bir yurt"tan bahsederken Bodenheimer ve Motzkin "uluslararası hukuk tarafından garantiye alınmış bir yurt" tanımını öneriyorlar, sonuçta ikisi arasında bir deyişte; "açık güvenceleri bulunan ve kamusal hukuk tarafından tanınan bir yurt" kavramında oybirliğiyle karar kılınıyordu. Formül yeterince açık, ama Osmanlı İmparatorluğuna saldırmayan bir üslupla kaleme alınmıştı. Yurdun yeri açıkça belirlenmişti. Sözkonusu olan Filistin'di. Siyon'a yüzyıllık bağlılık ve Siyonizme Bağış Hareketi'nin gücü, Herzl'in kurulacak yurdun yeri konusundaki kararsızlıklarını gidermişti.

Herzl'in umduğunun aksine program Filistin'e göçü durdurmuyor, aksine-ayrıcalık belgesi elde edilmediği halde- teşvik ediyordu. Böylelikle yeni bir ekonomik yapının oluşturulmasına gidiliyordu.

Program, tüm Yahudileri merkezî Siyonist örgütte toplamayı ve tüm ülkelerde yerel şubelerin kurulmasını önermekteydi.

Ayrıca eğitime çok önem veriliyor, böylelikle A'had Ha Am taraftarlarının istedikleri oluyordu: Yahudi ulusal bilinci, her türlü kültürel etkinlik - özellikle İbranice eğitimiyle- sağlamlaştırılacaktı.

Sonuncu, ve Herzl'in bizzat yürüteceği karar, Siyonist örgütün, Osmanlı imparatorluğundan Filistin'e yerleşme iznini ve büyük güçlerin desteklerini almak için atak bir diploması izlenmesi kararıydı.

Bu sentez programı, en geniş mutabakata varmak amacını gütmekteydi ve İsrail devletinin kuruluşuna dek hareketin temel belgesi olarak kalacaktı.

2) Siyonist Örgütün Kuruluşu - İsrail'de ve diaspora'da bulunan, Yahudi devleti fikrini destekleyen tüm kurumları birleştiren dünya çapındaki Siyonist örgüt, Basel'de doğmuştur. Örgüt, başlangıçta, Yahudi halkının tümünü biraraya getirmek ve Basel programını uygulamak amacıyla oluşturulmuştu.

Örgüte, 18 yaşını bitirmiş her Yahudi, Basel programını benimseyip onu gerçekleştirmeye çalışması şartıyla üye olabilmekteydi. Örgüte girebilmek için *Şekel* adı verilen bir miktar para bağışlama da gerekiyordu. Eski bir ağırlık, daha sonra 2. Tapınak döneminde de para birimi olan *Şekel*'in seçilmesi, yüzyıllar süren sürgünden sonra bile- İsrail Krallığıyla gelecekteki Yahudi Devleti arasındaki sürekliliği vurgulamaktadır. Pratikteyse her

ülkenin Para birimi (frank, mark, liret, ruble, dolar vb..) kullanılmaktaydı.

Üyeler ulusal federasyonlarda toplanıyorlardı ve örgüt tüm ülkelerdeki federasyonların yapısına dikkat etmek durumundaydı. Yerel düzeyde şubeler, propagandayla ve kitleleri harekete geçirmekle yükümlüydüler. Yüz üyeli her grup kongreye bir delege göndermekte, her delege en çok on olmak üzere çeşitli grupları temsil edebilmekteydi.

Çok geçmeden ideolojik akımlar billurlaşacak ve uluslar arası düzeyde eğilimler (örneğin dinsel Mizra'hi ya da Siyonist sosyalist akımlar) belirecekti. Delegeler gitgide nisbi olarak "politik" listeler üzerinden, Siyonist örgütün tüm üyeleri tarafından seçileceklerdi.

Kongre Siyonist hareketin en üst organıydı. Her yıl toplanmakta ve gerçek bir parlamento gibi çalışmaktaydı. Bu ritm, hareketin coşkusunun ayakta kalmasını sağlıyordu. Herzl'in yaşamı boyunca Kongrelerin Londra'da düzenlenen dördüncüsü dışında tümü Basel'de yapıldı. Kongrenin yürütmeyi üstlenip Siyonist politika güden eylem komitesi her yıl faaliyet raporu hazırlıyor, örgütü tüm başvuru ve görüşmelerde temsil ediyordu. Örgütün Viyana'daki merkezine Herzl başkanlık etmekteydi. Yani sonuçta, parlamenter-demokratik bir yapı sözkonusuydu.

Örgüt kendini uzmanlaşmış organlarla donatmaya gidecek, *Die Welt* Siyonist yürütmenin resmî yayını haline gelecekti. Yavaş yavaş başka İbranice yayın organları da yerel şubeler tarafından çıkarılacak, Siyonizme Bağış Hareketi'nin eski gazeteleri de siyonist yönelim kazanacaklardı.

Herzl; Bab-ı Ali'yle (Osmanlı hükümeti) görüşüp, Filistin'in kendilerine verilmesini sağlamak

için gerekli fonları toplamayı istemekteydi. Büyük insancılların ve Yahudi bankerlerin desteğini alamadığından, gerekli parayı halktan toplamayı düşündü, hareketin mali organı *Kerem Hayesod*'un görevi bu olacaktı. Herzl, toprak alımlarını ve koloni kuracaklara verilecek borçları finanse etmek üzere bir bankanın kurulmasında da çalışmış, hisselere bölünmüş bir şirket olan Jewish Colonial Trust bu amaçla 1899'da kurulmuştu.

Filistin'de, örgütün ortak mülkiyetinde olacak ve kolonicilere bırakılacak toprakları satın almakla görevli Yahudi ulusal fonu (*Keren Kayemeth Le Israel*), ancak 5. Kongre sırasında, 1901'de kurulabilecektir.

I. Kongreden itibaren, diasporada ve İsrail Ülkesi'nde kurulacak eğitim kurumlarının, özellikle de açılışı manda dönemini bulan İbrani Üniversitesi'nin yapıları tasarlanmaya başlanıyordu.

Yani Basel kongresinden itibaren Filistin'de, örgütlü ve iradeli kolonizasyona bağlı devlet yapısını geliştirecek ögelerin tohumları atılıyordu.

Bu nedenle Herzl imgelere seslenen sembollerin seçimine büyük önem vermekteydi. Hatta Siyonist hareketin bayrağı Wolffson tarafından kongreden önce tasarlanmıştı. Herzl'in altını çizdiği üzere "insanlar bir bayrak için ölebilirler"di. Bayrağın renkleri (beyaz ve mavi şeritler) *talit*'i andırmaktaydı: bu, bayrağın halkın üzerini, her Yahudinin ölene dek yanında olan dua şalı gibi örtmesi gerektiğinde göndermede bulunuyordu. Herzl bayrakta, ileride yeni Yahudi devletinin maksimum kanuni iş saatini temsil etmek üzere yedi yıldız bulunmasını istiyordu (o tarihlerde kanuni iş saatinin 10 olduğunu ve sendikaların 8 saati kabul ettirmek için mücadele ettiklerini hatırlatalım). Bu, hareketin ilerici ve

toplumcu yönüne işaret etmektedir. Sonuçta, içinde, kimi zaman Yahudileri aşağılamak amacıyla kullanılan ama artık bir onur ve kimlik işareti olacak, en üstün Yahudi sembolü, Davud yıldızı bulunan bayrak ortaya çıkıyordu.

Çok geçmeden, insanları coşturmak üzere ulusal tarihteki önemli olaylara, özellikle de Makabelerin kahramanlıklarına göndermede bulunan marşlar yazılmaya başlandı. Naftal Herzl Imber'in *Hatikvah*'ı (Umut) Siyonist marş olarak seçildi.

"Yahudinin ruhu çoktanberidir
Kalbinin derinliklerinde titriyorsa
Ve gözünü, doğunun uzak diyarlarında,
Siyon'a çeviriyorsa
Umudumuz henüz yitmemiştir
Toprağımızda; Siyon Toprağı ve Kudüs'te
Özgür bir halk olmanın iki bin yıllık umudu..."

Dil sorununun da sembolik bir değeri vardı. Herzl, Avrupa kültürünü almış Yahudilerin gerçek *Lingua franca*'sı olan ve Yidişçe'ye alışmış Yahudi kitlelere ulaşmayı kolaylaştıran Almanca'ya bağlıydı. Bundan dolayı gelecekteki Yahudi devletinde, dünyaya açılımın simgesi olarak uluslararası, modern bir dilin kullanılması fikrini destekleyecekti.

Ama Siyonizm salt, Yidişçeyi bırakma arzusunu da içeren, getto'dan kopuş hareketi değildi. Aynı zamanda asimilasyonla bağları koparma, Yahudi geleneklerine ve kimliğine geri dönüş girişimiydi. Öte yandan İbranice İsrail'in zaferini yaratan büyük eserlerin kaleme alındığı dil değil miydi? Çok sayıda Siyonist için, entellektüel ve bilimsel tüm etkinliklerde olduğu gibi günlük yaşamda da kullanılabilecek modernleştirilmiş bir İbraniceye dönüş zorun-

luydu. İbranice İsrail Ülkesi'nde eğitim dili olmalıydı. Dil tartışmaları, Yahudi ulusal yurdu kuruluncaya dek sürdü; Almanca artık mümkün değildi, İngilizce mandacı gücün diliydi, böylelikle İbranice *yişuv*'un dili oldu. Siyonizme Bağış Hareketi'nin katkısıyla İbranice'ye dönüş kendini, ulusal uyanışın en önemli ögesi olarak dayatmıştı.

BEŞİNCİ BÖLÜM
SİYONİST HAREKETİN BAŞLANGICI

I. Ani Başarı

Kongre; ulusal Yahudiliğin, Siyonizme Bağış Hareketi'nin tüm taraftarları arasında ve genelde, Batı'nın kültürlü Yahudileriyle (en sonunda) biraraya gelen ve gelecekleriyle ilgilenmeye başlayan Doğu Avrupalı Yahudi kitlelerinde, büyük bir umuda yolaçmıştı.

Basel Kongresi; Doğu Avrupa Yahudi basınında geniş ölçüde tartışılacak, propoganda ve örgütlenme sayesinde tüm Yahudiler Siyonizm adını işitecek ve Siyonist çevrelerle ilişkiye geçebileceklerdi. Siyonizm bundan böyle, Yahudi halkını daha fazla olmasa da en az kendi ölçeğinde harekete geçirebilen çeşitli akımlarla (örneğin asimilasyonculuk, Yahudi kimliğinin göç etmeksizin korunmasını destekleyen eğilimler ya da Sosyalizm yanlılığı vb.) birlikte Yahudi halkının geleceğine dair tasarılar arasında sayılmaya başlanıyordu.

Batı'da, özellikle de Fransa'da Siyonizm az yankı bulmuş, Basel kararları kısıtlı çevrelerce tanınmış, çoğunlukta olan asimilasyoncu çevreler kasıtlı bir sessizlik içine girmişlerdi.

Yahudi olmayan çevreler Basel Kongresinin çalışmalarını belli bir dikkatle izliyorlardı. Büyük gazeteler olayı anlatıp çalışmaları özetlemişler, hatta programdan bile bahsetmişler ama yine de bunun,

Yahudiliğin, küçük bir akımın marjinal bir anını temsil ettiğini düşünmüşlerdi.

İşin tuhaf tarafı, Basel Kongresi en fazla etkiyi antisemit mitolojide yapacaktı. Yahudiliğin tüm temsilcilerinin biraraya gelmesi, Yahudilerin dünyayı istikrarsızlığa sürüklemek için her yola başvurarak komplolar düzenledikleri fikrini doğuracaktı. İşte bu dönemde Çarlık polisi Yahudi tehlikesini kanıtlamak ve önlemek üzere düzmece belgeler olan, *Protocoles des sages de Sion*- Siyon Bilgelerinin Protokolleri'ni gündeme sokacaktı. Tüm kötülüklerde Yahudi parmağı bulunduğunu ispata çalışan ve tarihin komplolarla dolu bir yorumunu sunan protokoller, Çar rejiminden Nazizme dek pek çok iktidara hizmet edeceklerdir. Çok sayıda Arap ülkesinin propogandası da, tüm kötülüklerin kaynağı ve uluslararası bir komplo sayılan Siyonizmi çökertmek üzere belgeleri yayacaktır.

Kongre en büyük etkiyi hiç kuşkusuz Rusya'da yapmıştı: bir militanın belirttiği üzere Doğu Avrupa Yahudilerinin kaybedecek hiçbir şeyleri yoktu.

Kongrenin Fransa'da bulduğu yankı ise tamamen farklıydı: Michael R. Marrus'un *Les Juifs de France à l'époque de l'Affaire Dreyfus*- Dreyfus Olayı Döneminde Fransız Yahudileri adlı eserinde (314. sayfa) belirttiği üzere; büyük çoğunluk yurtlarına ya da asimilasyon ideolojilerine bağlılıklarından ötürü Kongre'ye düşmanca yaklaşmışlardı. Joseph Reinach ise Siyonizmin "saf ve uzun uzadıya düşünmemiş kişileri tuzağa düşürmek için antisemitizm tarafından planlandığını" bile iddia edebilecekti.

Daha uzlaşmacı bir tavırla yaklaşan kimi yorumcular ise; Siyonizmin Fransa için zararlı olduğunu, ama belki de Doğu Avrupanın ezilen Yahudilerinin sorunlarına çare bulabileceğini savunmak-

taydılar. Örneğin Louis Lévy *Univers Israélite*- Yahudi Evreni adlı eserinde; varlıkları ellerinden alınmış Yahudilere yardım edecek insancıl bir Siyonizmi desteklerken, "milliyetçi Siyonizmi" sert şekilde suçluyordu.

Öte yandan; Almanya'daki hahamlar başından beri Siyonizme karşı şiddetli bir kampanya yürütmekteyken, Fransa'daki hahamlık daha temkinli bir hava takınmaktaydı. Topluluğun çoğunluğunun Siyonizme karşı olduğundan haberdarsa da, ezilen Yahudilerde dayanışma duygusunu uyandırmak istiyor; laikleşme sürecinden duyduğu kaygıdan ötürü, kendisinin ancak destekleyebildiği, Yahudi değerlerine dönüşü Siyonizmde görüyordu.

Yine de Basel Kongresi, Fransa'daki küçük Siyonist grubuna canlılık kazandırmıştı. Çeşitli insancıl kuruluşlar örgütlü politik hareketlere dönüşüyordu; çok sayıda Siyonist konferans, özellikle Doğu Avrupa kökenli yüzlerce dinleyiciyi biraraya getirmekteydi. Siyonist basın da yavaş yavaş oluşuyordu. Bernard Lazare bir grup entellektüeli biraraya toplayarak *Zion*'un Fransızca ekini yayınlayacak, Siyonizmin içeriğinden bahsederek antisemitizme karşı Yahudi yanıtı verilmesi gereği üzerinde duracaktı. *Kadima* 1893'ten itibaren, isimilasyona buluşan "utanılacak Yahudileri" ifşa edecek, Yahudi devletinin kurularak Yahudi halkının onurunun korunmasını ve maddi durumunun düzeltilmesini isteyecekti. 1899'da Jacquel Bahar'ın kurduğu *Le Flambeau*- Meşale, Fransa'daki Yahudi topluluğunun yöneticilerinin korkak tutumunu eleştiriyor, Dreyfus davasıyla Yahudi halkı üzerinde başlatılan baskıları reddediyor; "Fransa'daki Yahudilerin durumu kabul edilemez hale gelmiştir" tespitinde bulunuyordu.

Bu koşullar altında Basel Kongresinin Fransa'daki etkisinin kısıtlı olduğu anlaşılmaktaydı: pek çok yorumcu, Fransız Yahudiliğinin yöneticilerinin açıklamalarına dayanarak, Yahudilerin artık bir halk oluşturmadıklarını ve Filistin'e yerleşmeyi kesinlikle düşünmediklerini ifade etmişti.

II. Siyonist Örgütün İlk Adımları

Hareketin gelişimi hızlı olmuştu: 1897'de örgütün 177 şubesi bulunurken ertesi yıl sayı 913'e çıkmıştı. İkinci kongrede delege sayısı iki katına çıkmıştı; aynı zamanda eğilimler de açıkça farklılaşmaya başlamış, Nahman Syrkin'in yönettiği sosyalist kanat ile, -Hovevei Zion'un yaşlı üyelerinin çabalarıyla- Herzl'in politik Siyonizmiyle Ahad Ha Am'ın kültürel sosyalizmini sentezleyen prolik-Siyonist bir kanat oluşmuştu. Siyonist militanların sayısını tespit etmek güç olmakla birlikte 1900'den itibaren 100.000 kadar Rus Yahudisinin *şekel*lerini ödedikleri biliniyordu. Her kongrede, Şili'den Hindistan'a, Yeni Zelanda'ya dek dünyanın hemen her köşesinde gün geçtikçe yeni federasyonlar kurulduğuna tanık olunuyordu.

Ama Yahudi Sandığı'nın yürüttüğü ve 2 milyon İngiliz sterlini sermaye toplamayı hedefleyen etkinlik, Rothschild'in para vermeyi reddetmesi ve Rusya'daki milyoner Yahudilerin sözlerini tutmaması nedeniyle aksıyordu. 1900'de girişime başlamak için gerekli olan 250.000 sterlinin yalnızca dörtte biri toplanabilmişti. Herzl yavaş yavaş tüm servetini harekete aktarıyor, böylece geçinmek için gazeteciliğe bağlı kalıyordu.

1. Herzl'in Yürüttüğü Diplomasi - Herzl geniş kapsamlı bir diplomatik faaliyete girişmişti. El-

bette ki Osmanlı İmparatorluğuyla ilgileniyordu. Nevlinski'nin ölümü kendisi için ağır bir darbe olduysa da, çok geçmeden Abdülhamit'le görüşmesini sağlayacak Macar Yahudisi Arminus Vambéry'nin yardımını edinecekti. Herzl, sultana Osmanlının sanayileşmesi ve büyük güçlerin hakimiyetinden kurtulması için tüm Yahudilere maddi destek vermesini teklif edecekti. Ama Sultan'ın danışmanları kabul edilmesi mümkün olmayan şartlar koşuyorlardı. Osmanlıların borcunun silinmesi için 30 milyon sterlin gerekiyordu. Bu koşulda bile Filistin'e yerleşebilmek için Yahudilerin Türk nüfusuna geçmeleri gerekecek; yine de aynı yerde oturamayıp dağınık koloniler kurabileceklerdi.

Herzl ayrıca, Bade grandükü ve Philip Eulenburg aracılığıyla II. Wilhelm'in desteğini almaya çalışacaktı. Onunla görüşmek üzere ilk kez İsraile gidecek, ülkenin ve Yahudi toplulukların sefaletinden çok etkilenecekti. II. Wilhelm Herzl'i 2 Kasım 1898'de Kudüs'te kabul edecek, ama görüşme hiçbir olumlu yanıt alınmadan sona erecekti. Almanların yayınladığı bildiride; İmparator'un Filistin'de tarımın gelişmesinden mutluluk duyacağı, ama bunun Sultan'ın egemenlik sınırları dahilinde olması gerektiği ifade edilmekteydi. Yani pratik çalışmanın - kolonizasyonun- ancak büyük devletlere yaltaklanarak yapılabileceği anlaşılıyordu.

İngiltere'yle görüşmeler ise daha ileri gidecek ve somut teklifler yapılacaktı. Herzl, Nathanel Meyer Lord Rothschild'ın muhalefetine karşın 1902'de, Doğu Avrupa'lı Yahudilerin göçü ile ilgilenen Kraliyet Araştırma Komisyonunun önünde fikirlerini savunma imkanı bulacak, İngilizlerin bu bekleyiş içinde acil bir çözüm olarak Sina ya da Kıbrıs gibi Filistin'e yakın bir toprağı Siyonistlere tahsis etme-

sini isteyecekti. Ekim 1902'deyse, Yahudilerin El-Ariş'e yerleşmeleri fikrine sempatiyle yaklaşan Sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlain'le görüşecekti. Bu arada, *Jewish Chronicle*'ın gelecekteki yazı işleri müdürü olan İngiliz Siyonist Leopold Greenburg'ü de Mısır Genel Valisi Cromer'le görüşmesi için devreye sokacaktı. Vali özellikle, gelecekteki koloninin su gereksinimini karşılama yollarını araştıracak bir uzmanlar komisyonunun kurulmasını kabul edecek ama tasarı, Nil'den çok fazla su alınacağı nedeniyle Mısır'lı yetkililer tarafından reddedilecekti. Herzl bundan sonra, pogromlardan sorumlu olan Rusya İçişleri Bakanı Plehve'yle görüşecekti. Rus Siyonistlerinin büyük tepkisini çeken görüşmede Herzl; Rus Yahudilerinin göçünü hızlandırmayı planlıyor, Plehve'nin kimi tavizler vererek Siyonist propogandaya, Yahudi Sandığı'nın hisse satışlarına, Yahudi Ulusal vakfına para toplanmasına konan yasakları kaldıracağını umuyor, Yahudilerin kurtulmayı isteyen Rusya'nın desteğini alabileceğini düşünüyordu. Rus hükümetiyse, Yahudi milliyetçiliğini güçlendirecek girişimleri ve rejime yönelik muhalefeti yasaklamakla birlikte, Yahudi nüfusunun azalmasını sağlaması halinde Siyonizme destek vermeyi kabul edecekti.

IV. Kongre sırasında Herzl, Siyonizmin büyük bir güç tarafından ilk kez resmi olarak tanındığını ilan edecekti. Sözkonusu olan, İngiliz Sömürgeler Bakanlığı Protektora Servisi Başkanı Sir Clement Hill'in Greenberg'e gönderdiği bir mektuptu: Majestelerinin Hükümeti, "Yahudi ırkının durumunun iyileştirilmesine yönelik iyi hesaplanmış tüm tasarılarla" ilgilendiğini belirtmekteydi. İngiliz hükümeti, olasılıkları araştıracak Siyonist bir komisyona tüm kolaylıkları sağlamaya hazırdı. Ayrıca, "so-

nucun olumlu çıkması halinde, yerel yönetimini Yahudi bir yetkilinin yürüteceği bir koloni kurulabilir ve koloniciler ulusal geleneklere saygı gösterirler" denmekteydi.

Başlangıçta, Yahudi halkının tanınması güçlü bir coşku ile karşılanacak, ama İngilizlerin yerleşim yeri olarak Uganda'yı önermesi hareketi derinden bölecekti. Herzl 1903 de Roma'da III. Victor Emmanuel'le görüşecek, kral, zaten epey Yahudi nüfusun bulunduğu Filistin'i Yahudilerin ele geçireceklerine ve yasağa rağmen topraklara yerleşebileceklerine olan inancını belirtecekti. Pâpa ise girişimleri açıkça suçlamamakla birlikte, Siyonistlerin, kilisenin çıkarlarına engel olabileceği ve 'aşağı konum'u ile, Hıristiyanlığın gerçeklerinin canlı kanıtı olan Yahudi halkı üzerinde yürüttüğü politikaları zedeleyebileceğinden duyduğu kaygıyı dile getiriyordu: "Bu hareketi takdir etmemiz mümkün değildir. Yahudilerin Kudüs'e gitmelerini engelleyemesek de bunu asla onaylayamayız..."

Diplomatik çabaların hayal kırıklığına uğrattığı sonuçlar verdiği ortaya çıkıyordu.

2. "Altneuland" (Eski-Yeni Ülke) - Herzl bu düşkırıklıklarını gidermek ve sabırsız militanların duygularını coşturmak üzere, Siyonist iradeciliği temsil eden kehanet romanını, *Altneuland*'ı yazar. Verilen mesaj, "Eğer isterseniz bu, uydurulmuş güzel bir öykü olarak kalmaz"dır. Aslında ütopyanın tam tersidir gösterilen, Siyonist tasarının gerçekleştirilebilir olduğu ifade edilmektedir. Roman, 20. yüzyılda Avrupa Yahudilerinin durumuyla, yirmi yıl sonra (1923'te) Filistin'de Siyonistler tarafından kurulacak olan Yeni Toplum'daki özgür yaşam arasındaki karşıtlığa dayanmaktadır.

Herzl romana "Judennot"u çağrıştırarak başlı-

yordu: Hukuk doktoru Friedrich Löwenberg, antisemizmin kariyerlerini tıkadığı ve "ıslah edilmiş proleterler"den öte bir şey olmayan genç Yahudi entellektüelleri temsil etmekteydi. Löwenberg'in arkadaşları, intihardan ya da Yahudi proleter kolonileri kurmak üzere Brezilya'ya kaçmaktan başka çıkar yol bulamamışlardı. Yahudi burjuvazisi üstünkörü ve tasasız bir yaşam sürmekteydi. Antisemitizm onlara zarar vermiyorsa da genel durum gitgide kötüleşmekteydi. Haham Weiss çözümün Filistin'e dönüş olabileceğini söylediği zaman yalnızca alayla karşılanmıştı. Löwenberg ise bu kirli dünyadan tamamen bireysel bir kaçışla kurtulacaktı, ama bağlarını kesmeden önce, babaları Krakow'da işportacılık yapan ve Viyana'ya yerleşerek işsiz kalan Littwak ailesinin sefaletine tanık oluyordu. Aile, her şeye karşın özsaygısını ve inancını korumuştu: "Yehova sahip olduğu her şeyi geri alabilir, Tanrımız yaşıyor" demekteydiler. Ama Löwenberg kendisini Filistin'e bağlı hissetmemektedir: "Filistin'le hiçbir ilgim yok. Hiçbir zaman da olmadı. Atalarım orayı bin sekiz yüz yıl önce terketmişler, onunla ne yapabilirim ki? Yalnızca antisemitlerin Filistin'in bizim yurdumuz olduğunu söyleyebileceklerine inanıyorum." Tüm ulusal bilincini yitirmiştir ve bir Siyon Dost'u ona şöyle diyecektir: "Kendi halkınıza yabancısınız. Eğer Rusya'ya gelirseniz, ulusumuzun halen yaşadığını görebilirsiniz. Bize canlı bir gelenek kaldı: geçmişimizde sevgi ve geleceğimize inanç. Aramızdaki en iyi ve bilgili kişiler bir ulus olarak kabul ettikleri Yahudiliğe sadık kaldılar. Biz başka hiçbir ulusa ait olmak istemiyoruz."

Ama antisemizm de Yahudileri göç etmeye zorlamaktadır: "Baskılar ekonomik ve toplumsal idi. İş yaşamımızda bizi boykot ediyor, Yahudi işçilere çok

düşük ücretler uyguluyor, üyelerimizi serbest mesleklerden dışlıyorlardı. Yüzyılın dönüm noktasında, en yüksek kademedeki bir Yahudinin bile karşılaştığı diğer güçlüklerden bahsetmiyorum bile."

Tüm bunlardan sonra Herzl, Siyonizmi salt Yahudi halkı değil tüm Avrupa için tek çözüm olarak sunmaktadır. Kitapta 'kurtuluş' kendini, Yahudilerin ahlâki ve fiziksel dönüşümü olarak göstermekte, özellikle de İsrail ülkesi bu sayede gelişmektedir: barbar ve azgelişmiş Filistin şimdi, uygarlık ve tekniğin eşiğindedir. Oysa kurgu, gerçeklerden epey esinlenmişti. Herzl'in Yeni Toplum'undaki teknik başarıların tohumları, 1900'lerin başındaki bilimsel araştırmalarla atılmıştı. Herzl'in kitapta kapitalizm (özel mülkiyet ve bireysel girişimcilik) ile sosyalizm (üretim kooperatifleri ve yardımlaşmacılık) arasında şekillendirdiği toplum düzeni, yerel sosyalizm deneylerinden esinlenmişti. Herzl daha o tarihte tüketim toplumunu ve Koruyucu-Devlet'i (L'Etat-Providence) ilan ediyordu.

Herzl kitabın sondeyiş bölümündeyse sert bir şekilde gerçeklere döner: bu düşü gerçeğe çevirebilecek yegane güç iradedir. Tutsaklıktan kurtulmak istemeleri ve örnek bir toplum kurmak üzere yurtlarına geri dönmeye karar vermeleri halinde kendilerine sunulacak bu ülkede düş ve eylem (aynı eski ve yeni gibi) birbirine karışmıştır.

III. Hareketin Zayıflıkları

I. Siyonizme Muhalefetler ve İç Gerginlikler - A) *Yahudi Dünyası İçinden Muhalefetler* - 20. yüzyılın başında Siyonizm, Yahudilik içindeki hareketlerinden yalnızca biri, hatta küçük çaplılarındandı. En temel gücü -gerginliklerle de olsa-, her

köken ve eğilimden Yahudiyi, Doğulu ve Batılıları, dinci ve sosyalistleri birarada tutan uluslararası örgütlenmesi ve Yahudi halkı için tutarlı bir program sunuyor olmasıydı.

Ama yine de, kendisini propoganda ve kitleleri kazanma çalışmasına girmeye zorlayacak güçlü muhaliflere çarpacaktı.

Doğu Avrupa'nın proleterleşmiş Yahudi kitleleri, devrimci politik eylemleri, özellikle de özsaygılarını geri veren, Yidişçeyi kültürel özerkliğin dili yapan ve kendilerine, coğrafi kopukluğun olmadığı yarınlar vaadeden Bund'a anında yöneleceklerdi. Diğer bir akım ise, Yahudileri ABD'ye yerleşerek orada ulusal-kültürel özerklik geliştirmeye itiyordu.

Dinsel, ortodoks ya da Hassidî Yahudilerin çoğunluğu İsrail Ülkesi'ne bağlılıklarını belirtiyor, Siyonizmi, Tanrı'nın yerine insanı koymaya çalışan sapkın-laik bir hareket olarak görüyordu. Buna "asiyonizm" denecektir.

Ama militan antisiyonizm özellikle, asimilasyon ideolojilerinin güçlü olduğu Batı Avrupa'da gelişmekteydi. Onlar artık, Yahudileri "özgürleşme"nin nimetlerinden mahrum etmeye çalışan antisemizme ve tuzak olarak gördüğü "özgürleşme"yi reddeden ulusal harekete karşı savunma halindeydiler.

B) *Yahudi Olmayanların Siyonizme Muhalefetleri* - a) Avrupa ülkelerinde Siyonizme karşı başlıca tepki, "özgürleşme"nin sorgulanması olmuştu.

Doğu Avrupa'da bu bilinçlenme genelde kaygıyla karşılanıyor ve devrimci bir hareket olarak değerlendiriliyordu.

Antisemitler, bir baskı grubuna dönüşebilecek bu uluslararası Yahudi örgütünün gizli gücünden rahatsız olmuşlar, çok geçmeden "çifte sadakat" sorununu ortaya atmışlardı.

Siyonizm, tutucu Protestan çevrelerde sempatiyle karşılandıysa da; ulusal Yahudi uyanışı ve özellikle kutsal yerleri (Lieux Saints) tehdit edebilecek olan Kudüs üzerinde hak iddiası, Romanya ve Rusya Ortodoks Kiliselerinde olduğu gibi, Katolik Kilisesinde de hoşnutsuzluk yaratmıştı.

b) *Arap Sorunu* - Ağırlıklı olarak Yahudilerin devleti olacak ilerideki ülkede, Arap nüfusunun geleceğinin, haklarının nasıl belirleneceği konusunda pek az düşünüldüyse de, bu konunun tamamen atlandığı söylenemez. Filistin'in "halksız bir toprak" olmadığı bilinmekteydi. Filistin'de 600.000 Arap yaşıyordu. Yahudi hareketinden hemen sonra doğan Arap ulusal hareketi kendini yeni yeni ifade etmeye başlıyordu. Ama ayrı bir Filistinli Arap hareketinden söz etmek henüz mümkün değildi. Yönetsel bir birim bile olmayan Filistin genelde, Suriye'ye bağlı coğrafi bir bölge olarak kabul edilmekteydi.

Yine de, ilerideki gerginliklerin belirtileri yavaş yavaş ortaya çıkmaktaydı. Baştan itibaren koloniciler kendilerini Arap "eşkiya"lara karşı korumak durumunda kalmışlardı. Mülkiyet hakkının, başkalarının o topraktan geçiş haklarını engellemediği Filistin'de, Yahudilerin toprak satın almaları tepki topluyordu. 1891'da önde gelen 500 Kudüs'lü Arap, İstanbul'a, Yahudilerin giderek toprakları ve ticareti ele geçirdiklerinden yakınan bir dilekçe göndereceklerdi. Osmanlı imparatorluğu da, kamuoyunun baskısıyla Yahudi göçünü durduracaktı. 1893'te Leo Motzkin, Yahudilerle kışkırtılmış Araplar arasında çok sayıda çatışma çıktığını belirterek, Siyonistlerin Arapları fiili dostları saymalarına karşın Kilise'nin Yahudi karşıtı duyguları körüklediğini ifade ediyordu.

Basel Kongresi ve ikinci *aliya* yerleşimlerinden

sonra 1899 yılında eski Kudüs valisi ve Osmanlı Meclisi üyesi Yusuf Ziya Alkhalid, Fransa başhahamı Zadoc Kahn'a hitaben, Yahudileri Filistin'de bağımsız bir yurt yaratma fikrinden caymaya çağırır. Ona göre Siyonist tasarı Arap milliyetçiliğini körükleyerek, Osmanlı İmparatorluğundaki hassas dengeyi bozabilecektir. Nagib Azury, 1905'te Paris'te yayınladığı *Le Réveil de la Nation Arabe* - Arap Ulusunun Uyanışı adlı eserinde iki karşıt ulusal hareketin doğuşunu anlatmaktadır:

"Aynı doğadan olmasına karşın yine de birbirine karşıt iki önemli gelişme -henüz kimsenin dikkatini çekmemekle birlikte- Osmanlı'nın Asya topraklarında ortaya çıkıyor: biri Arapa ulusunun uyanışı, diğeriyse Yahudilerin eski İsrail monarşisini yeniden kurmak amacıyla yürüttükleri gizli çabalar. Bu iki hareket, biri diğerine galip gelene dek savaşmaya mahkumdur. İki karşıt ilkeyi temsil eden iki halk arasındaki bu savaşımın sonucu, tüm dünyanın kaderini etkileyecektir."

"Yani; insan, yetenekli bir yazar ve gerçek Yahudi yurtseveri olarak saygı duyduğum Dr. Herzl ve arkadaşlarının; Sultan'ın rızasını almaları halinde bile, Filistin'i elde edebileceklerini ummaları tam bir çılgınlıktır. Ama yine de, Osmanlı İmparatorluğunda, özellikle de Filistin'deki Yahudiler için bu denli büyük bir tehlike görmesem, kendimde karışma hakkını hissetmezdim."

"Siyonist hareket, Osmanlı imparatorluğundaki Yahudilerin selameti için, *coğrafi* anlamda sona ermelidir."

Zadoc Kahn çok geçmeden bu uyarıları Herzl'e iletecektir. Herzl Fransızca bir yanıt kaleme alacak, Alkalid'in kaygılarını dindirmeye, Siyonizmin çok dinli, çok uluslu bir devlet çerçevesinde, Filis-

tin'deki Arap'ları tehdit etmeden, Osmanlı İmparatorluğunu güçlendireceğini göstermeye çalışacaktı. Ama Siyonizmin sonu gerçekten de çok uluslu bir devlete varabilecek miydi?

Tüm Siyonist eserlerde, Yahudilerle Arapların birlikte, uzlaşma içinde yaşayabileceklerine duyulan inanç ifade edilmekle birlikte, koruyucu bir üstünlük duygusuyla; Arapların kendilerine barış, refah ve güven getiren Yahudilerin egemenliğini problem çıkarmadan kabul edecekleri düşüncesi de işleniyordu.

Bu konuda en bilinçli kişi, Ahad ha Am idi. Filistin'e 1891'de yaptığı yolculuktan sonra, Arapların kolonizasyon faaliyetinden haberdar olmakla birlikte henüz herhangi bir tehlike hissetmediklerinden ötürü harekete geçmediklerini, ama kendi ülkelerinde azınlık olmayı kesinlikle kabullenmeyeceklerini belirtecekti. Bu nedenle, göçün sınırlanmasını ve Arap yetkililerle anlaşma yapılmasını öneriyordu.

Yine de, ortada gerçek anlamda bir Arap sorunu yoktu. Yahudi varlığı *gerçek* bir tehlike olarak hissedilmiyor, genelde mutabakat arayışlarına giriliyordu. Örneğin Lübnan'lı Hıristiyanlar, İstanbul'daki bir gazetenin Yahudi müdürü Smai Hochberg'e, Yahudilerin Filistin'de çok geçmeden çoğunluğu sağlayarak Müslümanların gücünü dengeleyici özerk bir statü elde edeceklerini umduklarını belirtmişlerdi. Ama kolonicilerle yerliler arasında, demografik büyüme, göç, toprak alımları ve yaşam biçimlerinin çatışması nedenleriyle önemli bir rekabet belirecekti. Arap ulusal uyanışının belirtisi olan İstanbul'daki Jön Türk devriminden sonra antisiyonizm, Filistin'deki Arap politikasının en önemli ögesi haline gelecekti.

Yahudi öğretmen ve çiftçi İtzhak Epstein 1905'-

de, Araplarla bir anlaşma imzalamayı, onların haklarını inkar ederek onurlarını incitmekten kaçınmayı, fellahları (Arap köylüsü) zarara uğratmamak için yalnızca işlenmemiş toprakları satın almayı öneriyordu. Tüm bu nedenler, Yahudilerin Araplarla imzalayacakları bir belgenin hazırlanmasını gerektiriyorsa da Herzl yalnızca Osmanlı İmparatorluğuyla görüşüyordu. Epstein'inki gibi pek çok uyarı yapılmasına karşın, hiçbiri ciddiye alınmamış, Balfour bildirgesine dek Siyonist ve Arap yöneticiler arasında ilişki kurulamamıştı. Siyonist yöneticiler yöre halkından çok, büyük güçlerle görüşmeye önem veriyorlardı. Aynı zamanda kolonici anlayış sosyalist çevrelerde bile yaygındı. Ulusal Arap uyanışı ve aynı ülke üzerinde hak iddia eden iki milliyetçiliğin çarpışıyor olması gözden kaçıyordu. Ayrıca Arap milliyetçileri de Yahudi tehlikesini hareketlerini güçlendirmek için kullanıyorlardı. Kullanılan dil ve tarafların birbirleri hakkında oluşturdukları imge o kadar farklıydı ki, diyalog mümkün olamayacaktı.

Henüz her şey bitmediyse de, en bilinçli kişilerin uyarılarının kulak ardı edilmiş olmasından ötürü pek çok fırsat kaçırılmıştı.

2. Kriz ve İç Gerginlikler - A) *Uganda Krizi* - IV. Kongrenin başlangıcında Herzl, Uganda'nın yalnızca bir geçici çözüm, göç etmeye zorunlu Yahudiler için bir sığınak olacağına; Siyonizmin "Siyon" amacını koruduğuna özenle işaret etmişti. İngiltere dahil tüm ülkeler göçü sınırlarken, Nordau bu çözüm için *Nachtasly-Gece Sığınağı* deyimini kullanmıştı.

Ama çok geçmeden Rus Yahudilerinin Uganda tasarısına tepkileri ortaya çıkıyordu. En çok baskı altındaki topluluklardan olan Kişinyov delegeleri

bile, Filistin'den başka yere gitmek istemediklerini bildiriyorlardı.

Doğu Afrikaya bir heyet gönderilmesi fikrinin oya sunulmasını, yalnızca Herzl'in prestiji sağlayabilmişti. Rus Yahudilerinin bölgeye gitmeyecekleri biliniyordu.

Teklif çok sert bir muhalefetle karşılandı, Herzl "hain" sayıldı, Rus delegeler kongreden ayrılma tehdidi savurdular, hatta Siyonist bir öğrenci Nordau'yu öldürmeye kalkıştı... Kapanış konuşmasında Herzl, Basel programının değiştirilmez özelliğini vurgulamak ve sağ elini kaldırarak "Eğer seni unutursam ey Kudüs, sağ elim hünerini yitirsin" diye ifade etmek durumunda kalacaktı.

Rus Siyonistleriyle çıkan gerginlik gelişecek ve Herzl'i oldukça yıpratacaktı. Kongre sırasında Filistin'de bulunan Usiskin, delegelerin kendisini seçmeleri nedeniyle Eylem Komitesine gireceğini, ama kendisini Uganda hakkında alınmış karara bağlı hissetmediğini belirtiyor; böylece 'eylemde birlik' ilkesi zedeleniyordu. Usiskin, özellikle Filistin'de toprak alımı konusunu izlemeyi istiyordu. Harkov'da toplanan Rus Yahudileri, Herzl'in Basel programını ihlal ettiğini belirterek, her önemli konuda örgüte danışmasını ve Filistin dışındaki tüm tasarıları reddetmesini buyuran bir ültimatom hazırlayacaklardı.

Herzl hareketin birliğini korumak için Uganda tasarısını geriye çekmek zorunda kalmıştı. Böylece Siyonizm kurtulacak, politik Siyonizm üstün gelecek, 'Siyonsuz Siyonizm' sözkonusu olmayacaktı. Ne pahasına olursa olsun Uganda gibi bir yerleşim biriminde ısrar edenler, örgütü terkederek Israel Zangwill (1864-1926) liderliğinde toplanmak zorunda kalacaklardı.

B) *İç Bölünmeler* - Siyonist hareket derin olarak bölünmüştü. Politik Siyonizm; liberal iyimserliğin, Aydınlanma'nın, ve ulus ilkesinin mirasçısı olan Yahudi hareketine canlılık kazandırmıştı. Siyonizm, antisemitzm nedeniyle Yahudilerin Avrupa'da yerlerinin olmadığı düşüncesiyle asimilasyoncular dan ayrılıyordu. Ama Herzl'in hayalini kurduğu Devlet ve *Altneuland*'da çizdiği toplum; laik, modernist, teknik hatta ilerici görüşlerle yoğrulmuştu. Ahad ha Am'a göre Yahudilikle hiçbir ilgisi olmayan bu tür bir Siyonizm, asimilasyonun başka bir biçiminden ibaretti.

Ayrıca Herzl'in laik devleti, Musevi yasaların devlet yasaları olmasını isteyen dinsel Siyonistlere de uygun değildi. Hovevei Zion üyeleri kolonizasyon faaliyetine devam ediyorlardı. Sosyalist Siyonistler ise Herzl'i, Yahudi toplumuna nüfuz etmiş sınıfsal çelişkileri, ulusal birlikle bastırmaya çalışan bir burjuva liberal olarak nitelendiriyorlardı. Onlara göre Herzl'in Yahudilerin yaşadığı sefaletle, 'şefkatli' yaklaşımından öte bir ilgisi yoktu ve Siyonizmi, çoğu kez Avrupa'lı yöneticilere toplumsal gerginlikleri azaltmaya ve devrimci hareketleri zayıflatmaya yarayan bir sübap olarak gösteriyordu. İşte tüm bu uzlaşmaz karşıtlıklar hareketin başlangıcından itibaren mevcuttu.

Herzl 3 Temmuz 1904'te öldü. O gün, Herzl'i, umutlarını cisimleştiren karizmatik bir lider, kendilerini Vaadedilmiş Topraklar'a götürecek yeni bir Musa olarak gören yüz binlerce Yahudinin yas günü oldu. Binlerce insanın cenazesine katıldığı Herzl derin bir saygıyla uğurlandı. Oysa ki diplomatik çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Herzl'in ölümünden sonra hiçbir ardılı prestijinden yararlanamayacaktı. Bu, örgütün güçlendirilmesi kaygısının

duyulduğu ve Laqueur'ün "interrègne" (fetret) adını verdiği oldukça karışık dönemin başlangıcıydı. Aynı sırada, pogromlardan ve sefaletten kaçan, çoğunlukla sosyalist eğilimli Rus Yahudilerinin kurduğu ikinci *aliya* gelişiyor, koloniler kurulup İsrail Ülkesi ekonomisi ilerliyordu. Bu göçmenler İbranicenin kabul edilmesi (Hayfa'daki dil tartışması bu nedenle çıkacaktı), kolonilerde Yahudi işgücü kullanılması için savaşıyorlar; kollektif çalışma ve ortaklaşa bir yaşam tarzı örgütleyerek, Kibbutzların atası olan Kvutsa'yı temellerine oturtamaya çabalıyorlardı.

Siyonist hareket, Herzl'in ölümünden sonra, Uganda'ya yerleşme yanlıları ile "gece sığınağı" çözümüne karşı olanlar (yani "Neinsager"ler, ya da kendilerini adlandırdıkları şekliyle; "Zionei-Zion"-lar-Siyon Siyonistleri) arasındaki anlaşmazlıkların üstesinden gelebilmiş, tarafları Basel programı etrafında toplayabilmişti. Ayrıcalık belgesi (charte) edinilmesini isteyen politik Siyonistlerden 'Filistin'de pratik çözüm yanlılarına, Zionei-Zion'lardan Uganda yanlılarına kadar tüm eğilimler, 1905 Basel kararı üzerinde mutabakata varacaklardı: Kararda; "7. Siyonist Kongre Basel Programı'nın temel ilkesi olan: Filistin'de Yahudi halkı için 'açık güvenceleri bulunan ve kamusal hukuk tarafından tanınan bir yurt' kurulması amacına vazgeçilmez şekilde bağlıdır ve amaç ya da araç olarak Filistin dışında -ya da ona komşu- ülkelerde girişilecek kolonizasyon faaliyetlerini reddeder" ifadesi kullanılmaktaydı.

Siyonist hareket içinde yavaş yavaş, Herzl çizgisine muhalif, İngiltere'de yerleşik Rus Yahudiliğini temsil eden Weizmann figürü yükselecekti. O, diplomatik girişimleri yadsımadan pratik çalışmaya, kolonizasyon faaliyetine daha çok önem verecekti. Artık Sentez Siyonizmi dönemi başlıyordu.

SONUÇ

HERZL'İN ÖLÜMÜNDE SİYONİZMİN BİLANÇOSU VE PERSPEKTİFLER

Açık ve somut bir program sunan, hemen hemen tüm Yahudi topluluklarına nüfuz eden güçlü bir örgütlenme oluşturan ve Jewish Colonial Trust ya·da Ulusal Yahudi Vakfı gibi uzmanlaşmış kurumları geliştiren Siyonizm, farklı siyasi akımları biraraya getirebilmiş ve Yahudi güçlerini coşturabilmişti. 1903'de 232 626 *şakalim*'in dağıtılmış olması, Siyonizmin bir kitle hareketi; Basel programının da Yahudi halkının geleceğiyle ilgili belli başlı tasarılardan biri haline geldiğini kanıtlamaktadır. Ama halen; proletarya enternasyonalizmi, dağılmış Yahudi topluluklarının ulusal uyanışı, liberal asimilasyonculuk ve dinsel geleneklerin yenilenmesi gibi rakip tasarılar da mevcuttu. Yahudi halkı gerçekten de bir "yol ayrımı"nda bulunuyordu ve kimse, hangi tasarının başarısızlığa uğrayıp hangisinin üstün geleceğinin kestirebilecek durumda değildi... Siyonistler de henüz "kitleleri fethetmiş" olmaktan uzaktılar.

Öte yandan Siyonizm; dinsel, sosyalist, kültürel, pratik ve politik Siyonistler arasında epey bölünmüş gözükmektedir. Uganda eleştirilerinin gösterdiği üzere, otoritesi önemli ölçüde sarsılan Herzl'in ölümü, farklı eğilimlerin 'kapışması'na, ve hareketin açıkça geri çekilmesine neden olacaktı: Böylelikle, "Dönüş" perspektifi uzaklaşıyordu.

Tüm politik tasarılar gibi Siyonizmin de, elle tu-

tulur başarılara gereksinimi vardı. Herzl'in yürüttüğü diplomasinin tam bir başarısızlıkla sonuçlandığı görülmekteydi; Herzl, belirsiz vaatlerden ve kibar red yanıtlarından öte bir şey elde edememişti.

Herzl Kongre'nin bilançosunu çıkarırken; "Basel'de Yahudi devletini kurdum" diye yazıyordu. Elbetteki bu 'Devlet' henüz bir soyutlamadan ibaretti ve Herzl, amacın tam gerçekleşmesi için daha epey çaba harcanması gerektiğinin bilincindeydi; Yahudi halkının çoğunluğunu toplamak, büyük güçlerin desteğini almak, Osmanlı İmparatorluğunu razı etmek -ya da gerekirse, cesedini çiğnemek- ve Arap ipoteğini kaldırmak zorunlulukları sözkonusuydu. Yine de, Herzl'e göre tüm ögeler zaten biraraya gelmişti; 20 yıllık Siyonizmden sonraki Filistin'deki dönüşümleri kurguladığı *Altneuland*'da, "Eğer isterseniz bir düş olarak kalmaz" diye yazıyordu. Ona göre Basel Kongresi Yahudi halkına, bir programla birlikte, o programı gerçekleştirme iradesini ve yollarını da sunmuştu. Delegeler, ulusal Yahudi meclisini oluşturdukları bilinciyle hareket etmişler ve "ulusal Yahudi görüşünün, dilleri ve dinsel, politik-toplumsal bakış açıları farklı olan kişileri homojen bir kitle içinde eritme gücü olduğu"nun ayırdına varmışlardı.

Katılımcıların İngiliz yazar İsrael Zangwill'in *Dreamers of the Ghetto* (1898) da belirttiği üzere Siyonizm, Basel Kongresinden sonra, artık basit bir Siyon nostaljisinden ibaret değildir, politik bir kitle hareketi, bir gelecek tasarısı haline gelmiştir.

"Babil'de ırmağın kenarına oturduk ve ağladık...

"Basel'de ırmağın kenarına oturduk ve artık ağlamamaya karar verdik..."

14 Mayıs 1948'de Theodor Herzl'in portresinin altında David Ben Gurion'un okuduğu İsrail Devle-

ti kuruluş bildirgesinin göndermede bulunduğu Basel kongresinin, dünya tarihinde olduğu gibi, yahudi tarihinde de temsil ettiği dönüşüm işte budur: "(...) Theodor Herzl'in "Yahudi devleti" görüşünden esinlenen I. Siyonist Kongre, Yahudi halkının kendi yurduna ulusal yeniden doğuş hakkını ilan etmiştir. Bu hak 2 Kasım 1917'de Balfour Bildirgesiyle tanınmış ve Yahudi halkının ulusal yurt kurma hakkıyla birlikte, İsrail Toprağıyla bağını da uluslararası düzeyde açıkça kabul eden Milletler Cemiyeti mandası tarafından yeniden ifade edilmiştir.

"(...) Sonuçta, İsrail ülkesinin Yahudi halkını ve dünya Siyonist hareketini temsil eden bizler, İngiliz mandasının bitişini kutladığımız bu törensel toplantı gününde, Yahudi halkının doğal ve tarihsel hakları gereğince ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kararı doğrultusunda, İsrail ülkesinde, İsrail Devleti adını taşıyan Yahudi devletinin kurulduğunu ilan ediyoruz."

İsrail Devletinin tohumları Basel'de atılmış, ama tüm güçlük ve engellere karşı gelişebilmesini sağlayan uygun ortam 19. yüzyıl boyunca oluşmuştu. Temellerini en özgün Yahudi geleneklerine dayayan Siyonizm, antisemitizmin asimilasyon ideolojilerini sorguladığı bir dönemde, geleneksel Yahudiliğin moderniteyle çarpışarak ulusal hareketlerle kurduğu ilişkiden doğmuştu.

BİBLİYOGRAFYA

Ahad Ha' Am, *Au carrefour*, Lifschitz, 1938.

- *Nationalism and Jewish Ethic: basic writings*, Herzl Press, 1958.

Aspects du sionisme. Théorie. Utopie. Histoire, Centre Interuniversitaire des Hautes Etudes du Judaïsme contemporain, INALCO, 1982.

Avineri (S.), *Histoire de la pensée sioniste*, J.-C. Lattès, 1982.

Blumenkranz (B.), *Histoire de l'Etat d'Israël*, Privat, 1982.

Baron (S.W.), *Vie sociale et religieuse d'Israël*, PUF, 1956'dan 1964'e.

Berlin (I.), *Trois essais sur la condition juive*, Calmann-Lévy, 1973.

Böhm (A.), *Die Zionistische Bewegung*, Jüdischer Verlag, 1920.

Chouraqui (A.), *Histoire du judaïsme*, PUF, 1968.

- *L'Etat d'Israël*, PUF, 1975.

- *Théodor Herzl*, Le Seuil, 1960.

Giniewski (P.), *Le sionisme d'Abraham à Dayan*, Ed. de la Librairie encyclopédique, 1969.

Franck (C.) ve Herslikowicz (M.), *Le sionisme*, PUF, 1984.

Halpern (B.), *The idea of the Jewish state*, Harvard UP, 1961.

Herzl (T.), *L'Etat juif*, L'Herne, 1969.

- *Pays ancien, pays nouveau*, Stock, 1980.

Kaminski (C.) ve Kruk (S.), *Le nationalisme arabe et le nationalisme juif*, PUF, 1983.

Kriegel (A.), *Les Juifs et le monde moderne*, Le Seuil, 1977.

Lazare (B.), *Le nationalisme juif*, Stock-Flammarion, 1898.

Manor (Y.), *Naissance du sionisme politique*, Gallimard-Julliard, 1981.

Marrus (M.), *Les Juifs de France à l'époque de l'Affaire Dreyfus. L'assimilation à l'épreuve*, Calmann-Lévy, 1972.

Pinsker (L.), *Auto-émancipation*, Ed. Agence juive, 1961.

Poliakov (L.), *Histoire de l'antisémitisme*, Calmann-Lévy, 1955 à 1977.

- *De l'antisionisme à l'antisémitisme*, Calmann-Lévy, 1969.

- *Les Juifs et notre histoire*, Flammarion, 1973.

Roth (C.), *Histoire du peuple juif*, Stock, 1980.

Vital (D.), *The origins of zionism*, Oxford UP, 1975.

Weinstock (N.), *Le sionisme contre Israël*, Maspero, 1969.